

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Sociologijos ir socialinio darbo institutas
Socialinio darbo ir socialinės gerovės katedra

Urtė Černiauskaitė

Socialinio darbo studijų programa
Magistro darbas

**Kelias iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių biografiniuose
pasakojimuose**

Darbo vadovė: Doc., Dr. Lijana Gvaldaitė

Vilnius
2026

TURINYS

SANTRAUKA.....	4
SUMMARY	5
ĮVADAS	6
1. GLOBOS SISTEMOS REIKŠMĖ JAUNUOLIŲ PERĖJIMO Į SAVARANKIŠKĄ GYVENIMĄ PROCESE.....	9
1.1 Globos samprata	9
1.2 Jaunuolių perėjimo į savarankišką gyvenimą teorinės prielaidos	11
2. SAVARANKIŠKUMO, TAPATUMO IR SANTYKIŲ ĮPRASMINIMAS	14
2.1 Savarankiškumo samprata	14
2.2 Tapatumo kūrimas globos kontekste	15
2.3 Santykių, pripažinimo ištekliai kaip savarankiškumo sąlyga.....	17
2.4 Prasmė, priklausymas ir įtrauktis jaunuolių perėjimo patirtyse	19
3. TYRIMO METODIKA.....	23
3.1 Tyrimo tikslas, uždaviniai	23
3.2 Tyrimo metodas	23
3.3 Tyrimo dalyviai.....	24
3.4 Duomenų rinkimo metodas	26
3.5 Tyrimo etika.....	27
3.6 Tyrėjo vaidmuo.....	27
3.7 Duomenų analizės metodas	28
4. KELIAS IŠ GLOBOS Į SAVARANKIŠKĄ GYVENIMĄ: EMPIRINIŲ REZULTATŲ ANALIZĖ.....	30
4.1 Tyrimo dalyvių biografiniai portretai	30
4.1.1 Nuo „blogo vaiko“ prie „blogo taško“	30
4.1.2 Nuolatinis savęs kontroliavimas	31
4.1.3 Mėginimai suprasti absurdiškas aplinkybes	33
4.1.4 Prarastas stabilumas.....	35
4.1.5 „Savo kailiu patirti“	36
4.1.6 Pastovus rūpinimasis kitais.....	37
4.1.7 „Visko buvo, bet trūko meilės“	39
4.2 Panašios patirtys ir skirtingos trajektorijos išėjimo iš globos kelyje.....	40
4.2.1 Perėjimas į savarankišką gyvenimą kaip staigus atsakomybės šuolis.....	40

4.2.2 Santykių tęstinumas kaip svarbiausias palaikantis veiksnys	42
4.2.3 Tapatumo ir savivertės pažeidžiamumas pasakojimuose	43
DISKUSIJA.....	45
IŠVADOS.....	50
LITERATŪRA.....	51
PRIEDAI	55

SANTRAUKA

Baigiamajame magistro darbe „Kelias iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių biografiniuose pasakojimuose“ analizuojama, kaip globos patirtį turintys jaunuoliai rekonstruoja ir įprasmina perėjimą iš globos sistemos į savarankišką gyvenimą. Tyrimo problema siejama su tuo, kad formalios pagalbos priemonės nepakankamai atskleidžia, kaip patys jaunuoliai išgyvena savarankiško gyvenimo pradžią, kokias reikšmes suteikia globos patirčiai, santykiams, pagalbai ir savo ateities galimybėms. Tyrimo objektas – jaunuolių kelias iš globos į savarankišką gyvenimą.

Darbe taikyta kokybinė tyrimo prieiga. Empirinis tyrimas atliktas naudojant biografinį naratyvinį interviu. Tyrimo dalyvavo septyni 19–25 metų jaunuoliai, augę vaikų globos namuose, bendruomeniniuose globos namuose, šeimynoje arba globėjų šeimoje ir jau turintys savarankiško gyvenimo patirties. Duomenų analizė grindžiama biografinės atvejo rekonstrukcijos logika: buvo atkuriamas išgyvento gyvenimo įvykių seka, analizuojama papasakoto gyvenimo struktūra, jų tarpusavio kontrastas ir kiekvieno dalyvio pagrindinė gyvenimo trajektorija.

Tyrimo rezultatai parodė, kad perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių pasakojimuose atsiskleidžia kaip dažnai staigus atsakomybės šuolis. Savarankiško gyvenimo pradžia siejama ne tik su būsto, darbo, pajamų, skolų ar buities klausimais, bet ir su vienišumu, nepasitikėjimu pagalba, santykių nutrūkimu bei ribotomis galimybėmis saugiai klysti. Kartu išryškėjo, kad santykių tęstinumas yra vienas svarbiausių palaikančių veiksnių: reikšmingi ryšiai su globėjais, darbuotojais, partneriais, draugais ar šeimos nariais padeda jaunuoliams išlaikyti stabilumą, priimti pagalbą ir kurti gyvenimo kryptį.

Analizė taip pat atskleidė, kad savarankiškumas nėra vien gebėjimas gyventi be kitų pagalbos. Jaunuolių pasakojimuose jis pasirodo kaip dviprasmė patirtis: vieniems siejasi su laisve ir galimybe kurti kitokį gyvenimą, kitiems – su našta, gynyba, savikontrolė ar baime likti vieniems. Tapatumo ir savivertės klausimai išlieka svarbūs ir palikus globą: dalyviai mėgina atsiriboti nuo skaudžių patirčių, įrodyti savo vertę, ieškoti priklausymo ir suprasti, kokią vietą globos patirtis užima jų gyvenimo istorijoje. Tyrimas parodė, kad globa gali būti patiriama skirtingai – kaip palaikanti ir kompensuojanti aplinka arba kaip vieta, kurioje materialus aprūpinimas nepakeičia emocinio saugumo, pripažinimo ir priklausymo poreikio.

Raktiniai žodžiai: globa, jaunuoliai, perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą, savarankiškumas, biografinis pasakojimas.

SUMMARY

The master's thesis "The Path from Foster Care to Independent Living in Youth Biographical Narratives" analyzes how young people with experience in the care system reconstruct and make sense of their transition from the care system to independent living. The research problem stems from the fact that formal support measures do not sufficiently reveal how young people themselves experience the beginning of independent living, what meanings they attribute to their care experience, relationships, support, and future opportunities. The object of the study is young people's journey from care to independent living.

A qualitative research approach was applied in this study. The empirical research was conducted using biographical narrative interviews. Seven young people aged 19–25 participated in the study; they had grown up in children's homes, community care homes, foster families, or with foster parents and already had experience living independently. Data analysis is based on the logic of biographical case reconstruction: the sequence of life events experienced was reconstructed, the structure of the narrated lives was analyzed, along with the contrasts between them and the main life trajectory of each participant.

The study's findings showed that, in the young people's accounts, the transition from care to independent living is often described as a sudden surge in responsibility. The start of independent living is associated not only with issues of housing, work, income, debt, or daily life, but also with loneliness, distrust of assistance, the breakdown of relationships, and limited opportunities to make mistakes safely. At the same time, it became clear that the continuity of relationships is one of the most important supporting factors: meaningful connections with guardians, staff, partners, friends, or family members help young people maintain stability, accept help, and chart a course for their lives.

The analysis also revealed that independence is not merely the ability to live without the help of others. In the young people's accounts, it emerges as an ambiguous experience: for some, it is associated with freedom and the opportunity to create a different life; for others, with a burden, self-defense, self-control, or the fear of being left alone. Issues of identity and self-worth remain important even after leaving care: participants try to distance themselves from painful experiences, prove their worth, seek a sense of belonging, and understand the place that the care experience occupies in their life story. The study showed that care can be experienced differently—as a supportive and compensatory environment or as a place where material provision does not replace the need for emotional security, recognition, and belonging.

Keywords: care experience, young people, transition from foster care to independent living, independence, biographical narrative.

IVADAS

Perėjimas iš paauglystės į suaugusę yra sudėtingas, ilgalaikis ir pastangų reikalaujantis gyvenimo etapas. Šiuo laikotarpiu iš jauno žmogaus tikimasi emocinio brandumo, socialinių įgūdžių, gebėjimo prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą ir priimti savarankiškus sprendimus. Daliai jaunuolių šis procesas vyksta palaipsniui – šeimos ar artimųjų parama leidžia eksperimentuoti, klysti ir mokytis savarankiškumo bei staigaus visos atsakomybės perkėlimo.

Globos sistemoje augusiems jaunuoliams perėjimas į savarankišką gyvenimą dažnai vyksta per trumpesnę laikotarpį ir su didesne atsakomybės našta. Sulaukę pilnametystės jie susiduria su pasikeitusia pagalbos sistema ir būtinybe savarankiškai spręsti būsto, pajamų, išsilavinimo, darbo bei kasdienio gyvenimo organizavimo klausimus. Tačiau šis perėjimas nėra vien praktinių įgūdžių klausimas. Jį reikšmingai veikia ankstesnės gyvenimo patirtys, santykių kokybė, išgyventas saugumas.

Temos aktualumą rodo ir statistiniai duomenys: 2025 m. Lietuvoje iš 5774 tėvų globos netekusių vaikų 1288 buvo nustatyta laikinoji globa (rūpyba), o 410 iš jų – nelydimi nepilnamečiai iš Ukrainos (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2026). Dalis šių vaikų artimiausiais metais pasieks pilnametystę ir susidurs su perėjimo į savarankišką gyvenimą iššūkiais.

Lietuvoje tėvų globos netekusiems vaikams ir buvusiems globotiniams numatytos finansinės bei socialinės pagalbos priemonės: globos (rūpybos) išmoka, vienkartinė išmoka įsikurti ir palydėjimo paslauga jaunuoliams. Vis dėlto formalus pagalbos priemonių egzistavimas savaime neatskleidžia, kaip jaunuoliai patiria šį perėjimą ir kokios pagalbos jiems reikia. Be to, palydėjimo paslaugos prieinamumas išlieka netolygus: paslaugos paplitimas priklauso nuo savivaldybės, todėl jaunuolio galimybė gauti pagalbą neretai priklauso nuo gyvenamosios vietos. Taip pat nėra aiškaus mechanizmo, užtikrinančio nuoseklų šios paslaugos prieinamumą (Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2022). Dėl to svarbu analizuoti ne tik pagalbos sistemos struktūrą, bet ir pačių jaunuolių patirtis.

Užsienio mokslinėje literatūroje viena iš vaikų globos tyrimų kryptių yra globos stabilumo ir kokybės analizė. Šiuose tyrimuose globa nagrinėjama kaip kasdienė aplinka, kurios kokybė priklauso nuo globos vietos pastovumo, santykių su globėjais ir biologine šeima, vaiko poreikių atliepimo bei sistemos gebėjimo suteikti saugumą ir tęstinumą. Todėl tyrimuose keliama klausimai, kodėl globa nutrūksta, kodėl vaikai perkeliama, kaip tokios patirtys veikia jų emocinę būklę, elgesį, santykius ir globos patirties eigą, stabilumą ir kokybę (Sinclair, Wilson ir Gibbs, 2005; Maguire et al., 2024).

Mūsų šalyje globos tema yra tyrinėjama, tačiau literatūroje daugiau dėmesio skiriama pačiam globos laikotarpiui – deinstitutionalizacijos procesui, globos organizavimui ir institucinės globos ypatumams (Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016). Tuo tarpu jaunuolių perėjimas iš globos sistemos į

savarankišką gyvenimą išlieka mažiau tyrinėta kryptis. Studentė Muliulytė (2024) analizavo ir tyrime išryškėjo būsto, finansinio stabilumo, buities, išsilavinimo, darbo, vienišumo ir socialinės paramos svarba globą palikusiems jaunuoliams. Kitos studentės Rupšienės (2024) tyrime analizuotos šešių globos namuose augusių jaunuolių savarankiško gyvenimo istorijos, parodė, kad šis perėjimas siejasi su ankstesnėmis vaikystės patirtimis, saugių santykių stoka, stigmatizuota tapatybe bei nepasitikėjimu kitais. Kiek kitoks Zbarauskaitės (2009) tyrimas – ji analizavo globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimą per biografinius pasakojimus. Jos tyrimas parodė, kad tapatumo išgyvenimas glaudžiai susijęs su ankstyvųjų santykių patirtimis ir pasakojimuose atsiskleidžiančiu savęs tęstinumo kūrimu. Šiuo magistro darbu pratęsiama minėta tyrimų kryptis, tačiau dėmesys perkeliamas į vėlesnį gyvenimo etapą – perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą. Šiuo darbu siekiama analizuoti ne tik tapatumo išgyvenimą globos laikotarpiu ar iššūkius, patiriamus palikus globos sistemą, bet ir tai, kaip buvę globotiniai, jau susidūrę su savarankiško gyvenimo reikalavimais, rekonstruoja savo gyvenimo kelią ir suteikia jam prasmę.

Tyrimo problematika kyla iš to, kad formaliai apibrėžtos pagalbos priemonės nepakankamai atskleidžia, kaip institucinę ar šeimos globą patyrę jaunuoliai patys išgyvena ir įprasmina savarankiško gyvenimo pradžią. Nėra pakankamai aišku, kokias reikšmes jie suteikia pasitraukdami iš globos sistemos, kokius sunkumus ir palaikančius veiksnius išskiria bei kaip šios patirtys įsirašo į platesnę jų gyvenimo istoriją. Darbo reikšmingumas socialiniam darbui grindžiamas tuo, kad susijęs su paslaugų gavėjų savarankiškumo ugdymu bei sisteminiu perėjimu, o tai yra socialinio darbo teorijos ir praktikos aktuali sritis. Savarankiškumas analizuojamas ne kaip individuali pastanga ar gebėjimas, bet kaip patirtis, kuri priklauso nuo galimybių patirti palaikymą, būti pripažintam ir palaipsniui kurti savo gyvenimo kryptį.

Šio darbo tikslas yra analizuoti jaunuolių kelią iš globos į savarankišką gyvenimą. Tikslui pasiekti keliami darbo uždaviniai:

1. Aptarti globos sistemos ir jaunuolių perėjimo į savarankišką gyvenimą teorines prielaidas.
2. Išanalizuoti, kaip literatūroje aiškinamas savarankiškumo, tapatumo ir santykių vaidmuo jaunuolių perėjimo iš globos į savarankišką gyvenimą procese.
3. Empiriniu tyrimu atskleisti jaunuolių individualias patirtis pereinant iš globos į savarankišką gyvenimą.
4. Išryškinti jaunuolių pasakojimuose atsiskleidžiančias panašias perėjimo iš globos į savarankišką gyvenimą patirtis ir skirtingas šio perėjimo trajektorijas.

Baigiamąjį darbą sudaro kelios dalys, atitinkančios darbo uždavinius:

Pirmoje dalyje, remiantis mokslinės literatūros analize, nagrinėjama globos samprata, jaunuolių perėjimo iš globos į savarankišką gyvenimą problematika bei teorinės prieigos, padedančios

analizuoti savarankiškumo, tapatumo, santykių ir prasmės kūrimo patirtis. Antroje dalyje pristatomas tyrimas: kokybinė tyrimo prieiga, biografinio (naratyvinio) interviu metodas, tyrimo dalyvių atranka, duomenų rinkimo ir analizės eiga bei etikos principai. Trečioje dalyje, remiantis empirinio tyrimo duomenimis, analizuojami jaunuolių biografiniai pasakojimai, atskleidžiant jų kelio iš globos į savarankišką gyvenimą ypatumus, panašumus ir skirtumus. Darbas užbaigiamas išvadomis.

Rengiant baigiamąjį darbą kaip pagalbinė priemonė buvo pasitelktas dirbtinio intelekto įrankis „ChatGPT“ (GPT-5.5 Thinking versija). Juo naudotasi atliekant mokslinių šaltinių paiešką – identifikuojant raktinius žodžius, kurie vėliau padėjo virtualioje universiteto bibliotekoje rasti straipsnių. Vėliau naudota verčiant tekstus iš anglų kalbos į lietuvių bei rengiant literatūros sąrašą pagal nurodytus citavimo standartus, rašant santraukas, koreguojant tekstą. Visais atvejais įrankis buvo naudojamas atsakingai, laikantis akademinio sąžiningumo principų – vertinant informaciją kritiškai ir savarankiškai priimant sprendimus dėl jos panaudojimo darbe. Deklaracija apie DI naudojimą pridedama prieduose.

1. GLOBOS SISTEMOS REIKŠMĖ JAUNUOLIŲ PERĖJIMO Į SAVARANKIŠKĄ GYVENIMĄ PROCESE

1.1 Globos samprata

Šiame skyriuje aptariamos teorinės prielaidos, kuriomis remiantis analizuojamas globos sistemos indėlis į jaunuolių perėjimą į savarankišką gyvenimą. Šiame darbe globa suprantama ne tik kaip organizuojama vaiko apsaugos forma, bet ir kaip jaunuolio patiriama kasdienė socialinė aplinka, apimanti santykius, saugumą, priklausymo jausmą ir galimybes palaipsniui ruoštis savarankiškam gyvenimui. Toks požiūris leidžia analizuoti ne vien formalią globos vietą, bet ir tai, kokias sąlygas ši aplinka kūrė vaiko raidai, savęs suvokimui ir vėlesniam savarankiškumui.

Socialinio darbo kontekste globa siejama su situacijomis, kai biologinė šeima negali užtikrinti vaiko saugumo, priežiūros ir raidos poreikių, todėl valstybė organizuoja alternatyvią priežiūrą. Tačiau globa nėra neutrali sistema. Ji ne tik suteikia gyvenamąją vietą, priežiūrą ir tam tikrus išteklius, bet ir formuoja jaunuolio santykį su pagalba, atsakomybe, savarankiškumu ir socialiniu pripažinimu. Glynn (2021) pažymi, kad pagalbos sąlygos ir tinkamumo kriterijai perduoda jaunuoliams tam tikras normatyvines žinutes apie tai, kas laikomas „nusipelnusiu“ pagalbos, o kas – ne. Autorė atskleidžia, kad parama dažnai siejama su dalyvavimu švietime ir atsakingu elgesiu, gebėjimu atitikti lūkesčius. Taigi globos sistema ne tik teikia išteklius, bet ir formuoja lūkestį, koks gyvenimo kelias laikomas vertingu ir priimtiniu.

Stabilumas šiame darbe išskiriamas kaip vienas esminių globos kokybės aspektų. Nuspėjamumas svarbus ne tik todėl, kad užtikrina vaiko kasdienę rutiną, bet ir todėl, kad sudaro sąlygas kurti pasitikėjimu grįstus santykius. Kai šie elementai sutrinka, jaunuoliui tampa sunkiau kurti pasitikėjimu grįstus ryšius, priimti pagalbą ir ruoštis savarankiško gyvenimo atsakomybėms. Sisteminis nestabilumas – dažna globos vietų kaita, nutrūkstantys santykiai ar nenuosekli pagalba – gali apsunkinti emocinę raidą ir vėlesnį perėjimą į savarankišką gyvenimą (Maguire et al., 2024).

Ši skirtis svarbi kalbant apie institucinę globą, kurioje vaiko patirtį formuoja ne tik formalios priežiūros sąlygos, bet ir kasdienis santykių klimatas, saugumo jausmas bei bendraamžių sąveika. Lietuvos tyrime apie patyčių prevenciją vaikų globos namuose atskleista, kad tokioje aplinkoje vaikai gali patirti žodines, fizines ir socialines patyčias, o pagalbos dažniausiai kreipiasi į socialinius darbuotojus (Adomaitis ir Vaitiekienė, 2016). Tai rodo, kad globos aplinka gali būti ne tik apsaugos, bet ir papildomo pažeidžiamumo vieta. Ši įžvalga svarbi globos sampratai, nes leidžia globą suprasti ne tik kaip vaiko perkėlimą iš nesaugios aplinkos į saugesnę, bet ir kaip ilgalaikį santykio atkūrimo procesą. Kitaip tariant, pati globos vieta dar negarantuoja saugumo: saugumas kuriamas per kasdienį suaugusiojo prieinamumą, jautrumą, pastovumą ir gebėjimą išlikti santykyje net tada, kai vaiko elgesys yra sudėtingas. Todėl globos kokybė šiame darbe siejama ir su tuo, ar globos aplinka sudaro

sąlygas vaikui patirti pasitikėjimą, nuspėjamumą ir priklausymą, kurie tampa atsvara ankstesnėms neigiamoms patirtims.

Kartu svarbu vengti supaprastinto požiūrio, pagal kurį vėlesni jaunuolio sunkumai būtų aiškinami vien globos sistemos poveikiu. Dalis vaikų į globą patenka jau turėdami sudėtingų ankstesnių patirčių, susijusių su nepriežiūra, netektimis, smurtu ar santykių nestabilumu. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis, 2024 m. Lietuvoje nuo smurto galimai nukentėjo daugiau kaip 3 tūkst. vaikų: 2626 vaikai galimai patyrė fizinį smurtą, 402 – psichologinį, 375 – seksualinį, o 249 – nepriežiūrą. Beveik 6 tūkst. vaikų reagavimų metu teko užtikrinti saugią aplinką, dažniausiai dėl situacijų, kai tėvai, būdami apsvaigę nuo alkoholio ar kitų medžiagų, negalėjo pasirūpinti vaiku (Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba, 2025). Šie duomenys leidžia matyti, kad globos sistema dažnai susiduria su vaikais, kurių ankstesnės patirtys jau yra paženklintos nesaugumo, netekčių ar suaugusiųjų nepatikimumo.

O'Connell ir kt. (2025) pabrėžia, kad globojami vaikai dažnai turi traumų, nepriežiūros, smurto, netekčių ir nestabilių ryšių patirtis, todėl vien standartinių tėvystės ar globos įgūdžių nepakanka. Reikia suprasti, ką reiškia vaiko elgesys, iš kur kyla pyktis, atsitraukimas, kontrolė, gėda ar nepasitikėjimas. Todėl globos sistemos reikšmė atsiskleidžia dvejopai. Viena vertus, globa gali skaudžias patirtis bent iš dalies kompensuoti, sukurdamą saugesnę ir stabilesnę kasdienybę, užtikrindama tęstinius santykius, individualų dėmesį ir prieinamą pagalbą. Kita vertus, globa gali tapti erdve, kurioje pasikartoja nesaugumas ir atstūmimas, o vaiko elgesys taip ir lieka nesuprastas ten dirbančiųjų.

Šią globos kaip galimos kompensuoti aplinkos sampratą padeda aiškinti prieraišumo teorija. Bowlby (1969) teorija pristato prieraišumą ir padeda suprasti, kodėl pagalbos prieinamumas savaime negarantuoja saugumo jausmo. Pagalbos atsisakymas ar prieštaringas santykis su paslaugomis ne visada reiškia motyvacijos stoką. Golding (2003), pabrėžia, kad sunkių ankstyvųjų išgyvenimų patyrę vaikai globos aplinkoje gali elgtis agresyviai, atsiribojusiai, kontroliuojančiai ar provokuojančiai. Tačiau toks elgesys neturėtų būti suprantamas vien kaip „probleminis“ ar kaip vaiko nenoras bendradarbiauti. Tokia elgsena gali būti ankstesnėje nesaugioje aplinkoje susiformavusi savaugos strategija, padėjusi vaikui išlaikyti bent dalinį saugumo jausmą. Ankstyvesni santykiai gali būti kad suformavo lūkesčius apie tai, ar kiti žmonės yra prieinami, patikimi ir saugūs. Jei vaikas patyrė, kad suaugusieji yra nenuoseklūs, atstumiantys ar nepatikimi, pagalbos priėmimas vėliau gali kelti įtampą, nepasitikėjimą ar poreikį viską kontroliuoti pačiam. Todėl savarankiškumo pradžia jaunuoliui gali būti susijusi ne tik su užduočių atlikimu, bet ir su pasitikėjimu kitais, gebėjimu priimti pagalbą, vienišumo išgyvenimu bei saugių ryšių kūrimu.

Mikulincer, Shaver ir Pereg (2003) taip pat pabrėžia, kad prisirišimo pagrindu susiformavusios emocijų reguliavimo strategijos veikia žmogaus elgesį stresinėse situacijose. Artumo siekimas su

reikšmingu kitu yra pirminė reakcija į grėsmę, o nuosekliai patiriamas kito prieinamumas sudaro prielaidas saugesniam prisirišimui, pasitikėjimui savimi ir kitais bei konstruktyvesnei emocijų reguliacijai. Tuo tarpu nesaugus prierašumas gali apsunkinti pagalbos ieškojimą ir santykį su autonomija, todėl net įprasti savarankiško gyvenimo sunkumai gali būti išgyvenami kaip sunkiai pakeliami.

Vis dėlto prierašumo teoriją svarbu taikyti ne deterministiškai. Ji leidžia suprasti santykių reikšmę, tačiau neturėtų būti naudojama kaip paaiškinimas, iš anksto nulemiantis jaunuolio raidą ar ateities galimybes. Bowlby (1969) pabrėžia, kad vėlesni įvykiai ir jautresnis suaugusiųjų elgesys gali keisti ankstesnius sąveikos modelius. Todėl globos sistema gali būti suprantama ne tik kaip vieta, kurioje atsiskleidžia ankstesnių patirčių pasekmės, bet ir kaip galima kompensacinė aplinka.

Galiausiai globa analizuojama kaip patirtis, veikianti ne tik vaiko gyvenimo sąlygas globos metu, bet ir jo vėlesnį santykį su savarankiškumu, pagalba, priklausymu ir ateities planavimu. Remiantis prierašumo teorija, savarankiškumas formuojasi santykių, saugumo, pasitikėjimo ir atsakomybės perėmimo kontekste – tai nėra gebėjimas „susitvarkyti pačiam“. Todėl toliau svarbu analizuoti, kaip jaunuoliai pereina iš globos į savarankišką gyvenimą ir kokie struktūriniai bei asmeniniai veiksniai šį perėjimą palengvina arba apsunkina.

1.2 Jaunuolių perėjimo į savarankišką gyvenimą teorinės prielaidos

Šiame darbe jaunuolių perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą suprantamas ne kaip vienkartinis globos pasibaigimo momentas, bet kaip procesas. Jis apima pasirengimą savarankiškam gyvenimui dar globos laikotarpiu, patį išėjimą iš globos ir pagalbą jau pradėjus gyventi savarankiškai. Toks požiūris leidžia analizuoti ne tik formalią globos pabaigą, bet ir tai, kokius išteklius jaunuolis turi pradėdamas savarankišką gyvenimą.

SOS Children's Villages International (2018) praktinėse gairėse pabrėžiama, kad pasirengimas išėjimui iš globos turėtų vykti palaipsniui, o jaunuolis turi būti aktyviai įtraukiamas į sprendimus, susijusius su jo ateitimi. Ši nuostata svarbi, nes ji keičia požiūrį į globą paliekantį jaunuolį: jis nėra tik paslaugų gavėjas, bet savo gyvenimo ekspertas, kurio patirtis, pasirinkimai ir ateities lūkesčiai turi būti pripažinti. Todėl šiame darbe jaunuolių biografiniai pasakojimai suprantami ne kaip papildomos iliustracijos apie globos sistemą, bet kaip pagrindinis žinių šaltinis apie išėjimo iš globos patirtį.

Savarankiško gyvenimo pradžia globą paliekantiems jaunuoliams dažnai yra dviprasmiška. Viena vertus, ji gali būti siejama su laisve, galimybe priimti sprendimus ir didesne savo gyvenimo kontrole. Kita vertus, šis laikotarpis gali reikšti struktūros praradimą, vienišumą, ekonominį

nesaugumą ir neaiškumą, kur kreiptis pagalbos (Sulimani-Aidan, 2014). Todėl savarankiškumas šiame darbe nėra suprantamas vien kaip gebėjimas gyventi be kitų pagalbos. Priešingai, jis analizuojamas kaip procesas, kuriame jaunuolis palaipsniui perima atsakomybę už savo gyvenimą, tačiau tam jam reikalingi saugūs ryšiai, palaikymas ir realiai prieinama pagalba.

Savarankiškam gyvenimui reikalingi įgūdžiai apima ne vien buitines ar finansines užduotis. Starr ir kt. (2024) išskiria kelias tarpusavyje susijusias savarankiško gyvenimo sritis: finansų valdymą, pagalbos pasiekiamumą, būsto išlaikymą, švietimo planavimą, darbo paiešką, sveikatos rizikų valdymą, kasdienės buities ir savipagalbos užduotis bei santykių kūrimą ir palaikymą. Šios sritys nėra atskiros: nestabilus būstas gali apsunkinti mokymąsi, darbo paiešką, finansų planavimą ir emocinį saugumą. Todėl būstas šiame darbe suprantamas ne tik kaip materialinė sąlyga, bet ir kaip svarbus socialinis bei emocinis išteklius, nuo kurio priklauso jaunuolio galimybė kurti stabilesnę kasdienybę.

Globą paliekančių jaunuolių perėjimas į savarankišką gyvenimą skiriasi nuo platesnėje jaunimo literatūroje aptariamo tapimo suaugusiuoju. Pivoriūtė (2024) pažymi, kad šiuolaikinėje visuomenėje jaunuolių perėjimas į suaugystę vis dažniau vyksta ne linijine trajektorija, o per bandymus, grįžimus, laikinus pasirinkimus ir krypties keitimus. Tokį procesą galima apibūdinti kaip „yo-yo“ arba bumeranginį perėjimą. Tačiau globos patirtį turinčių jaunuolių atveju ši perspektyva įgyja kitokią reikšmę. Jaunuoliams, turintiems šeimos namus, materialinį užnugarį ir palaikančius artimuosius, laikinos nesėkmės gali būti mažiau rizikingos. Tuo tarpu globą paliekantiems jaunuoliams galimybė grįžti, atidėti sprendimus ar saugiai eksperimentuoti dažnai yra ribota. Todėl tai, kas bendroje jaunimo literatūroje gali būti aprašoma kaip pasirinkimų įvairovė, globą paliekantiems jaunuoliams gali tapti spaudimo, nesaugumo ir ankstyvos atsakomybės šaltiniu.

Šią įtampą sustiprina ir platesnis šiuolaikinės visuomenės kontekstas. Pivoriūtė ir Poškauskaitė (2019) šiuolaikinį gyvenimą analizuoja pagreičio visuomenės požiūriu, kuriame daugėja pasirinkimų, veiklų ir reikalavimų, o individas dažnai patiria laiko trūkumą, skubėjimą ir gyvenimo kontrolės praradimą. Globą paliekantiems jaunuoliams šis kontekstas ypač reikšmingas, nes savarankiško gyvenimo pradžioje jie dažnai vienu metu turi spręsti būsto, pajamų, darbo, mokymosi, dokumentų, sveikatos, santykių ir kasdienės rutinos klausimus. Dėl to savarankiškumas gali būti patiriamas ne kaip galimybių išsiplėtimas, bet kaip būtinybė greitai prisitaikyti prie daugybės naujų atsakomybių.

Perėjimo į savarankišką gyvenimą procese svarbus tampa ne tik pagalbos prieinamumas, bet ir jaunuolio galimybė į ją įsitraukti. Prendergast, Seddon ir Davies (2026) siūlo įsitraukimą į pagalbos paslaugas suprasti ne kaip vienkartinį rezultatą, bet kaip santykiu grįstą procesą. Tai leidžia kritiškai vertinti administracinį pagalbos prieinamumo supratimą: formaliai egzistuojanti paslauga dar nereiškia, kad jaunuolis ją gali, nori ar geba naudotis. Jaunuoliui gali būti paskirtas specialistas ar pasiūlyta pagalba, tačiau santykį su pagalbos sistema gali apsunkinti ankstesnės patirtys.

Todėl įsitraukimas į pagalbą neturėtų būti vertinamas tik pagal formalius kriterijus, pavyzdžiui, ar jaunuolis atėjo į susitikimą, ar sutiko priimti paslaugą. Prendergast, Seddon ir Davies (2026) pabrėžia, kad įsitraukimas gali būti trapus: atsakymas į žinutę, sutikimas susitikti neformalioje aplinkoje ar lėtai augantis pasitikėjimas taip pat gali būti reikšmingi pagalbos proceso ženklai. Ši perspektyva svarbi analizuojant globą paliekančių jaunuolių patirtis, nes leidžia klausti ne tik to, ar pagalba buvo suteikta, bet ir kokiomis sąlygomis ji tapo priimtina, prasminga arba, priešingai, atstumiamą.

Golding (2003) taip pat akcentuoja, kad globėjai patys turi būti palaikomi, mokomi ir konsultuojami, nes būtent jie kasdienėje globos praktikoje tampa vienu svarbiausių vaiko kontaktų. Tai leidžia kalbėti apie netiesioginės pagalbos logiką: stiprinant globėjus, jų gebėjimą suprasti vaiko elgesį ir išlaikyti santykį sudėtingose situacijose, kartu stiprinama ir vaiko galimybė patirti saugesnį ryšį.

Studentės Špečkauskaitės (2025) tyrimas rodo, kad palydimosios globos praktikoje atsiskleidžia savarankiškumo ugdymo paradoksas: jaunuoliui reikia pagalbos tam, kad jis galėtų tapti savarankiškas, tačiau ši pagalba negali virsti atsakomybės perėmimu. Darbuotojas turi būti šalia, padėti orientuotis, reflektuoti sprendimus ir atpažinti galimas pasekmes, bet kartu sudaryti sąlygas jaunuoliui palaipsniui pačiam priimti sprendimus. Šiuo atveju savarankiškumas nereiškia nei jaunuolio palikimo vieno, nei visų užduočių atlikimo už jį. Tai veikia pusiausvyrą tarp palaikymo ir atsakomybės grąžinimo pačiam jaunuoliui.

Dėl ankstesnių nestabilių ar traumuojančių patirčių kai kuriems jaunuoliams gali būti sunku susieti savo veiksmus su ilgalaikėmis pasekmėmis, planuoti ateitį ar išlaikyti kasdienybės ritmą. Todėl palydėjimo procese svarbios tampa ne tik praktinės konsultacijos, bet ir saugios, nuoseklios ribos (Špečkauskaitė, 2025). Jos gali padėti jaunuoliui palaipsniui ugdyti vidinę savireguliaciją, mokytis atidėti impulsyvius sprendimus, atpažinti savo poreikius ir prisiimti atsakomybę už pasirinkimus. Šiuo požiūriu savarankiškumas nėra vien laisvė veikti pagal savo norus: jis susijęs ir su gebėjimu rūpintis savimi, kurti kasdienybės struktūrą, palaikyti santykius ir naudotis pagalba tuomet, kai jos reikia.

Remiantis pristatytu jaunuolių perėjimu į savarankišką gyvenimą, šiame procese svarbu matyti ne tik individualius sprendimus ar asmenines pastangas, bet ir sąlygas, kurios šiuos sprendimus palaiko, riboja arba daro juos rizikingus.

2. SAVARANKIŠKUMO, TAPATUMO IR SANTYKIŲ ĮPRASMINIMAS

2.1 Savarankiškumo samprata

Pirmame skyriuje aptarta „pagreitinotos suaugystės“ samprata sudaro pagrindą analizuoti, kaip jaunuoliai, turintys globos patirtį, patys supranta perėjimą į savarankišką gyvenimą. Šiame darbe savarankiškumas suprantamas ne kaip gebėjimas gyventi be kitų pagalbos, bet kaip palaipsniui kuriamas gebėjimas veikti, rinktis, prisiimti atsakomybę ir naudotis palaikančiais santykiais bei prieinamais ištekliais. Tokia samprata leidžia atsitraukti nuo siauro savarankiškumo suvokimo, kuriame savarankiškas jaunuolis laikomas tuo, kuris viską geba atlikti vienas. Globą paliekančių jaunuolių kontekste toks požiūris būtų problemiškas, nes jis gali dar labiau sustiprinti vienišumo, kaltės ar nesėkmės patirtis. Todėl savarankiškumas šiame darbe siejamas ne su atsiskyrimu nuo kitų, bet su galimybe kurti savo gyvenimą turint pakankamai paramos, pasitikėjimo ir realių pasirinkimo galimybių.

Savarankiškumo sampratą padeda išplėsti savideterminacijos teorija. Ryan ir Deci (2000) teigia, kad žmogaus motyvacijai, raidai ir gerovei svarbūs trys baziniai psichologiniai poreikiai – autonomija, kompetencija ir susietumas. Globos sistemą paliekančių jaunuolių autonomija suprantama kaip galimybė patirti save kaip savarankišką sprendimų priėmėją, kompetencija – kaip pasitikėjimas gebėjimu įveikti kasdienio gyvenimo reikalavimus, o susietumas – kaip palaikančių santykių ir priklausymo bendruomenei patirtis. Ši teorinė perspektyva leidžia parodyti, kad savarankiškumas nėra tik individualus gebėjimas veikti atskirai. Net ir gyvendamas savarankiškai jaunuolis gali nejausti pakankamai galios, pasitikėjimo savimi ar saugumo, reikalingo savo gyvenimui kurti.

Todėl perėjimas į savarankišką gyvenimą palikus globos sistemą gali būti apsunkintas ne vien dėl praktinių išteklių stokos, bet ir dėl silpnesnio jaunuolių pasitikėjimo savo veiksmingumu. Jei jaunuolis augo aplinkoje, kurioje pasirinkimai buvo ribojami, sprendimus dažnai priimdavo kiti, o svarbūs gyvenimo įvykiai atrodė menkai kontroliuojami, jam gali būti sunkiau patikėti, kad jo paties veiksmai iš tiesų gali turėti poveikį gyvenimo eigai. Tokiu atveju savarankiškumas tampa ne tik išoriniu, bet ir vidiniu iššūkiu: jaunuoliui tenka ne tik atlikti suaugusiojo vaidmenį, bet ir mokytis save suvokti kaip galintį veikti, rinktis ir daryti poveikį savo gyvenimui.

Savarankiškumas taip pat gali būti traktuojamas kaip įgalinimo proceso dalis. Gvaldaitė (2021) įgalinimą sieja su asmens ir bendruomenės galimybe veikti, priimti sprendimus ir daryti poveikį, kartu pabrėždama, kad ši galia formuojasi per santykius, pasitikėjimą, savitarpio pagalbą ir asmens vertės pripažinimą. Todėl globą paliekančio jaunuolio savarankiškumas nėra vien individualių įgūdžių

klausimas. Šis procesas priklauso nuo to, ar jaunuolis turi palaikančią aplinką, kurioje gali dalyvauti priimant sprendimus, naudotis socialiniais ryšiais ir palaipsniui stiprinti savo veikimo galią.

Šią mintį papildė Speičytė-Ruschhoff (2021), pabrėždama, kad įgalinimas ugdomas per patirtį, refleksiją ir dalyvavimą, o perėjimas iš marginalizuotos pozicijos į aktyvaus socialinio veikėjo poziciją yra nelineinis, emocijų ir neapibrėžtumo lydimas procesas. Šis požiūris ypač svarbus analizuojant globą paliekančių jaunuolių patirtis, kadangi jų savarankiškumas dažnai ugdomas ne saugioje, eksperimentuoti leidžiančioje, aplinkoje, o ankstyvos atsakomybės ir ribotų išteklių sąlygomis. Todėl savarankiškumas negali būti vertinamas tik pagal tai, ar jaunuolis formaliai gyvena atskirai, dirba, mokosi ar tvarkosi buitį. Svarbu analizuoti ir tai, ar jis jaučiasi galintis veikti, priimti sprendimus, klysti, mokytis ir ieškoti pagalbos.

Studentės Muliulytės (2024) tyrimas leidžia savarankiškumo sampratą papildyti atsakomybės dviprasmiškumo aspektu. Jos darbe atsakomybės jausmas atsiskleidžia ne vien kaip brandos ar praktinio pasirengimo požymis. Viena vertus, ankstyva atsakomybė už save ar artimuosius gali stiprinti praktinius savarankiškumo gebėjimus, mokyti priimti sprendimus ir veikti sudėtingomis sąlygomis. Kita vertus, atsakomybė gali tapti emocine našta, kai jaunuolis jaučia kaltę, nuolatinį rūpestį kitais ar spaudimą „susitvarkyti“ be pakankamos paramos. Todėl globą paliekančių jaunuolių savarankiškumas šiame darbe suprantamas ne tik kaip atsakomybės prisiėmimas, bet ir kaip galimybė ją įgyvendinti palaikančioje aplinkoje, kurioje jaunuolis nėra paliekamas vienas su pernelyg anksti užgulusiais suaugusiojo vaidmenimis.

Šiame kontekste svarbus ir pagalbos prašymo klausimas. Pryce, Napolitano ir Samuels (2017) parodo, kad globos sistemą palikusių jaunuolių pagalbos ieškojimas yra susijęs su savarankiškumo paradoksu: pagalba yra būtina sėkmingam perėjimui, tačiau pats pagalbos prašymas gali būti suvokiamas kaip grėsmė savarankiškumui, kompetencijai ir suaugusiojo tapatumui.

Remiantis įgalinimo perspektyva, savarankiškas jaunuolis nėra tas, kuris nieko neprašo ir viską išsprendžia vienas. Savarankiškumas apima gebėjimą atpažinti savo poreikius, kreiptis pagalbos, naudotis prieinamais ištekliais, tartis, dalyvauti sprendimuose ir palaikyti ryšius su kitais. Todėl santykiai, pasitikėjimas ir pripažinimas nėra savarankiškumo priešingybė, bet viena svarbiausių jo sąlygų. Ši nuostata tampa svarbi toliau analizuojant, kaip jaunuolių biografiniuose pasakojimuose santykiai su globėjais, socialiniais darbuotojais, šeimos nariais, draugais ar kitais reikšmingais žmonėmis padeda arba kliudo kurti savarankišką gyvenimą.

2.2 Tapatumo kūrimas globos kontekste

Perėjimo iš globos procese svarbią vietą užima tapatumo klausimas. Eriksono psichosocialinės raidos teorijoje paauglystė ir ankstyvoji suaugusios siejama su tapatumo formavimu, vaidmenų

išbandymu ir paieška atsakymo į klausimą „kas aš esu?“ (Erikson, 2004). Šiame raidos etape jaunuoliui svarbu turėti erdvės tyrinėjimams, eksperimentams, klaidoms, skirtingų mokymosi, darbo, santykių ir gyvenimo būdo galimybių išbandymui bei palaipsniui kurti nuoseklesnį savęs vaizdą. Tapatumas šiuo požiūriu nėra vienkartinis apsisprendimas ar galutinis atsakymas apie save. Tai procesas, kuriame jaunas žmogus mėgina susieti savo praeitį, dabartinius pasirinkimus ir įsivaizduojamą ateitį.

Šią mintį papildė Giddenso požiūris, kad modernybėje asmens tapatumas tampa refleksyviu projektu: žmogus ne tik gyvena savo gyvenimą, bet nuolat jį apmąsto, aiškina, perkuria ir pristato sau bei kitiems (Giddens, 2004). Tapatumas nėra tiesiog duotas ar savaime kylantis iš biografinių faktų. Jis suvokiamas per pasakojimą apie save, kuriame asmuo mėgina suprasti, kaip skirtingos gyvenimo patirtys tarpusavyje susijusios ir kokią kryptį jos įgyja. Todėl tapatumo kūrimas reikalauja ne tik pasirinkimų, bet ir gebėjimo juos įprasminti: paaiškinti, kodėl tam tikri įvykiai buvo svarbūs, kaip jie paveikė savęs suvokimą ir kokias ateities galimybes atvėrė ar apribojo.

Globos sistemą paliekančių jaunuolių atveju šis raidos uždavinys dažnai komplikuojasi, nes tapatumo paieškos sutampa su ankstyvu poreikiu priimti praktinius ir neretai neatidėliotinus sprendimus. Tuo metu, kai dalis bendraamžių dar gali tyrinėti skirtingas galimybes, keisti studijų, darbo ar gyvenimo planus, globos patirtį turintiems jaunuoliams dažnai tenka greičiau apsispręsti dėl būsto, pajamų, mokymosi, darbo ir kasdienio išgyvenimo. Todėl perėjimas iš globos tampa dvigubu iššūkiu: viena vertus, reikia kurti autonomiją ir priimti atsakomybę už savo gyvenimą, kita vertus, tuo pat metu tenka spręsti priklausymo, santykių, ateities krypties ir savęs apibrėžimo klausimus.

Šiame kontekste naudinga Marcia tapatumo būsenų perspektyva, išryškinanti du svarbius tapatumo raidos matmenis – tyrinėjimą ir įsipareigojimą (Marcia, 1966). Jaunuolis gali aktyviai svarstyti skirtingas galimybes, bet dar nebūti apsisprendęs; gali būti įsipareigojęs pasirinkimams, kurių pats iš tiesų netyrinėjo; gali vengti ir tyrinėjimo, ir įsipareigojimo; arba gali pasiekti sąlyginai stabilesnį tapatumą, kai pasirinkimai yra apmąstyti ir labiau atitinka asmenines vertybes. Globos palikimo kontekste ši schema svarbi kaip analitinė priemonė. Ji leidžia klausti, ar jaunuolis turėjo realių galimybių tyrinėti, rinktis ir klysti, ar jo „apsisprendimai“ buvo labiau nulemti sistemos, materialinių ribojimų, paramos stokos ir išorinių lūkesčių.

Svarbu ir tai, kad tapatumas formuojasi ne tik individualiai, bet ir santykiuose su kitais. Jaunuolis save supranta ne izoliuotai, o per tai, kaip yra matomas, priimamas, atpažįstamas arba atmetamas socialinėje aplinkoje (Erikson, 2004; Giddens, 2004; Wagner, 2008). Todėl globos patirtį turintiems jaunuoliams ypač svarbu, kokias žinutes apie save jie gauna iš globėjų, socialinių darbuotojų, biologinės šeimos, bendraamžių, švietimo ar darbo institucijų. Jeigu jaunuolis nuolat patiria, kad yra matomas per stokos, rizikos, „problemiškumo“ ar priklausomybės nuo sistemos kategorijas, tai gali apsunkinti pozityvaus ir vientisesnio savęs vaizdo kūrimą (Glynn, 2021; Boddy,

2019). Priešingai, santykiai, kuriuose jaunuolis atpažįstamas kaip gebantis, vertingas ir turintis ateities galimybių, gali tapti svarbia tapatumo stiprinimo sąlyga (Jones, 2014; Paulsen ir Thomas, 2018; Wagner, 2008).

Šiuo požiūriu tapatumas glaudžiai susijęs su pripažinimu ir priklausymu. Pripažinimas leidžia jaunuoliui patirti, kad jo istorija, pastangos ir pasirinkimai yra reikšmingi, o nepripažinimas gali stiprinti nereikšmingumo, atskirties ar gėdos jausmus. Wagnerio aptariama prasmės bei pripažinimo sąsaja leidžia teigti, kad asmeniui svarbu ne tik formaliai būti įtrauktam į visuomenę, bet ir jaustis reikalingam, matomam, galinčiam dalyvauti bendroje prasmų sistemoje (Wagner, 2008). Globos sistemą paliekantiems jaunuoliams tai ypač aktualu, nes jų savarankiškumo kelias dažnai vyksta ne tik materialinių išteklių, bet ir pripažinimo trūkumo sąlygomis.

Dėl to savarankiškumas negali būti suprantamas vien kaip individualus gebėjimas „susitvarkyti“. Jis apima ir galimybę kurti prasmingą biografinį pasakojimą: suprasti, kas man nutiko, ką tai reiškia mano gyvenimui, kuo aš galiu būti ir kokią ateitį galiu įsivaizduoti. Jaunuolio pasakojime gali atsiskleisti skirtingi tapatumo dėmenys – asmeninis, santykių, profesinis, moralinis ar priklausymo bendruomenei (Erikson, 2004; Giddens, 2004). Vieniems svarbiausia gali tapti atsiribojimas nuo globos patirties ir „naujo gyvenimo“ kūrimas, kitiems – šios patirties integravimas į savęs supratimą, dar kitiems – priklausymo paieška per santykius, darbą, mokslą, bendruomenę ar pagalbą kitiems.

Procese pereinant iš globos į savarankišką gyvenimą, jaunuolis turi ne tik išmokti gyventi savarankiškai, bet ir atsakyti į gilesnius klausimus: kas aš esu po globos patirties, kam priklausau, kokie santykiai mane palaiko, kokią reikšmę turi mano praeitis ir kokią ateitį galiu kurti. Todėl šiame darbe jaunuolių biografiniai pasakojimai analizuojami kaip erdvė, kurioje atsiskleidžia ne tik jų patirti sunkumai ar pagalbos poreikiai, bet ir tapatumo kūrimo, prasmės paieškos bei savivokos procesai.

2.3 Santykių, pripažinimo ištekliai kaip savarankiškumo sąlyga

Reikšmingi žmonės – globėjai, socialiniai darbuotojai, mokytojai, partneriai, draugai, bendruomenės nariai ar kiti svarbūs suaugusieji – gali tapti stabilumo, saugumo ir praktinės pagalbos šaltiniu perėjimo laikotarpiu. Jones (2014) pabrėžia, kad socialinė parama siejasi su geresniais rezultatais švietimo, darbo, būsto stabilumo ir gerovės srityse, o jos trūkumas didina ekonominio pažeidžiamumo ir socialinės atskirties riziką. Todėl jaunuolių perėjimą iš globos svarbu analizuoti ne tik kaip individualaus pasirengimo savarankiškumui procesą, bet ir kaip santykių, palaikymo bei socialinių tinklų klausimą.

Šią mintį patvirtina ir Lietuvos tyrimai. Studentės Muliulytės (2024) tyrime vienas ryškiausių jaunuolių išgyvenimų yra nerimas dėl galimo vienišumo išėjus iš globos įstaigos. Išėjimas iš globos

jaunuoliams reiškia ne tik gyvenimą atskirai, bet ir galimą kasdienio bendruomeniškumo, įprastų santykių bei greitai pasiekiamos pagalbos praradimą. Todėl savarankiškumas gali būti patiriamas dvejopai: viena vertus, kaip didesnė laisvė ir galimybė pačiam priimti sprendimus, kita vertus, kaip emocinio nesaugumo, santykių nutrūkimo ir socialinės izoliacijos grėsmė.

Santykių reikšmė glaudžiai susijusi su pripažinimo klausimu. Paulsen ir Thomas (2018), analizuodami perėjimą iš globos kaip kovą dėl pripažinimo, rodo, kad jaunuoliams svarbu būti matomiems, išgirstiems ir įtrauktiems į sprendimus. Pagalba tampa veiksminga ne tada, kai ji vien formaliai pasiūloma, bet tada, kai jaunuolis ją patiria kaip pagarbų santykį. Tokiu santykiu pripažįstama, kad jaunuolio patirtis, balsas, jausmai ir pasirinkimai yra reikšmingi. Šiuo požiūriu pripažinimas nėra papildomas emocinis poreikis. Jis tampa viena iš savarankiškumo sąlygų, nes jaunuolis gali drąsiau priimti sprendimus tada, kai jaučia, kad nėra tik pagalbos gavėjas, bet asmuo, kurio gyvenimo istorija ir ateities planai yra verti dėmesio.

Pripažinimo ir savivertės problematika ryškiai atsiskleidžia ir Lietuvos tyrimuose apie globos patirtį. Studentės Rupšienės (2024) tyrime jaunuolių pasakojimuose globos patirtis iškyla ne tik kaip aplinkybė, bet ir kaip tapatumo dalis, kurią tenka aiškinti sau ir kitiems. Tyrime minimos patyčios, „vaiknamio“ stigma, gėdos jausmas, kaltės internalizacija ir nepasitikėjimas savimi rodo, kad jaunuolių savęs suvokimas formuojasi ne tik per tai, ką jie patyrė biologinėje šeimoje ar globos įstaigoje, bet ir per tai, kaip į juos žvelgė aplinka. Kitaip tariant, jaunuolis mokosi save matyti per kitų reakcijas. Jeigu jis nuolat patiria atmetimą, įtarumą ar nuvertinimą, globos patirtis gali būti įsisavinama kaip kitoniškumo, nepakankamumo ar menkesnės vertės ženklas.

Santykių ir išteklių sąveiką papildomai padeda suprasti Waugh, Mendes ir Flynn (2023), jungiantys socialinio kapitalo ir socialinės paramos perspektyvas. Ši perspektyva leidžia matyti, kad santykiai nėra vien emocinis palaikymas. Per santykius jaunuoliai gauna ir praktinių, informacinių bei simbolinių išteklių: žinių apie būstą, darbą, mokslus, finansus, paslaugas, taip pat padaršinimą, rekomendacijas, tarpininkavimą ir jausmą, kad jie nėra vieni. Reikšmingi santykiai gali sudaryti sąlygas lengvesniam perėjimui į suaugusę, artimesniam bendraamžių, turinčių šeimos paramą, patirčiai.

Šią mintį sustiprina Appleton (2024), pabrėžianti, kad planuojant perėjimą svarbu orientuotis ne tik į institucinius tikslus ar formalius savarankiškumo kriterijus, bet ir į tai, kas pačiam jaunuoliui yra prasminga, kokie žmonės jam svarbūs ir kokie ryšiai gali palaikyti ilgalaikį stabilumą. Toks požiūris leidžia kritiškai vertinti pagalbos planavimą, kuris apsiriboja būsto, finansų ar užimtumo klausimais, bet nepakankamai atsižvelgia į jaunuolio santykių pasaulį. Globą paliekančiam jaunuoliui svarbu ne tik turėti kur gyventi ar žinoti, kokias paslaugas galima gauti, bet ir turėti žmonių, į kuriuos galima kreiptis, kuriais galima pasitikėti ir kurie padeda išlaikyti gyvenimo tęstinumo jausmą.

Palydimosios globos reikšmė šiame kontekste atsiskleidžia kaip santykiu grįsta pagalba. Studentės Špečkauskaitės (2025) tyrime palydimosios globos darbuotojų patirtys rodo, kad santykis su jaunuoliu tampa esmine pagalbos sąlyga. Darbuotojai pabrėžia, kad be pasitikėjimo sunku atpažinti tikruosius jaunuolio poreikius, reaguoti į jo elgesio pokyčius ar padėti jam priimti pagalbą. Todėl palydėjimas nėra vien administracinis nukreipimas į paslaugas. Jis apima ilgalaikį buvimą šalia, kuriame jaunuolis pamažu gali mokytis pasitikėti kitu žmogumi, priimti pagalbą ir kartu išlaikyti savo sprendimų savarankiškumą.

Santykių reikšmę savarankiškumo formavimuisi galima suprasti ir per ankstyvųjų ryšių bei emocinio saugumo perspektyvą. Živ ir kt. (2018), tyrinėdami aukštos rizikos šeimų vaikus, parodė, kad globėjo emocinis prieinamumas ir įžvalgumas siejasi su vaiko socialinės informacijos apdorojimu ir elgesiu. Nors šis tyrimas atliktas su jaunesniais vaikais, jo įžvalgos svarbios analizuojant globos patirtį turinčių jaunuolių perėjimą į savarankišką gyvenimą. Pagalbos priėmimas priklauso ne tik nuo to, ar paslauga formaliai prieinama, bet ir nuo to, ar santykis su pagalba teikiančiu suaugusiuoju patiriamas kaip saugus, suprantantis ir negrėsmingas.

Galima daryti prielaidą, kad santykiai ir pripažinimas yra pamatiniai globą paliekančių jaunuolių savarankiškumo ištekliai. Jie padeda jaunuoliui ne tik praktiškai spręsti kasdienio gyvenimo klausimus, bet ir kurti savivertę, pasitikėjimą savimi, priklausymo jausmą bei ateities perspektyvą.

2.4 Prasmė, priklausymas ir įtrauktis jaunuolių perėjimo patirtyse

Prasmės perspektyva leidžia globą paliekančių jaunuolių savarankiškumą analizuoti ne tik kaip praktinių gebėjimų ar socialinių paslaugų klausimą, bet ir kaip platesnį savęs, santykių ir vietos visuomenėje paieškos procesą. Wagneris (2008) pabrėžia, kad moderniame gyvenime žmogus susiduria su neapibrėžtais gyvenimo modeliais, kuriuose nebėra vieno aiškaus kelio, kaip turėtų būti kuriamas gyvenimas. Tokiomis sąlygomis prasmės paieška tampa susijusi su saugumo, aiškumo, savivertės ir socialinio pripažinimo poreikiu. Prasmė nėra kuriama izoliuotai – ji formuojasi santykiuose, kuriuose žmogus patiria pagarbą, patvirtinimą ir priklausymą.

Jeigu vaikas ar jaunuolis augo aplinkoje, kurioje trūko saugaus ryšio, pagarbos ir stabilaus pripažinimo, jam gali būti sunkiau suvokti save kaip vertingą ir turintį vietą santykiuose bei visuomenėje. Tokiu atveju pripažinimo trūkumas gali reikšti ne vien emocinę stoką, bet ir pakartotinį atstūmimą: pirmiausia artimų santykių lygmeniu, vėliau – institucijose, švietimo sistemoje, darbo rinkoje ar platesnėje visuomenėje. Jaunuolis, kuris vaikystėje neturėjo pakankamai palaikančių santykių, vėliau gali būti apibūdinamas kaip „nepasirengęs“, „nemotyvuotas“ ar „problemiškas“, nors jo sunkumai gali būti susiję su tuo, kad jam nebuvo sudarytos sąlygos palaipsniui mokytis

savarankiškai veikti (Wagneris 2008). Kitaip tariant, visuomenė gali reikalauti savarankiškumo iš jaunuolio, kuriam ankstesnėse gyvenimo patirtyse trūko galimybių šį savarankiškumą saugiai ugdyti.

Šiame kontekste įtrauktis suprantama ne kaip formalus įtraukimas į paslaugas, mokymąsi, užimtumą ar darbo rinką, bet kaip priklausymo sistemai patirtis. Jaunuoliui svarbu ne tik turėti galimybę pasinaudoti paslaugomis ar dalyvauti socialinėse erdvėse, bet ir jaustis jose vertingam, matomam ir reikalingam. Howard ir kt. (2023), tyrę jaunus suaugusiuosius, turinčius globos patirties skirtingose šalyse, parodė, kad priklausymo jausmas gali veikti kaip svarbus socialinis išteklius, susijęs su geresne savijauta, didesniu atsparumu, gyvenimo pasitenkinimu ir mažesnėmis socialinės rizikos patirtimis.

Šią mintį papildoma tyrimai, rodantys, kad pagalbos prieinamumas savaime neužtikrina, jog jaunuolis galės ja pasinaudoti. Studentės Špečkauskaitės (2025) tyrime atsiskleidžia, kad jaunuoliai ne visada aiškiai žino, kokios pagalbos jiems reikia. Jie gali įvardyti konkrečius poreikius – pinigus, daiktus, laisvę, vietą pernakt, tačiau gilesni poreikiai, tokie kaip saugumas, stabilumas, santykis, ribos ar emocinė atrama, gali likti neišsakyti. Tai svarbu biografinio pasakojimo analizei, nes jaunuolio poreikiai ne visada pasirodo kaip tiesiogiai suformuluoti prašymai. Jie gali atsiskleisti netiesiogiai – per pasakojimus apie nutrūkusius santykius, vienišumą, negebėjimą pasinaudoti pagalba, impulsyviuos sprendimus ar sunkumus planuojant ateitį.

Panaši logika matoma ir užimtumo srityje. Furey ir Harris-Evans (2021) pabrėžia, kad vien darbo, stažuotės ar mokymosi galimybių sukūrimas dar negarantuoja sėkmingo jaunuolių perėjimo į užimtumą. Jaunuoliams svarbu ne tik turėti prieigą prie formalių galimybių, bet ir patirti palaikančią emocinę aplinką bei santykių tinklą, kuris padėtų šiuos išteklius atpažinti, pasiekti ir jais pasinaudoti. Taigi įtrauktis reiškia daugiau nei dalyvavimą programoje ar paslaugų gavimą – ji apima jaunuolio patirtį, kad jis nėra vienas, kad jo pastangos matomos, o jo dalyvavimas turi vertę.

Naratyvinio pasakojimo prieiga leidžia analizuoti, kaip šios patirtys tampa jaunuolio savęs supratimo dalimi. Gyvenimo istorija nėra vien chronologinis įvykių išdėstymas. Remiantis naratyvinės tapatybės samprata, pasakojimas suteikia patirtims tvarką, ryšį ir prasmę, todėl per jį žmogus kuria savo tapatybės tęstinumą laike (Moen, T. 2006). Globą palikusių jaunuolių pasakojimuose savarankiško gyvenimo pradžia gali tapti biografiniu lūžiu, kuriame praeities globos, netekčių, nesaugumo ar santykių nutrūkimo patirtys perpasakojamos iš dabartinės pozicijos ir siejamos su tuo, kuo jaunuolis siekia tapti.

Moen (2006) pabrėžia, kad naratyvas leidžia suprasti žmogaus veiksmus platesniame socialiniame ir kultūriniame kontekste. Todėl jaunuolių gyvenimo istorijos nėra tik individualių įvykių atpasakojimas. Jose atsiskleidžia šeimos istorija, globos patirtis, santykiai su darbuotojais, finansiniai sunkumai, būsto klausimai, darbo paieškos, socialinės paramos prieinamumas ir

visuomenės lūkesčiai. Analizuojant šiuos pasakojimus svarbu matyti ne tik asmeninius pasirinkimus, bet ir sąlygas, kuriomis tie pasirinkimai buvo daromi.

Kartu interviu metu papasakota gyvenimo istorija nėra „grynas“ praeities atspindys. Ji kuriama konkrečioje situacijoje – santykyje su tyrėja, dabartiniu gyvenimo etapu ir tuo, kaip pats jaunuolis šiandien supranta savo patirtį. Todėl pasakojimuose išryškėja ne tik individualus balsas, bet ir globos institucijų, biologinės šeimos, socialinių darbuotojų, partnerių, bendraamžių bei visuomenės normų balsai. Šią perspektyvą padeda pagrįsti Bakhtino dialogiškumo samprata, pagal kurią kalbėjimas nėra uždaras individualios sąmonės produktas – jame visuomet dalyvauja kiti balsai, socialiniai vertinimai ir kultūriniai lūkesčiai (Bakhtin et al., 1981). Pavyzdžiui, jaunuolio teiginys, kad „reikia būti savarankiškam“, gali atspindėti ne tik jo asmeninį norą, bet ir institucionalizuotą lūkestį greitai tapti atsakingu suaugusiuoju.

Daugiabalsiškumo samprata leidžia atpažinti, kad šie pasakojimai gali būti prieštaringi. Juose gali derėti dėkingumas globos sistemai ir pyktis dėl emocinio neprieinamumo, noras būti savarankiškam ir kartu poreikis paramai, siekis atsiriboti nuo praeities ir poreikis ją suprasti. Tokie prieštaravimai nėra analizės kliūtis – priešingai, jie leidžia geriau suprasti, kaip jaunuoliai derina skirtingas savo patirties dalis ir kaip per pasakojimą kuria santykį su savimi.

Šiame darbe svarbi ir Zbarauskaitės (2009) atlikta globos namuose gyvenančių paauglių biografinių pasakojimų analizė. Autorės išskirti tapatumo išgyvenimo tipai gali būti suprantami kaip skirtingi priklausymo ir prasmės kūrimo būdai. Vidiniu konfliktu pagrįstas tapatumo išgyvenimas atskleidžia jaunuolio norą priklausyti ir kartu baimę vėl patirti netektį ar atmetimą. Idealizacija ir nuvertinimu pagrįstas tapatumo išgyvenimas rodo, kad ateities svajonės gali tapti būdu atlaikyti dabarties ar praeities skausmą, tačiau kartu gali slėpti neįsisąmonintą priklausymo ilgesį. Fragmentacija pagrįstas tapatumo išgyvenimas parodo, kad kai patirtis nėra integruota į nuoseklų pasakojimą, jaunuoliui gali būti sunku kurti vientisesnį savęs ir ateities vaizdinį.

Ši perspektyva svarbi todėl, kad savarankiškumas taip pat siejamas su galimybe įprasminti savo biografiją, patirti priklausymą ir būti įtrauktam į santykius bei socialines erdves, kuriose jaunuolis jaučiasi vertingas. Hedenstrom (2021) išskirta tema apie prasmės kūrimą padedant kitiems leidžia matyti, kad dalis globos patirtį turinčių jaunuolių savo biografinius sunkumus gali perkonstruoti į prasmingą veikimą. Tačiau ši mintis neturėtų būti suprantama kaip reikalavimas jaunuoliui „atrasti gėrį“ skausmingose patirtyse. Klimaitės (2014) aptariama įprasminimo samprata padeda atsargiau suprasti, kad sukrečiančios patirtys gali pažeisti žmogaus prasmės sistemą, pasitikėjimą ir savivoką, todėl jų integravimas į gyvenimo pasakojimą yra sudėtingas ir nevienareikšmis procesas.

Todėl šiame tyrime svarbu klausytis ne tik to, ką jaunuoliai tiesiogiai pasako apie savo savarankiškumą, bet ir kaip jie pasakoja savo gyvenimo trajektoriją. Biografinis pasakojimas gali atskleisti poreikius, kurie nebūtinai įvardijami tiesiogiai: saugumo, santykio, pripažinimo,

priklausymo, galimybės klysti ir būti palaikomam. Ši teorinė perspektyva sudaro pagrindą empirinėje dalyje analizuoti, kaip jaunuoliai patys pasakoja apie savo kelią iš globos į savarankišką gyvenimą, kokias priklausymo ar nepriklausymo patirtis jie išryškina ir kaip per šiuos pasakojimus kuria santykį su savimi, kitais ir ateitimi.

3. TYRIMO METODIKA

Šio skyriaus paskirtis – parodyti, kad pasirinkti metodai yra suderinti su tyrimo tikslu: suprasti jaunuolių perėjimą kaip gyvenimo istorijos dalį, kurioje svarbi tiek faktinė patirtis, tiek jos pasakojimas iš dabarties perspektyvos.

3.1 Tyrimo tikslas, uždaviniai

Apžvelgus teorinėje dalyje analizuojamą globos sampratą ir perėjimo iš globos į savarankišką gyvenimą procesą, keliamas šio tyrimo tikslas – atskleisti kaip globos patirtį turintys jaunuoliai biografiniuose pasakojimuose rekonstruoja ir įprasmina perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą. Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą keliami šie tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti, kaip jaunuoliai pasakoja patirtis globoje ir po jos, identifikuojant kritinius įvykius, sprendimus ir lūžio taškus.
2. Išsiaiškinti, kaip gyvenimo istorijos pasakojimuose atsiskleidžia jaunuolių savarankiškumas.
3. Analizuoti, kaip jaunuoliai po globos laikotarpio reflektuoja savo gyvenimo kelią, kaip konstruoja savęs apibūdinimą ir kokias prasmes suteikia globos patirčiai iš dabarties perspektyvos.

Tyrimo objektas – jaunuolių kelias iš globos į savarankišką gyvenimą.

Pagrindinis tyrimo klausimas: Kaip jaunuoliai sieja savo globos patirtis su savarankiško gyvenimo iššūkiais ir galimybėmis, ir kaip šį ryšį interpretuoja pasakodami savo gyvenimo istoriją dabar?

Tyrimo tikslas ir uždaviniai orientuojami į procesą ir prasmes, o tyrimo klausimas suderintas su naratyvine prieiga: svarbu ne tik „kas įvyko“, bet ir „kaip tai pasakojama“ ir „ką tai reiškia“ dabar.

3.2 Tyrimo metodas

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą ir uždavinius, taikytas kokybinis tyrimo metodas, naudojant biografinį naratyvinį interviu. Kokybinis tyrimas pasirenkamas todėl, kad jis leidžia gilintis į individualias patirtis, jų kontekstą ir prasmės kūrimą, į tai, kaip dalyviai patys interpretuoja pereinamąjį laikotarpį ir savo pasirinkimus (Žydziaiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Šiame darbe tyrimo objektu laikoma išsami asmens gyvenimo istorija, koncentruojantis į jos genezę (kilmę, pradžią) ir jos konstravimą dabartyje. Tai reiškia, kad svarbios ne tik „faktinės“ įvykių

sekos, bet ir tai, kaip pats jaunuolis šiandien pasakoja apie savo praeitį, ką išryškina, ką nutyli ir kaip savo patirtims suteikia prasmę.

Remiantis Rosenthal (1993) biografinė prieiga, gyvenimo istorijos analizėje svarbu atskirti faktinę gyvenimo įvykių eigą nuo to, kaip pats asmuo šiuos įvykius pasakoja ir interpretuoja. Toks atskyrimas leidžia matyti ne tik gyvenimo įvykius, bet ir jų subjektyvią prasmę.

Analizės fokusas nukreipiamas į gyvenimo patirtis ir biografinių veiksmų/veiklų apibūdinimą – tai, kaip jaunuolis įvardija savo veiksmus, sprendimus ir kasdienes praktikas pereinamuoju laikotarpiu (Švedaitė-Sakalauskė 2019).

Šiame tyrime nesiekama statistiškai apibendrinti visų globos sistemą palikusių jaunuolių patirčių. Remiantis asmeninių naratyvų analizės logika (Maynes, Pierce ir Laslett 2008), svarbesnis tampa analitinis apibendrinimas: atskiri pasakojimai leidžia atpažinti platesnius patirties modelius, prasių kūrimo būdus ir socialines sąlygas, kuriose jaunuoliai konstruoja savo savarankiškumo, tapatumo ir priklausymo sampratas. Todėl kiekvienas pasakojimas vertinamas ne kaip „ilustracija“, bet kaip savarankiškas žinojimo šaltinis, padedantis suprasti globos palikimo procesą iš pačių jaunuolių perspektyvos.

Analizuojant globos sistemą paliekančių jaunuolių biografijas svarbu atskirti, kaip jaunuoliai patys aiškina savo gyvenimo kelią, ir kokie platesni instituciniai ar visuomeniniai pasakojimai veikia jų savęs supratimą. Viešieji naratyvai apie savarankiškumą, atsakomybę, šeimą, pagalbą ar „sėkmingą“ perėjimą į suaugystę gali tapti jaunuolių pasakojimų dalimi, tačiau jie gali būti ir kvestionuojami. Todėl biografinė analizė leidžia tirti ne tik tai, ką jaunuoliai patyrė, bet ir tai, kokiomis reikšmėmis jie šias patirtis susieja su platesniu socialiniu kontekstu.

3.3 Tyrimo dalyviai

Tyrime dalyvavo 7 jaunuoliai, dalyviai buvo atrinkti taikant tikslinę (kriterinę) atranką, apklausiant jaunuolius, atitinkančius šiuos reikalavimus (1 lentelė):

- Tyrimo dalyvių amžius 19–25 metų.
- Tyrimo dalyviai augo vaiko globos sistemoje: vaikų globos namuose, bendruomeniniuose globos namuose arba globėjų šeimoje.
- Dalyviai savarankiškai gyvena iki 6 metų.
- Tyrimo dalyviai gyvena įvairiuose Lietuvos miestuose.
- Tyrimo metu negaunantys palydėjimo paslaugos su apgyvendinimu (ši sąlyga taikoma siekiant analizuoti perėjimo procesą retrospektyviai, kai jaunuolis jau nebėra aktyvioje paslaugų sistemoje).

Šie kriterijai pasirinkti siekiant užtikrinti, kad tyrimo dalyviai būtų realiai patyrę perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą ir galėtų reflektuoti šį procesą.

Tyrimo dalyviai buvo pasiekti per globos centrus ir nevyriausybinės organizacijas, kurios anksčiau teikė paslaugas jaunuoliams.

Imties dydis pasirinktas laikantis kokybiniais biografiniams tyrimams būdingo principo, kad svarbiausias kriterijus yra ne dalyvių skaičius, o surinktų pasakojimų gylis, duomenų sodrumas ir analitinė vertė (Žydzūnaitė ir Sabaliauskas, 2017). Kiekvienas atvejis traktuojamas kaip unikalus, o tikslas yra ne statistinis apibendrinimas, o prasminių struktūrų ir patirčių trajektorijų atskleidimas (Švedaitė-Sakalauskė, 2019). Tyrimas buvo atliktas 2026 metų vasario – balandžio mėnesiais.

1 lentelė. Informacija apie tyrimo dalyvius

Pseudonimas	Lytis	Amžius	Globos tipas	Globos trukmė	Savarankiško gyvenimo trukmė	Užimtumas
R1	Vyras	19 m.	Vaikų globos namai, šeimyna	18 metų	<1 metai	Nedirba ir nesimoko (NEET)
R2	Vyras	24 m.	Vaikų globos namai	19 metų	5 metai	Dirba
R3	Moteris	20 m.	Vaikų globos namai, šeimyna, globėjai	13 metų	2 metai	Mokosi
R4	Vyras	19 m.	Globėjai, vaikų globos namai	15 metų	<1 metai	Dirba
R5	Vyras	25 m.	Vaikų globos namai	16 metų	6 metai	Dirba
R6	Moteris	19 m.	Vaikų globos namai	3 metai	<1 metai	Motinystė
R7	Moteris	25 m.	Vaikų globos namai, šeimyna	10 metų	6 metai	Motinystė ir darbas

3.4 Duomenų rinkimo metodas

Duomenų rinkimui taikytas biografinis naratyvinis interviu, kai tyrimo dalyviui sudaroma galimybė kuo laisviau papasakoti savo gyvenimo istoriją, o tyrėjas pagrindinio pasakojimo fazėje vengia pertraukti ar nukreipti pasakojimą. Duomenų analizei taikyta Rosenthal biografinės atvejo rekonstrukcijos logika, leidžianti atskirti išgyvento gyvenimo įvykių seką ir papasakoto gyvenimo struktūrą bei analizuoti jų tarpusavio santykį. Interviu nestandartizuoti ir vyko gyvai, iš anksto suderinus laiką ir vietą su tyrimo dalyviais.

Kiekvienas interviu vyko trimis fazėmis:

1. Pagrindinio naratyvo fazė, kurios metu buvo užduodamas vienas pagrindinis naratyvinis klausimas:
„Norėčiau išgirsti tavo gyvenimo istoriją. Prašau papasakoti visą savo gyvenimo istoriją – nuo vaikystės iki dabarties, visus įvykius ir išgyvenimus, kurie tau atrodo svarbūs. Gali pradėti nuo ten, kur norisi, ir tęsk tiek, kiek norisi, aš klausysiu ir tavęs nepertraukinėsiu, o kai baigsi papasakoti, užduosiu keletą klausimų.“
Pasakojimas skatinamas kūno kalba ir žodžiais „aha“, „mhm“. Sustojus klausta papildomai: „Ar nori dar ką pridėti?“.
2. Vidinių naratyvinių klausimų fazė, kurios metu buvo užduodami papildomi klausimai tik apie tuos įvykius ar situacijas, kurias pats tiriamasis jau paminėjo, siekiant pagilinti pasakojimą (pvz., „minėjai, kad šešiolikos metų išėjai iš namų – ar galėtum papasakoti, kaip tai vyko?“). Buvo bandoma išvengti interpretacijų, savų apibendrinimų ar išvadų.
Klausama tik atsiremiant į tai, ką žmogus pasakojo. Klausimai formuluoti taip, kad skatintų pasakojimą, vartoti tie patys žodžiai ir frazės, kuriuos vartojo tyrimo dalyvis, pavyzdžiui, jei sakytą „vartoti“, tuomet klausiant apie piktnaudžiavimą alkoholiu ar narkotinėmis medžiagomis irgi sakytą „vartoti“.
3. Baigiant interviu: „Tai visi mano klausimai. Labai tau ačiū. Ar dar yra kas nors, ką norėtum man papasakoti prieš baigiantis mūsų laikui?“.

Papildomai po interviu buvo pildomas trumpas sociodemografinis lapas, kuriame buvo fiksuojami bendrieji duomenys (amžius, lytis, globos forma ir trukmė, savarankiško gyvenimo trukmė, užimtumas). Šie duomenys bus naudojami tik atvejų aprašymui, bet ne kaip pagrindinis analizės šaltinis.

3.5 Tyrimo etika

Atsižvelgiant į tai, kad tyrimo dalyviai galėjo kalbėti apie jautrias vaikystės, globos, santykių, smurto, priklausomybių ar krizės patirtis, interviu metu buvo laikomasi nekenkimo principo. Dalyviams buvo paaiškinta, kad jie gali neatsakyti į bet kurį klausimą, sustabdyti pasakojimą, daryti pertrauką arba nutraukti interviu. Jautrios temos buvo plėtojamos tik tiek, kiek pats dalyvis norėjo apie jas kalbėti. Tyrėja vengė spaudimo, vertinančių reakcijų ir interpretacijų interviu metu.

Tyrimo etika taip pat buvo laikomasi informuoto sutikimo principo. Prieš interviu dalyviams buvo paaiškintas tyrimo tikslas, pokalbio pobūdis, numatoma trukmė, duomenų panaudojimo paskirtis bei savanoriškas dalyvavimo pobūdis. Dalyviams buvo aiškiai įvardyta, kad jų pasakojimai bus naudojami tik mokslinio tyrimo tikslais, o pateikiant rezultatus bus siekiama neatskleisti jų tapatybės.

Siekiant užtikrinti konfidencialumą ir anonimiškumą, tyrimo medžiaga buvo nuasmeninta. Darbe nevartojami tikrieji dalyvių vardai, o identifikuoti galinčios detalės, tokios kaip konkrečios vietovės, institucijos, šeimos narių ar kitų asmenų atpažįstami duomenys, buvo keičiami, trumpinami arba praleidžiami tiek, kiek to reikėjo dalyvių privatumui apsaugoti. Cituojant interviu ištraukas buvo stengiamasi išsaugoti pasakojimo prasmę, tačiau kartu apsaugoti dalyvius nuo galimo atpažinimo.

Kadangi tyrimo dalyvavo asmenys, turintys globos patirties, buvo ypač svarbu kurti pagarbą ir saugią pokalbio aplinką. Interviu metu tyrėja laikėsi jautraus klausymo pozicijos, leido dalyviui pačiam pasirinkti, nuo kokių temų pradėti, ką išplėtoti, o ko neaptarti. Tokia laikysena buvo svarbi ne tik etiniu, bet ir metodologiniu požiūriu, nes biografinis pasakojimas reikalauja erdvės dalyvio savitai patirties įprasminimui.

Tyrimo etika buvo siejama ir su atsakingu rezultatų pateikimu. Analizuojant ir interpretuojant duomenis buvo vengiama stigmatizuojančių, moralizuojančių ar dalyvių patirtį supaprastinančių formuluočių. Tyrimo dalyvių pasakojimai buvo traktuojami kaip subjektyvios jų gyvenimo patirties interpretacijos, o ne kaip objektyviai patikrinami faktai visais atvejais. Todėl darbe siekiama ne teisti ar vertinti dalyvių sprendimus, bet suprasti, kaip jie patys pasakojimuose aiškina savo gyvenimo įvykius, santykius ir perėjimą į savarankišką gyvenimą.

3.6 Tyrėjo vaidmuo

Naratyvine interviu tyrėjas neišvengiamai yra tyrimo proceso dalis: jis kuria pasakojimui saugią, pagarbą ir pasitikėjimą grįstą erdvę, tačiau kartu turi nepertraukti pagrindinio naratyvo, nevartoti vertinančių interpretacijų, nesufleruoti „teisingų“ atsakymų ir nekonstruoti pasakojimo už dalyvį. Tokia laikysena ypač svarbi biografiniame tyrimo, nes čia reikšminga ne tik tai, ką dalyvis pasakoja, bet ir kaip jis pats struktūroja savo gyvenimo įvykius, kokias reikšmes jiems suteikia, ką

akcentuoja, o ką nutyli. Todėl tyrėjo vaidmuo šiame tyrime buvo suprantamas ne kaip aktyvus pasakojimo formuotojas, bet kaip jautrus klausantis.

Refleksyvumas šiame tyrime suprantamas kaip sąmoningas tyrėjo dėmesys savo pačios pozicijai, prielaidoms ir galimam poveikiui duomenų rinkimui. Tai apima ne tik klausimų formulavimą, bet ir nuolatinį savo reakcijų, lūkesčių bei interpretacinių impulsų stebėjimą: kaip valdomas noras „padėti“ dalyviui užbaigti mintį, paaiškinti jo patirtį, sušvelninti nejaukias pauzes ar nukreipti pasakojimą tyrėjai iš anksto svarbia atrodančia kryptimi. Tokia savistaba buvo svarbi tam, kad pasakojimo logika, jo ritmas ir reikšmių kūrimas kuo labiau liktų dalyvio, o ne tyrėjo pusėje (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017).

Refleksyvi laikysena buvo svarbi ir dėl to, kad tyrimo tema susijusi su jautriomis gyvenimo patirtimis, todėl interviu galėjo kilti emocijų atsakas tiek dalyviui, tiek pačiai tyrėjai. Dėl šios priežasties buvo svarbu ne tik laikytis metodinių biografinio interviu principų, bet ir po kiekvieno interviu apmąstyti tyrimo situaciją: kokiose vietose norėjosi labiau įsikišti, kur galėjo pasireikšti išankstinės prielaidos, kaip buvo reaguojama į pauzes, emocijas, pasakojimo fragmentiškumą ar prieštarumą. Toks refleksyvus santykis su tyrimo procesu padėjo aiškiau atskirti tai, kas kyla iš dalyvio pasakojimo struktūros, nuo to, ką į duomenų interpretaciją galėtų įnešti pati tyrėja. Todėl tyrime svarbu ne tik gauti informuotą sutikimą ir užtikrinti konfidencialumą, bet ir pripažinti dalyvio teisę nekalbėti apie tam tikras patirtis, sustabdyti pasakojimą ar pasirinkti, kiek asmeninės istorijos atskleisti. Tokia laikysena leidžia derinti tyrimo tikslą su pagarba jaunuolio patirčiai ir riboms (Maynes, Pierce ir Laslett 2008).

Tyrėjo užduotis šiame tyrime buvo sudaryti sąlygas pasakojimui atsiskleisti ir kartu saugoti jo savitumą, kad duomenys kuo labiau atspindėtų dalyvio prasmės kūrimą, o ne tyrėjo interpretacijų primetimą. Todėl refleksyvumas laikytas ne papildomu tyrimo elementu, bet būtina metodologine laikysena, padedančia užtikrinti jautresnį, nuoseklesnį ir metodologiškai pagrįstą biografinių duomenų rinkimą bei interpretavimą.

Svarbu paminėti **tyrėjos santykį su jaunuoliais išėjusiais iš globos**. Tyrėja 2 metus dirba su jaunuoliais, lydint juos savarankiško gyvenimo kely. Ši tema aktuali ir kelianti klausimų asmeniškai apie teikiamos paslaugos veiksmingumą, tai viena iš pagrindinių tyrimą atlikti paskatinusių priežasčių.

3.7 Duomenų analizės metodas

Interviu įrašai buvo transkribuoti, pasižymint ne tik pasakytą turinį, bet ir tyrėjai reikšmingas pastabas apie pasakojimo eigą, pauzes, emocinius akcentus ir temas, kurios išryškėjo jau pirminio klausymo metu. Tolesnė analizė buvo atliekama keliais etapais:

1. Pirma, buvo rekonstruojama išgyvento gyvenimo linija – atkuriamą įvykių seka pagal faktus, laiką ir kontekstą.
2. Antra, analizuota papasakoto gyvenimo struktūra: pasakojimo pradžia ir pabaiga, akcentai, nutylėjimai, pasikartojančios temos, savęs reprezentavimo būdai.
3. Trečia, buvo lyginamos išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijos, keliant klausimą, kodėl konkrečią gyvenimo eigą turintis jaunuolis savo istoriją pasakoja būtent taip.
4. Ketvirta, kiekvienam atvejui formuluota tema ir pagrindinė gyvenimo trajektorija.

Galiausiai pristatomi kokybinio tyrimo rezultatai, atskleidžiantys, kaip globos sistemą palikę jaunuoliai savo biografiniuose pasakojimuose įprasmina kelią į savarankišką gyvenimą. Analizuojami ne tik konkretūs perėjimo įvykiai, bet ir tai, kaip jaunuoliai kalba apie santykius, saugumą, pagalbą, savarankiškumą, tapatumą ir priklausymo patirtis. Rezultatų analizėje siekiama parodyti tiek bendras pasakojimuose išryškėjusias temas, tiek skirtumus.

4. KELIAS IŠ GLOBOS Į SAVARANKIŠKĄ GYVENIMĄ: EMPIRINIŲ REZULTATŲ ANALIZĖ

4.1 Tyrimo dalyvių biografiniai portretai

Šiame skyriuje pateikiama kiekvieno tyrimo dalyvio analizė atskirai. Pirmiausia rekonstruojamas jaunuolio nugyventas gyvenimas, vėliau aptariama interviu metu papasakota gyvenimo istorija, jų tarpusavio kontrastas ir pagrindinė gyvenimo trajektorija. Tokia analizė leido matyti ne tik pasikartojančias temas, bet ir skirtingus būdus, kuriais jaunuoliai įprasmina perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą.

4.1.1 Nuo „blogo vaiko“ prie „blogo taško“

R1 biografinis pasakojimas išsiskiria įvykių sunkumu juos susieti į vientisą gyvenimo istoriją. Jau interviu pradžioje, paprašytas papasakoti savo gyvenimo kelią, jis sustoja ir sako: „*Kaip sunku... Aš tik nežinau. Nežinau nuo ko pradėti*“ (R1). Šis sunkumas kartojasi ir vėliau, kai dalyvis aiškina, kad jam „*nesusidėlioja žodžiai*“, „*nemoku pasakot*“ (R1). Todėl jo naratyvas nėra kuriamas kaip aiški gyvenimo linija nuo vaikystės iki dabarties. Greičiau jis dėliojamas iš pasikartojančių neigiamų motyvų: „blogo“ elgesio, svaigalų vartojimo, netinkamos aplinkos, pozityvių pavyzdžių trūkumo, uždarumo ir dabartinio buvimo „blogame taške“. Pats jaunuolis vaikystę apibendrina labai trumpai: „*Sunki buvo vaikystė*“ (R1), o paklaustas, kas pirmiausia iškyla, atsako, kad „*vien tik negerai dalykai*“ (R1).

Pasakojime ankstyvas apibūdinimas, kad jis buvo „negeras“ vaikas, nėra tik vaikystės epizodas. Jis tampa platesne savęs aiškinimo schema, per kurią dalyvis interpretuoja ir vėlesnius gyvenimo sunkumus. Vaikystės elgesys, bėgimai, mokyklos nelankymas, vartojimas alkoholio ir narkotinių medžiagų ir konfliktai su suaugusiaisiais pasakojime jungiami į vieną kryptį – tarsi jo gyvenimas nuo pradžių būtų judėjęs link nesėkmės. Tokiu būdu dabartinė krizė ne tik apibūdina dabartį, bet ir perrašo visą praeitį kaip „nieko gero nebuvo“ istoriją. Tai matyti, kai dalyvis teigia, kad „*niekur negyvenu. Vartoju. Kas gali būt svarbu, kaip nei kažko gero buvo įvykę*“ (R1), o vėliau klausia: „*kas gali būt gerai?*“ (R1).

Artėjanti pilnametystė jam pirmiausia kelia baimę. Išėjimas iš globos siejamas su grėsme atsidurti paribyje, o ne su galimybe kurti savarankišką gyvenimą. Jaunuolis pasakoja, kad prieš pilnametystę buvo sustabdęs svaigalų vartojimą, nes „*likus gal 2 mėnesiams iki 18 [...] supratau, kad bus [blogai], ta prasme, nes išeisiu ir tiesiai [...] prie konteinerio*“ (R1). Ši citata rodo, kad savarankiško gyvenimo pradžia jo vaizduotėje siejosi ne su laisve ar galimybėmis, bet su nesaugumu, benamystės grėsme. Todėl savarankiškumas šiame naratyve atsiskleidžia kaip priverstinis perėjimas:

jaunuolis turi išeiti, turi būti atsakingas už save, tačiau neturi pakankamai resursų, kurie leistų šį perėjimą patirti kaip įgalinantį.

Svarbus pasakojimo paradoksas yra tas, kad jo gyvenimo istorijoje galima atpažinti ir pokyčio momentų, tačiau pats dalyvis jų beveik neįtvirtina kaip reikšmingų. Pavyzdžiui, prieš pilnametystę jis buvo sustabdęs vartojimą psichotropinių medžiagų, vėliau tam tikrą laiką nevartojo gyvendamas „x organizacijos“ aplinkoje. Šie epizodai rodo savikontrolės ir galimo stabilumo galimybę. Vis dėlto pasakojime jie lieka tarsi antraeiliai. Tai leidžia manyti, kad dabartinė bejėgiškumo būseną užgožia ankstesnės pastangos ir neleidžia jų matyti kaip galios ar savarankiškumo ženklų.

Santykiai pasakojimo naratyve atsiskleidžia kaip viena svarbiausių, bet kartu skaudžiausių temų. Kalbėdamas apie brolių ir sesę jis tampa konkretesnis ir emociškai jautresnis. Tai rodo, kad jo pasakojimo centre yra ne vien globos institucijų patirtis ar svaigalų vartojimas, bet ir nesaugių ryšių istorija. Artimi santykiai šiame naratyve siejami su smurtu, manipuliacija arba išdavyste. Todėl uždarymas gali būti suprantamas ne tik kaip asmenybės bruožas, bet kaip apsauginė laikysena: atsitraukimas nuo kitų tampa būdu saugotis pakartotinio sužeidimo.

Tėvo figūra jaunuolio pasakojime taip pat ambivalentiška. Viena vertus, tėvas atsiranda kaip žmogus, su kuriuo buvo bandoma palaikyti ryšį, kai kitų beveik nebuvo. Jaunuolis tai įvardija labai tiesiogiai: „*Nes o su kuo bendrauti, [...] kai viskas [sugriauta] tau*“ (R1). Kita vertus, šis ryšys pasakojime siejamas su bloga įtaka, manipuliacija ir vėliau atsiradusiu supratimu, kad santykis buvo žalingas. Dalyvis teigia, kad tėvas juo „*naudojosi*“, o jis pats tuo metu „*nesuprato*“ (R1). Apibendrinamas šio santykio poveikį, jį susieja su uždarymu: „*labai stipriai prisidėjo tas uždarymas*“ (R1).

Šis atvejis leidžia matyti, kad net tada, kai formali pagalbos aplinka egzistuoja, jaunuoliui gali būti sunku ja pasinaudoti, jeigu ankstesnės santykių patirtys formavo nepasitikėjimą kitais. Šiuo požiūriu savarankiškumas yra ne tiek gebėjimas „susitvarkyti pačiam“, kiek vienišas bandymas išbūti. Jo pasakojime pagalbos priėmimą apsunkina ne tik išorinės aplinkybės, bet ir vidinė logika, pagal kurią pasitikėti kitais yra rizikinga.

Biografinis pasakojimas parodo, kad perėjimas į savarankišką gyvenimą, kaip krizės suintensyvėjimas, kai jaunuolis lieka su nutrūkusių ryšių, svaigalų vartojimo, gėdos, nepasitikėjimo ir beprasmybės patirtimis. Kartu šis atvejis svarbus tuo, kad jame matyti ne tik nesėkmė, bet ir nuvertinti pokyčio momentai.

4.1.2 Nuolatinis savęs kontroliavimas

Biografinis pasakojimas kuriamas kaip perėjimas nuo rizikingo, taisyklės laužančio gyvenimo prie bandymo gyventi „tvarkingai“. Skirtingai nei R1, kuris savo istoriją pasakoja fragmentiškai ir

per dabartinės krizės perspektyvą, R2 pasakojime daugiau aiškos struktūros. Jis savo gyvenimą dėlioja per etapus: vaikų globos namai, „x organizacija“, socialinis būstas, darbas, skolos. Tokia pasakojimo logika rodo, kad jo savarankiškumo patirtis stipriai susijusi su sistemomis, taisyklėmis ir gebėjimu išsilaikyti jų nustatytose ribose.

Pagrindinė naratyvo ašis yra atsiribojimas nuo ankstesnio savęs. Paauglystės laikotarpis pasakojime siejamas su „bloga kompanija“, svaigalų vartojimu, policija, baudomis ir mokyklos nelankymu. Tačiau šie epizodai nėra pateikiami vien kaip nesėkmės ar bejėgystės įrodymas. Jaunuolis juos perpasakoja kaip pamoką – kaip patirtį, iš kurios reikia padaryti išvadas. Todėl jo pasakojime dažnai atsiranda moralinės formuluotės: reikia dirbti, nevartoti alkoholio ir narkotinių medžiagų, nesivelti į blogą kompaniją, neprisidaryti skolų. Jis apibendrina: „*svarbiausia 3 dalykus galiu pasakyti: nevartoti niekada gyvenime [...], neimti niekada paskolos [...] ir visada dirbti*“ (R2). Tai leidžia matyti, kad interviu metu jis konstruoja save kaip žmogų, kuris „suprato gyvenimą“ ir dabar bando įrodyti, kad gali gyventi kitaip.

Vis dėlto šis „tvarkingo gyvenimo“ pasakojimas nėra stabilumo istorija. Dabartinis savarankiškumas remiasi nuolatine kontrole: reikia dirbti, mokėti skolas, neprarasti socialinio būsto, laikytis atokiau nuo buvusios aplinkos ir nebegrįžti prie ankstesnių įpročių. Skolos šiame naratyve tampa centriniu nesaugumo simboliu. Jos rodo, kad išėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą nėra vien būsto gavimas ar darbo turėjimas. Net turint socialinį būstą ir darbą, savarankiškumas išlieka trapus, nes finansinis nesaugumas nuolat kelia grėsmę prarasti sunkiai palaikomą pusiausvyrą.

Jaunuolio pasakojime darbas įgyja dvigubą reikšmę. Viena vertus, jis yra pagrindinė savarankiškumo sąlyga: darbas leidžia mokėti už būstą, tvarkytis su skolomis ir atsiriboti nuo rizikingos aplinkos. Jis pasakoja, kad atsisakydamas buvusios kompanijos kvietimų, rinkosi darbą: „*tu sakai: ne, aš važiuoju į darbą*“ (R2). Kita vertus, darbas pasirodo kaip alinanti disciplina, reikalaujanti nuolatinės ištvermės, pripažįsta: „*nepatinka darbas, bet yra nu... reikia dirbti ir viskas*“ (R2), o vėliau dar stipriau įvardija: „*aš jau priklausomas tiesiog nuo to darbo*“ (R2). Todėl savarankiškumas šiame atvejuje nėra patiriamas kaip laisvė, labiau primena kasdienį savęs mobilizavimą: reikia atsikelti, eiti į darbą, išsilaikyti, nepalūžti, neprarasti kontrolės.

Svarbi šio atvejo įtampa susijusi su socialiniais ryšiais. Atsiribojimas nuo ankstesnės kompanijos pasakojime yra būtina sąlyga norint išvengti svaigalų vartojimo, konfliktų su policija ir grįžimo į ankstesnį gyvenimą. Tačiau šis atsiribojimas kartu susiaurina jo socialinį tinklą: „*aš ant pirštų galiu išvardinti, su kuo aš bendrauju*“ (R2). Kitaip tariant, tai, kas padeda palaikyti stabilumą, tuo pačiu didina vienišumą. Ši įtampa leidžia matyti, kad savarankiškas gyvenimas po globos reiškia būtinybę atsisakyti ankstesnių ryšių net tada, kai nauji, saugesni santykiai dar nėra susiformavę.

Tėvo mirtis jaunuolio pasakojime iškyla kaip svarbus lūžis. Nors rizikos jo gyvenimo formavosi per ilgesnį laiką, pasakojime tėvo netektis tampa įvykiu, po kurio „prasideda viskas“. Interviu

pabaigoje, grįždamas prie savo gyvenimo kelio, jis pats įvardija: „*čia buvo tėvo išėjimas [...], nuo to prasidėjo visas...*“ (R2). Tai galima suprasti kaip bandymą suteikti gyvenimo chaosui aiškesnę priežastinę logiką. Netektis pasakojime žymi ne vien gedulą, bet ir artimų ryšių išnykimą. Nors jis augo globos namuose, tėvas buvo reikšmingas santykis: „*kas 2, kas 3 dieną ateidavo [...]. Tiktais mirė — viskas. [...] Niekas iš artimų. Visi absoliučiai dingo*“ (R2).

Todėl šis atvejis atskleidžia savarankiškumą kaip nuolatinę kontrolės pastangą. Jis nėra visiškai be atramų: turi socialinį būstą, darbą, tam tikrą supratimą, ko reikia vengti, ir aiškų norą nebegrįžti į ankstesnį gyvenimą. Tačiau šios atramos trapios. Jo savarankiškumas laikosi ant savidisciplinos, darbo, skolų valdymo ir atsiribojimo nuo rizikingų ryšių. Tai leidžia matyti, kad perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą gali būti ne vien įgalinantis procesas, bet ir nuolatinis bandymas išlaikyti socialiai priimtina tapatybę, neleidžiant praeities klaidoms vėl apibrėžti dabarties.

4.1.3 Mėginimai suprasti absurdiškas aplinkybes

Šis biografinis pasakojimas išsiskiria savirefleksija. Skirtingai nei R1 pasakojime, kuriame dominuoja bejėgiškumo ir uždarumo logika, ar R2 pasakojime, kuriame svarbi savidisciplina ir „tvarkingo gyvenimo“ palaikymas, šio naratyvo centre yra priklausymo klausimas. Jos istorijoje nuolat grįžtama prie klausimo, kur yra „savi“ namai, kas laikytina šeima ir kokiomis sąlygomis vaikas gali jaustis priimtas. Jau interviu pradžioje mergina įvardija, kad vaikystės tema jai tebėra emociškai jautri: „*čia man jautri tema [...], jeigu riedės ašaros, nes čia gal vienintelė tema, kur [...] tokia skaudī*“ (R3). Tai rodo, kad pasakojimas apie vaikystę nėra tik praeities faktų atkūrimas – jis susijęs su iki šiol stipriai išgyvenama patirtimi.

Pasakojime biologinė šeima nėra idealizuojama kaip saugi aplinka, tačiau ji nėra ir paprastai atmetama. Nors ankstyvoji vaikystė siejama su alkoholio vartojimu, smurtu, įtampa ir nestabilumu, motinos figūra ilgą laiką išlieka. Net nesaugioje aplinkoje išlieka savumo, ilgesio ir prisirišimo patirtis. Todėl paėmimas iš šeimos pasakojime atsiskleidžia ne tik kaip apsauga, bet ir kaip skaudus ryšio nutraukimas. Šią įtampą ypač stipriai parodo jos prisiminimas apie išvežimą į vaikų globos namus: „*labai nenorėjau, laikiausi už kėdės, kad manęs nepaimtų nieks*“ (R3). Vėliau ji tiesiogiai įvardija, kad vaikystėje jos didžiausias noras buvo sugrįžti pas mamą: „*man didžiausia svajonė buvo grįžt pas mamą. Labai norėdavau grįžt pas mamą*“ (R3).

Svarbiausia šio atvejo įtampa yra ta, kad formaliai saugesnė globos aplinka ne visada iš karto tampa emociškai saugi. Pasakojime vaikų globos namai, šeimyna ir vėliau globėjų šeima suteikė tam tikrą struktūrą ir taisykles, tačiau priklausymo jausmas atsirado tik palaipsniui. Ypač ryškiai tai matyti santykių su globėjų šeima. Nors ši aplinka ilgainiui tapo svarbiausia jos vieta, pradžioje ji jautėsi svetima. Jausmą ji nusako per kasdienes, labai konkrečias situacijas: „*ateini į tuos namus ir jie vis*

ties ne tavo – tas pats šaldytuvas... Tu galvoji, kad tai ne tavo, reikia atsiklaust“ (R3). Jaunuolė jautėsi įėjusi į jau egzistuojančią šeimą, kurioje vietą reikėjo ne gauti, o užsitarnauti.

Dėl to naratyve labai svarbi „geros mergaitės“ figūra. Ji save pasakoja kaip stropią, paklusnią, gerai besimokančią, nekonfliktišką, neapsunkinančią kitų ir neprašančią per daug. Mokykla šiame pasakojime tampa alternatyvia pripažinimo erdve. Nors šeimos aplinkoje trūko saugumo, mokykloje jaunuolė galėjo patirti matomumą, įvertinimą ir sėkmę. Per mokslą, veiklumą, lyderystę ir vėliau psichologijos studijas mergina kuria savęs vaizdą kaip žmogaus, kuris ne tik išgyveno sunkias patirtis, bet ir geba jas suprasti, perdirbti.

Savarankiškumas šiame pasakojime taip pat turi dvejopą reikšmę. Iš vienos pusės, ji save pristato kaip „atsistojusią ant kojų“: gebančią mokytis, gyventi atskirai, tvarkytis su finansais, planuoti ateitį ir kurti gyvenimo kryptį. Iš kitos pusės, šis savarankiškumas nėra vien brandos ar įgalinimo ženklas. Jis susijęs ir su anksti išmoktu įsitikinimu, kad pagalbos prašymas gali reikšti buvimą našta, nepatogia ar mažiau verta: „*man apskritai visada būdavo sunku prašyti pagalbos iš globėjų, nes tai vėl – tai ne mano tėvai*“ (R3). Todėl net turėdama šiltesnį santykį su globėjais, mergina sunkiai remiasi jų pagalba. Saugiau tampa remtis savimi, draugais, stipendijomis ar socialine parama negu prašyti globėjų, nes tokia pagalba emociškai gali būti patiriama kaip skola arba priklausomybė.

Šiame pasakojime svarbi ir erdvės tema. Noras gyventi vienai kyla iš ankstesnių patirčių, kuriose bendras gyvenimas buvo susijęs su kontrole, konfliktais, nelygybe ir svetimumo jausmu. Todėl sava erdvė jai tampa ne vien patogumu, bet saugumo simboliu. Turėti savo namus reiškia turėti vietą, kurioje nereikia nuolat įrodinėti teisės būti, prisitaikyti prie kitų ar bijoti, kad esi nepageidaujama.

Ateities vizijos taip pat rodo, kad jos savarankiškumas nukreiptas ne tik į praktinį išgyvenimą, bet ir į prasmės atkūrimą. Ji kalba apie saugius namus, šeimą, vaikus, karjerą, stabilumą. Šis ateities idealas gali būti suprantamas kaip priešprieša ankstyvajam chaosui. Ji siekia susikurti tai, ko vaikystėje trūko: saugumą, pastovumą, šiltą santykį. Santykis su sesers dukra dar labiau išryškina šią logiką – jaunuolė nori kitam vaikui suteikti tai, ko pati negavo: dėmesį, palaikymą, motyvaciją ir geresnio gyvenimo pavyzdį.

Šis naratyvas rodo, kad globą paliekantiems jaunuoliams svarbus ne tik pasirengimas, bet ir gilesnis priklausymo, savivertės ir teisės į pagalbą klausimas. Jos istorijoje stiprybė ir pažeidžiamumas susipina: savarankiškumas tampa ir jos pasiekimu, ir ankstesnio nesaugumo palikimu. Tai ypač aiškiai išreiškia jos refleksija apie save: „*tą mažytę mergytę [...] norėčiau apkabinti dabar ir pasakyti, kad nu jau tu atsistojai*“ (R3).

4.1.4 Prarastas stabilumas

Šis biografinis pasakojimas kuriamas kaip istorija apie anksti prarastą saugumą, prarastą stabilaus gyvenimo galimybę ir vėlesnį bandymą iš naujo susikurti gyvenimo tvarką. Jo naratyve aiškiai išsiskiria keli lūžiai: motinos netektis, gyvenimas globėjų šeimoje, grąžinimas į instituciją, įsitraukimas į gatvės ir narkotikų vartojimo aplinką, o vėliau – bandymas stabilizuotis per darbą ir kasdienę rutiną. Todėl savarankiškumas šiame pasakojime nėra suprantamas kaip savaime atsiradusi branda. Jis labiau primena pastangą susigrąžinti prarastą struktūrą.

Pagrindinė pasakojimo ašis yra ankstyva netektis. Motinos mirtis jo naratyve įgauna lūžio reikšmę. Per ją aiškinamas vėlesnis saugumo trūkumas, nestabilumas ir pažeidžiamumas: „*Ją ne tik, kad pažint. [...] Vis tiek motina yra motina. Šventas dalykas jinai. Dėl jos ir saugočiau, ir kovočiau, ir nu viską daryčiau*“ (R4). Nors jo gyvenime buvo ir kitų svarbių įvykių – patekimas į globą, įvaikinimas, grąžinimas į instituciją, priklausomybės patirtis – pasakojime jie dažnai susiejami su pirmine netektimi. Taip respondentas tarsi sukuria vieną aiškų priežastingumo centrą, leidžiantį paaiškinti sudėtingą gyvenimo eigą.

Šiame pasakojime ypač ryški priešprieša tarp dviejų globos patirčių. Gyvenimas globėjų (krikšto tėvų) šeimoje vaizduojamas kaip santykinai stabilus ir struktūruotas laikotarpis: „*Kiekvieną sekmadienį eidavau bažnyčią, skaitydavau knygas. [...] įkvėpdavo, sakydavo, auklėdavo, nes nu – kad būčiau kažkuom*“ (R4). Šis etapas tampa beveik „galimo kitokio gyvenimo“ simboliu. Priešingai, grįžimas į instituciją siejamas su dėmesio stoka, dažnais pabėgimais, gatvės aplinka ir rizikingu elgesiu.

Dėl to šis atvejis leidžia matyti, kad globos stabilumas svarbus ne tik kaip gyvenamosios vietos pastovumas. Jam reikšminga buvo kasdienė disciplina, suaugusiųjų dėmesys, veiklos, ribos ir jausmas, kad gyvenimas turi kryptį. Kai ši struktūra nutrūko, jo pasakojime atsiranda „slydimo“ žemyn trajektorija: pabėgimai, gatvė, narkotinės medžiagos, perdozavimai, gydymasis. Priklausomybės patirtis čia pateikiama kaip uždaras ratas, kuriame skausmas ir gyvenimo netvarka skatina vartojimą, o vartojimas dar labiau gilina nestabilumą.

Vis dėlto jaunuolio naratyvas nėra vien kritimo istorija. Jo pasakojime svarbi savirefleksijos ir pokyčio tema. „Lemputės galvoje“ motyvas rodo momentą, kai respondentas pradeda kitaip vertinti savo gyvenimo kryptį. Nuo šio taško naratyve stiprėja atsakomybės prisiėmimas: jis ne tik kalba apie tai, kas su juo nutiko, bet ir apie tai, ką pats turi keisti. Ši dviguba pozicija svarbi: jis save mato ir kaip aplinkybių paveiktą žmogų, ir kaip žmogų, kuris gali pradėti veikti kitaip.

Darbas šiame pasakojime tampa pagrindiniu savarankiškumo įrankiu. Jis suteikia ne tik pajamas, bet ir struktūrą, dienos ritmą, užimtumą bei galimybę mažinti narkotikų vartojimą. Todėl darbas šiame pasakojime veikia kaip savotiškas grįžimas prie kadaise turėtos tvarkos. Jis ne tik

padeda išgyventi praktiškai, bet ir leidžia kurti naują savęs vaizdą – žmogaus, kuris gali būti atsakingas, dirbti, nuomotis būstą ir palaipsniui atsitraukti nuo ankstesnio destruktivaus gyvenimo būdo.

4.1.5 „Savo kailiu patirti“

Šis pasakojimas išsiskiria santūrumu, nors jo gyvenimo istorijoje matyti daug sudėtingų patirčių – ankstyvas patekimas į globos sistemą, vaikystėje patirtas smurtas, pabėgimai, sunkumai mokykloje, priklausomybės, skolos ir nestabilus perėjimas į savarankišką gyvenimą – pasakojime šie įvykiai pateikiami trumpai. Tai leidžia matyti, kad jo naratyve sunkios patirtys tarsi normalizuojamos: jos nėra išskleidžiamos kaip skausmingos ar trauminės, o labiau pateikiamos kaip faktai, kurie „tiesiog buvo“.

Pasakojime kartojasi mintis, kad jis dažnai neklausė darbuotojų, suaugusiųjų ar kitų žmonių patarimų, nes norėjo viską išbandyti pats. Todėl savarankiškumas čia pirmiausia siejamas su noru veikti pagal save, net jei tai veda į neigiamas pasekmes. Pats respondentas šią laikyseną apibūdina kaip norą „*pajausti savo gyvenimą*“: „*Nelabai norėjau klausyt vadovų. Nors jie įrodė, kad taip negalima daryt, tai vis tiek nueidavau savaip*“ (R5). Ši logika leidžia suprasti, kodėl palikimas globos ar gyvenimas pereinamuosiuose būstuose iš pradžių galėjo atrodyti kaip laisvė: mažiau kontrolės, daugiau galimybės pačiam spręsti, su kuo būti ir kaip gyventi. Tačiau dabartinėje perspektyvoje ši laisvė perinterpretuojama kaip patirtis, turėjusi kainą – priklausomybes, skolas, antstolius ir gyvenimo nestabilumą.

Svarbu tai, kad jaunuolis savo sunkumus daugiausia aiškina per asmeninę atsakomybę. Jis pripažįsta, kad pats nesilaikė taisyklių, pats rinkosi netinkamą elgesį, pats nepaklausė patarimų. Tokia laikysena rodo tam tikrą brandą ir norą nebesislėpti už aplinkybių. Ilgametė institucinė globa, smurtas tarp vaikų, saugumo trūkumas, nutrūkę šeimos ryšiai ir ribotos ateities vizijos galimybės jo pasakojime lieka mažiau reflektuojami.

Šio atvejo savitumas yra ir tai, kad pagalba iš institucijų pasakojime nėra vaizduojama vien neigiamai. Priešingai, jaunuolis gana aiškiai įvardija „x organizacijos“ darbuotojų pagalbą, jų bandymus jį „traukti iš bėdų“ ir padėti grįžti į stabilesnę kryptį. Tai skiria jį nuo atvejų, kuriuose pagalba labiau siejama su kontrole, nepasitikėjimu ar skola. Šiuo atveju pagalba pasirodo kaip išorinė atrama, kuri tampa svarbi tada, kai asmeniniai sprendimai atveda į krizę. Vis dėlto ši pagalba nėra savaime pakankama: respondentas ją vertina, tačiau kartu jo pasakojimas rodo, kad pagalbos poveikis priklauso nuo jo paties pasirengimo ją priimti.

Jaunuolio pasakojime beveik nėra vaikystės svajonių ar aiškos ankstyvos ateities vizijos. Jis pats nurodo, kad tuo metu apie ateitį beveik negalvojo. Kai vaikystėje ir paauglystėje gyvenama

labiau dabarties režimu – reaguojant į smurtą, konfliktus, taisykles, pabėgimus ar draugų įtaką – tampa sunku kurti ilgalaikį gyvenimo planą.

Dabartinė pozicija pasakojime yra tarp pasekmių pripažinimo ir noro keistis. Jis įvardija skolas, priklausomybes ir nestabilumą, bet kartu kalba apie norą atsikratyti skolų, nutraukti vartojimą, stabilizuoti gyvenimą, ateityje sukurti šeimą. Ši ateities kryptis svarbi kaip naujas naratyvo taškas: respondentas pradeda matyti savarankiškumą ne kaip laisvę nuo taisyklių, o kaip gebėjimą prisiimti pasekmes, tvarkyti skolas, laikytis ribų ir kurti stabilesnę kasdienybę.

Jo pasakojime perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą iš pradžių siejasi su laisvės ir savarankiško pasirinkimo lūkesčiu, tačiau vėliau ši laisvė susiduria su priklausomybių, skolų ir taisyklių nesilaikymo pasekmėmis. Šis atvejis svarbus tuo, kad parodo: savarankiškumui reikalingas ir gebėjimas įsivaizduoti ateitį, priimti pagalbą, suprasti savo pasirinkimų pasekmes.

4.1.6 Pastovus rūpinimasis kitais

Pasakojimas išsiskiria tuo, kad savarankiškumas jame nėra pirmiausia siejamas su atsiskyrimu nuo kitų ar įsitvirtinimu. Priešingai, jos gyvenimo istorijoje savarankiškumas formuojasi per rūpinimosi kitais patirtį. Dar iki motinystės jaunuolė buvo įtraukta į suaugusiojo atsakomybes: gyvendama su priklausomybę turinčiu tėvu, ji jautė pareigą juo rūpintis, prižiūrėti jo būklę, riboti savo išėjimą iš namų ir mokyklos lankymą. Todėl jos vaikystėje vaiko pozicija anksti susikeičia su rūpintojo.

Ši ankstyva rūpinimosi kitu patirtis padeda suprasti, kodėl jos pasakojime tokia svarbi tampa atsakomybė už kitus. Jos tapatybė pasakojime ryškėja per nuolat pasikartojančią rūpinimosi kitais poziciją: pirmiausia ji yra dukra, prisiėmusi atsakomybę už tėvą, vėliau – jauna mama, atsakinga už vaikus, o dabar – moteris, bandanti suprasti, kaip padėti kitiems neprarandant savęs.

Ankstyvas nėštumas pasakojime tampa pagrindiniu gyvenimo lūžiu. Svarbu tai, kad ji šį įvykį pasakoja per pasirinkimą: ji „pasirinko“ pasilikti vaiką, „pasirinko“ globos namus, „pasirinko“ savo kelią. Ji pati šį momentą įvardija taip: „*man buvo pasakyta, kad aš arba [...] turėjau mažylį pasilikti, arba [...] turiu [eiti] į vaikų globos namus, tai aš pasirinkau vaikų globos namus*“ (R6). Tačiau iš biografinės medžiagos matyti, kad ši pasirinkimo laisvė buvo labai ribota. Jai buvo pasiūlyta rinktis tarp kelių kitų suformuluotų galimybių, o gyvenimas su tėvu nebebuvo saugus ar realiai įmanomas. Todėl kalbos apie pasirinkimą čia atlieka svarbią funkciją: ji leidžia pristatyti save kaip atsakingą, o ne vien kaip aplinkybių stumiamą paauglę. Tai sustiprina ir jos paaiškinimas apie sprendimą nenutraukti nėštumo: „*pasikeitė mano noras, nes tiesiog širdis neleido to daryt*“ (R6).

Šiame pasakojime globos namai įgauna kitokią reikšmę negu daugelyje kitų pasakojimų. Merginos naratyve globa nėra vaizduojama pirmiausia kaip praradimas ar trauma. Ji veikiau tampa

kompensuojančia aplinka, kurioje atsiranda tai, ko trūko biologinėje šeimoje: saugumas, priežiūra, bendruomenė, praktinė pagalba ir atsakas į jos bei vaiko poreikius. Globos namuose ji galėjo auginti kūdikį, tęsti mokslus, gauti darbuotojų pagalbą, patirti kasdienį bendruomeniškumą. Todėl šis atvejis leidžia parodyti, kad globos reikšmė nėra vienareikšmė: tam tikromis aplinkybėmis ji gali veikti kaip reali atrama ir kompensuoti ankstesnį šeimos nesaugumą.

Kartu svarbu neidealizuoti šios patirties. Nors pasakojime globos namai buvo palaikanti erdvė, tačiau tai nereiškia, kad jos perėjimas į savarankišką gyvenimą buvo paprastas. Išėjusi iš globos ji ilgėjosi ten buvusio šurmulio, bendruomeniškumo ir pagalbos. Tai rodo, kad savarankiškas gyvenimas reiškė ne tik laisvę, bet ir bendruomenės resurso sumažėjimą. Šiuo požiūriu jos savarankiškumas buvo kuriamas nuo patirties, kad pagalba gali būti patikima. Būtent todėl jos ryšys su globos namais nenutrūksta ir vėliau: ji sugrįžta su vaikais, jaučiasi ten atpažįstama, o darbuotojai ją ir jos vaikus tebelaiko „savais“.

Šiame pasakojime labai ryški motinystės tapatybė. Vaikai tampa ne tik jos kiekvienos dienos atsakomybe, bet ir gyvenimo prasmės, ateities planavimo bei savęs vertinimo pagrindu. Ji kalba apie norą apsaugoti vaikus nuo „blogo kelio“, pasirūpinti jų sveikata, gerove ir saugumu. Ši orientacija rodo stiprią atsakomybę, tačiau kartu kelia klausimą, kiek jos pačios poreikiai lieka antrame plane. Studijų, profesijos ar asmeninės savirealizacijos klausimai pasakojime nėra visiškai išnykę, bet jie nėra pagrindiniai. Ji pati pripažįsta, kad ankstesnės svajonės pasikeitė: „*vaikystėj norėjau [...] į kariuomenę. Bet kadangi turiu vaikus, tai nelabai [...]. Dabar jau svajonė [...] tik apie vaikus*“ (R6). Jie tarsi atidedami, kol pirmiausia bus pasirūpinta vaikais.

Santykis su biologiniais tėvais šiame naratyve išlieka dviprasmis. Ji pasakoja apie tėvų priklausomybes, nepatikimumą, tačiau nelinkusi jų smerkti. Greičiau ji aiškina jų elgesį per ligą, gyvenimo aplinkybes ar ribotas galimybes. Apie motiną ji sako: „*suprantu, nu priklausomybė. Jinai negali negerti ir jai sunku yra kažką žadėt, kai jinai nežino, kas rytoj bus*“ (R6). Tai rodo išliekanti lojalumą šeimai ir norą išlaikyti ryšį net tada, kai jis buvo skausmingas. Kartu ji įvardija ryšio stoką su tėvu: „*kad jis nuperka, tai reiškia, vat myli, bet tos šilumos, [...] ryšio to nebuvo tarp mūsų*“ (R6). Dabar svarbu tai, kad jaunuolė jau pradeda mokytis ribų: ji supranta, kad negali rūpintis tėvais labiau nei savimi. Tai galima matyti kaip svarbų savarankiškumo etapą – ne tik gebėjimą rūpintis kitais, bet ir gebėjimą nebeprisiimti atsakomybės už visus.

Šis atvejis svarbus tuo, kad parodo globą ne tik kaip sistemą, iš kurios išeinama, bet ir kaip bendruomenę, kuri gali tapti realiu palaikymo ir priklausymo resursu.

4.1.7 „Visko buvo, bet trūko meilės“

Šiame pasakojime globos institucija pasirodo kaip vieta, kuri užtikrina priežiūrą, bet nesukūrė priklausymo. Jaunuolės patirtis rodo, kad vaikui nepakanka būti pamaitintam, aprengtam ir prižiūratam. Jeigu nėra artimo santykio ir poreikio atpažinimo, globa gali būti išgyvenama kaip vieniša ir atstumianti. Tai ypač ryšku jos palyginime su biologine šeima: „*Nors jie gerdavo ir visko buvo, bet per tuos metus daugiau buvo tos meilės negu globos namuose*“ (R7). Todėl jos naratyve globos namai nėra tik gyvenamoji vieta – jie tampa erdve, kurioje ji išmoko išgyventi, gintis ir būti „už sistemas“.

Ypač svarbi pasakojimo tema yra nuolatinis atmetimas. Patyčios prasideda dar iki globos, tęsiasi mokykloje, siejasi su išvaizda, globos statusu ir bendraamžių elgesiu. Dėl to jos gyvenimo istorijoje atmetimas nėra vienas epizodas – jis tampa pasikartojančia patirtimi, kuri formuoja savęs suvokimą. Mergina turi ne tik išbūti globos sistemoje, bet ir nuolat gintis nuo kitų žvilgsnio, pažeminimo ir nepriklausymo jausmo. Muštynės ar agresyvesnis reagavimas čia gali būti suprantami ne tik kaip „elgesio problemos“, bet ir kaip bandymas apsaugoti save aplinkoje, kurioje trūko suaugusiųjų apsaugos.

Pasakodama apie bandymus kreiptis į darbuotojus dėl patyčių, ji teigia: „*Tarkim, pasakai socialiniams darbuotojams – nieko. Nei mokyklos pakeis, nei ką. Viską sako: „Pasakykit mums, pasakykit“, bet iš tikro nieko nedaro*“ (R7). Ši patirtis svarbi, nes ji rodo, kad pagalbos pažadas ne visada virsdavo realiu veiksmu. Kai skausmas likdavo neatpažintas, sistema pradėdavo reaguoti į elgesį, o ne į jo priežastis. Tai ypač matyti pasakojime apie savęs žalojimą: „*kai tau susikaupia viskas, nes niekas neklauso. Pavyzdžiui, aš save žalodavau, tai mane dėl to ir veždavo*“ (R7). Ji šią patirtį apibendrina kaip pagalbos stoką ir kaltės perkėlimą pačiam vaikui: „*Vos ne nesulauksi jokios pagalbos, vis tiek gaunasi, kad tu kaltas*“ (R7). Todėl savęs žalojimas, mokyklos vengimas ar konfliktai gali būti analizuojami ne vien kaip problemos, bet kaip ženklai, kad jaunuolės poreikiai ilgą laiką nebuvo atliepti.

Mergina iš globos išeina anksti, neišnaudojusi galimybės pasilikti ilgiau. Tai galima suprasti kaip norą kuo greičiau palikti aplinką, kurioje ji jautėsi nepriimta. Tačiau išėjimas iš globos nebuvo lydimas pakankamo pasirengimo. Paveldėti pinigai suteikė trumpalaikį materialų resursą, bet nepadėjo sukurti tvarios savarankiško gyvenimo pradžios, nes trūko finansinio raštingumo, kasdienio planavimo ir praktinių įgūdžių. Šis patirtis gerai iliustruoja, kad pinigai ar formalūs resursai negali kompensuoti ilgalaikio pasirengimo ir palydėjimo stokos.

Santykiai šiame naratyve tampa pagrindiniu atsitiesimo šaltiniu. Jei institucija suteikė bazinį aprūpinimą, bet nepakankamai emocinio saugumo, tai brolio ir vėliau partnerio ryšys pasakojime įgauna atramos reikšmę. Dabartinis gyvenimas su partneriu ir vaiku jai atrodo stabiliausias iki šiol ne

todėl, kad dingo visi sunkumai, bet todėl, kad atsirado artimesnis ryšys, kuriame galima jaustis mažiau vienai. Tai leidžia matyti, kad jos savarankiškumas kuriasi ne per atsiribojimą nuo kitų, o per saugesnius santykius.

Kartu šiame pasakojime svarbi tapatybės įtampa. Mergina vienu metu save pristato kaip išgyvenusią, stiprią, atlaikiusią patyčias, apleistumą ir sistemos nepakankamumą. Tačiau kartu ji kalba ir iš sistemos palikto žmogaus pozicijos – kaip žmogus, kurio niekas neišmokė gyventi savarankiškai, tvarkyti pinigų, planuoti ateities. Ši dviguba pozicija nėra prieštaravimas. Ji kaip tik parodo, kad stiprybė ir pažeidžiamumas gali egzistuoti kartu: ji išgyveno, bet tai nereiškia, kad buvo tinkamai parengta savarankiškam gyvenimui.

Jos istorija rodo, kad globos sistema gali patenkinti materialinius poreikius, bet vis tiek neatsakytį į esminį vaiko poreikį būti matomam, ginamam, priimtam ir emociškai palaikomam. Šiame naratyve savarankiškumas nėra tiesiog išėjimas iš globos ar atsiskyrimas. Tai ilgas bandymas atkurti savivertę, rasti saugesnius santykius ir susikurti gyvenimą, kuriame ryšys kompensuotų ankstesnį nepriklausymo ir atmetimo patyrimą.

4.2 Panašios patirtys ir skirtingos trajektorijos išėjimo iš globos kelyje

Atskirų pasakojimų analizė parodė, kad perėjimas į savarankiškumą tyrimo dalyvių gyvenimuose nėra vienodas. R1 pasakojime perėjimas atsiskleidžia kaip krizės ir beprasmybės trajektorija; R2 – kaip savidisciplinos ir išlikimo; R3 – kaip „geros mergaitės“; R4 – kaip prarasto stabilumo, priklausomybių trajektorija; R5 – kaip bandymas savo kailiu patirti laisvę, vėliau susiduriant su skolomis, vartojimu ir atsakomybe; R6 – kaip ankstyvo rūpinimosi, kompensuojančios globos ir motinystės centruotos tapatybės trajektorija; R7 – kaip išgyvenimo, apleistumo ir vėlesnio atsitiesimo trajektorija. Todėl toliau pateikiami tyrimo rezultatai atskleidžia ne tik bendras temas, bet ir tai, kaip jos skirtingai pasirodo konkrečiose gyvenimo istorijose.

4.2.1 Perėjimas į savarankišką gyvenimą kaip staigus atsakomybės šuolis

Staiga atsakomybės šuolio tema išryškėjo ne tik kaip bendra tyrimo dalyvių patirtis, bet ir kaip skirtingai išgyvenama perėjimo patirtis. R1 atvejo analizėje šis perėjimas pasirodė kaip išėjimas į vienatvę be vidinių ir išorinių atramų; R2 pasakojime – kaip būtinybė dirbti, mokėti skolas ir neprarasti socialinio būsto; R7 istorijoje – kaip praktinis nepasirengimas gyventi savarankiškai, kai materialiai aprūpinanti globa nesuteikė pakankamų įgūdžių. Todėl savarankiškumo pradžia šiame

poskyryje analizuojama ne tik kaip išėjimas iš globos, bet kaip staigus atsakomybės perkėlimas jaunuoliui.

Šis nepasirengimo jausmas ypač ryškus tuose pasakojimuose, kuriuose savarankiško gyvenimo pradžia susijusi su baime neišsilaikyti ar visiškai „nuslysti“. Vienas tyrimo dalyvis, kalbėdamas apie paskutinius mėnesius iki išėjimo iš globos, pasakoja, kad „*kai liko 2–3 mėnesiai*“, jis suprato, jog išėjus gali atsidurti „*tiesiai [...] prie konteinerio*“ (R1). Ši citata rodo, kad išėjimas iš globos jam siejosi su realia grėsme atsidurti už saugesnės sistemos. Vėliau jis savo situaciją taip pat sieja su tuo, kad pagalba nebuvo pakankama ar veiksminga: „*realiai nieks nepadėjo, nes jeigu būtų kažkas padėję [...], nebūčiau čionais, kur dabar esu*“ (R1).

Panašiai ir kitas tyrimo dalyvis savarankišką gyvenimą apibūdina per nuolatinę įtampą, skolų naštą ir baimę prarasti būstą. Jis pabrėžia, kad suprato būtinybę dirbti, nes „*jeigu nedirbsiu, bus skolos ir tada galima prarasti tą socialinį būstą*“ (R2). Šiame pasakojime darbas tampa ne tik savirealizacijos ar gyvenimo kūrimo galimybe, bet pirmiausia išlikimo sąlyga. Skolos tyrimo dalyviui reiškia ne vien finansinę problemą, bet ir nuolatinį spaudimą: „*mano skolos. Labai mane [...] valgo iš vidaus*“ (R2). Dėl to darbas jam tampa būdu išlaikyti bent minimalų gyvenimo stabilumą: „*dėl to aš dirbu, kad išlaikyti tą balansą*“ (R2). Šiame pasakojime matyti, kad savarankiškas gyvenimas susijęs su nuolatiniu spaudimu nesugriūti ir neprarasti to, kas jau turima.

Dar kitame pasakojime savarankiškumo pradžia iškyla kaip labai konkretus praktinis sunkumas – nemokėjimas planuoti pirkinių, gyventi savarankiškai ir tvarkyti kasdienių reikalų. Viena tyrimo dalyvė labai aiškiai įvardija pasirengimo stoką: „*kai išeini iš tų globos namų, nelabai po to žinai, kaip gyventi. Nei valgyti pasigaminti, nei ką – kažkaip neparodo, neparuošia*“ (R7). Ji šią būseną apibūdina kaip neatitikimą: „*atrodo, jau suaugęs, bet vis tiek dar kaip vaikas esi*“ (R7). Vėliau dalyvė šią patirtį apibendrina dar aiškiau: „*niekas nemoko, kaip gyventi. Kaip išeini iš ten ir nežinai nieko – kaip pirmokas*“ (R7). Šios citatos rodo, kad savarankiškumas neatsiranda savaime sulaukus pilnametystės.

R7 pasakojime atsiskleidžia ir konkreti finansinio nepasirengimo patirtis. Dalyvė prisimena, kad „*nedaug dirbdavau, padirbdavau mėnesį, paskui pusę metų nedirbdavau*“ ir gyveno iš turėtų pinigų, kuriuos vėliau „*praleidau*“ (R7). Šią patirtį ji pati įvardija kaip klaidą ir susieja su tuo, kad jai nebuvo paaiškinta, kaip tvarkytis savarankiškame gyvenime: „*tai čia buvo klaida. [...] Gaila, kad niekas tokių dalykų nepaaiškina*“ (R7).

Tyrimo rezultatai rodo, kad savarankiško gyvenimo pradžia daugeliui tyrimo dalyvių reiškia staigų atsakomybės šuolį, kuriam ne visada buvo pakankamai pasirengta. Taip pat trūksta artimųjų, kurie galėtų tapti atrama ir adekvačiai padėti perėjimo į savarankišką gyvenimą laikotarpiu, tokia pagalba dažnai tampa svarbiu ištekliumi tiems jaunuoliams, kurie artimuosius turi. Jaunuoliai turi greitai prisiimti suaugusiojo atsakomybes, nors ankstesnėje aplinkoje ne visada buvo nuosekliai mokomi gyventi savarankiškai, planuoti finansus, tvarkyti buitį ar kreiptis pagalbos.

4.2.2 Santykių tęstinumas kaip svarbiausias palaikantis veiksnys

Santykių tema atsiskleidė kaip viena svarbiausių skirtingas trajektorijas jungiančių ašių. Pasakojimų analizė parodė, kad net ir labai skirtinguose gyvenimo keliuose reikšmingas ryšys gali tapti stabilizuojančiu. R3 atveju perėjimą į savarankišką gyvenimą palengvino partneris ir draugai; R6 atveju tęstinis ryšys su globos namų darbuotojais veikė kaip kompensuojanti bendruomenė; R7 atveju svarbiausiomis atramomis tapo brolis ir vėliau vyras. Todėl šiame poskyryje santykiai analizuojami kaip viena pagrindinių sąlygų, leidžiančių jaunuoliui išbūti pereinamajame laikotarpyje.

Viena tyrimo dalyvė pasakoja, kad savarankiško gyvenimo pradžią didmiestyje jai palengvino tuometinis partneris, su kuriuo ji kartu ieškojo būsto, kraustėsi ir organizavo buitį: „*su tuo draugu susiradom tą butą. Tai kartu viskas lengviau*“ (R3). Ji svarsto, kad jeigu būtų viena ėjus per tą etapą, kraustymasis ir gyvenimo pradžia kitame mieste būtų buvę sunkesni. Ši patirtis rodo, kad savarankiškumas jai nebuvo vien individuali užduotis – jis buvo kuriamas santykyje su kitu žmogumi.

Vėliau, jau kraustydamosi viena, R3 taip pat remiasi ne globėjais, o draugais. Tai rodo, kad santykių tęstinumas nebūtinai turi būti susijęs tik su globos sistema ar formaliais pagalbos teikėjais. Kartais didžiausią palaikymą pereinamuoju laikotarpiu suteikia neformalūs ryšiai – partneris, draugai ar kiti artimi žmonės, su kuriais jaunuolis jaučiasi galintis būti mažiau vienas.

Kitame pasakojime labai reikšmingas išlieka tęstinis ryšys su globos namų darbuotojais. R6 globos namus prisimena ne tik kaip formalią gyvenamąją vietą, bet ir kaip aplinką, kurioje ji sulaukė konkrečios kasdienės pagalbos augindama vaiką, derindama mokslus ir motinystę. Ji pasakoja, kad „*viskas ten buvo gerai*“ ir kad „*ten padėjo ir auklėtojos*“ (R6). Pagalba buvo labai konkreti: „*jeigu reikėjo, pabūdavo su mažu, paimdavo iš darželio, o aš tiesiog eidavau į mokyklą*“ (R6).

Svarbu ir tai, kad R6 globos namų aplinką prisimena kaip bendruomenišką. Ji pabrėžia, kad gimus vaikui į palaikymą įsitraukė ne tik darbuotojai, bet ir kiti vaikai: „*kai mažylis gimė, [...] visi vaikai ir visi įsitraukė į tą procesą*“ (R6). Ši citata rodo, kad globos namai šiuo atveju veikė kaip bendruomenė, kurioje jauna mama nebuvo palikta viena. Toks bendruomeniškumas svarbus todėl, kad savarankiškumas, ypač ankstyvos motinystės sąlygomis, reikalauja ne tik asmeninės atsakomybės, bet ir aplinkos paramos.

Šis ryšys nenutrūko ir išėjus iš globos namų. R6 pasakoja, kad su vaikais grįžta į globos namus kaip į pažįstamą ir priimančią aplinką. Ji prisimena, kad buvo „*nuėję į svečius*“, nes „*vaikai labai pasiilgę*“ (R6). Dalyvė pabrėžia, kad ten ją ir vaikus priima, skiria dėmesio, o prireikus galima susitarti dėl pagalbos. Santykių tęstinumą ypač aiškiai parodo jos pasakojimas, kad administracija ir darbuotojai patys primena, jog prireikus galima kreiptis: „*jeigu ko reikia [...], tai būtinai paskambins ir paims*“ (R6). Ji apibendrina šį santykį sakydama: „*visi labai rūpinasi*“ (R6). Šis pasakojimas

leidžia matyti, kad globos namai šiame atvejuje nėra tik praeitis. Jie išlieka kaip palaikantis ryšys, į kurį galima sugrįžti, pasitarti ir būti priimtai kartu su savo vaikais.

Kai kuriais atvejais svarbus ne platus socialinis tinklas, o vienas reikšmingas žmogus. R7 kaip svarbią atramą įvardija brolių, su kuriuo kartu pateko į globą. Šis ryšys svarbus todėl, kad globos ir mokyklos aplinkoje, kurioje dalyvė patyrė patyčias ir palaikymo stoką, brolis tapo vienu iš nedaugelio tęstinių ir artimų ryšių.

R7 dabartiniame gyvenime svarbią palaikančią funkciją atlieka vyras. Kalbėdama apie tai, kas jai padėjo išgyventi ir susikurti stabilesnį gyvenimą, ji sako: „*gal gerai, kad atradau savo vyrą, nes pažinojau jį dar iš vaikystės*“ (R7). Šis ryšys jai buvo svarbus ir išėjimo iš globos laikotarpiu. Dalyvė pabrėžia, kad „*gerai, kad vyras toks pas mane buvo, nes su kitu žmogumi situacija galėjo būti kitokia – bet kada tave gali išvaryti*“ (R7). Tai rodo, kad patikimas artimas santykis gali tapti labai svarbiu stabilumo šaltiniu, ypač tada, kai jaunuolis neturi platesnio palaikančio tinklo ar aiškaus pasirengimo savarankiškam gyvenimui.

Rezultatai leidžia teigti, kad santykių tęstinumas padeda jaustis ne vienam, turėti į ką atsiremti ir tikėti, kad pagalba gali būti saugi. Todėl savarankiškumas tyrimo dalyvių pasakojimuose atsiskleidžia ne kaip atsiskyrimas nuo kitų, o kaip gebėjimas kurti gyvenimą turint patikimą santykį.

4.2.3 Tapatumo ir savivertės pažeidžiamumas pasakojimuose

Tapatumo ir savivertės pažeidžiamumas išryškėjo lyginant tai, kaip tyrimo dalyviai ne tik pasakoja, kas jiems nutiko, bet ir kaip per šias patirtis apibūdina save. R1 atvejo analizėje matyti „blogo vaiko“ savęs vaizdas, kuriame dabartinė krizė perrašo visą gyvenimo istoriją kaip nesėkmę. R3 pasakojime priešingai išryškėja „geros mergaitės“ figūra – pastanga būti stropiai, patogiai, nekeliančiai sunkumų ir taip užsitikrinti priėmimą. R7 atveju atsiskleidžia abejonė savo patirties teisėtumu ir vidinis klausimas, ar „gal čia aš tokia buvau“. Todėl šiame poskyryje savarankiškumas analizuojamas ir kaip tapatumo išbandymas.

Vieno tyrimo dalyvio pasakojime labai aiškiai kartojasi „blogo gyvenimo“ logika. Kalbėdamas apie vaikystę, R1 save apibūdina per problemiško elgesio prizmę. Tokia savi reprezentacija leidžia matyti, kad ankstesnės patirtys ir dabartinė krizė jo pasakojime susijungia į vientisą neigiamą savęs vaizdinį. R1 pasakojime neigiamas savęs suvokimas susijęs ir su sunkumu matyti savo gyvenime reikšmingus ar teigiamus įvykius. Paklaustas, ar jo gyvenime buvo gerų dalykų, jis atsako: „*nelabai galiu pasakyti*“ (R1), o vėliau paaiškina: „*kas gali būt gerai, kai tu nuo pat 7 metų realiai vartoji*“ (R1). Ši citata rodo, kad dalyvio tapatumas konstruojamas per praeities žalą, vartojimą svaigalų ir nuolatinį nesėkmės jausmą. Net mokymosi ar darbo patirtys jam sunkiai įgauna pozityvią reikšmę, nes jis sako, kad „*nei man padėjo tie mokslai gyvenime*“ (R1). Taigi jo pasakojime savarankiškumas

nėra siejamas su pasiekimo ar augimo jausmu. Priešingai, jis išgyvenamas per jausmą, kad gyvenimas nepavyko, o pats žmogus yra įstrigęs „blogame taške“.

Kitame pasakojime ryški priešinga, bet taip pat pažeidžiama pozicija – „geros mergaitės“ figūra. R3 pasakoja, kad gyvendama globėjų šeimoje jautėsi turinti būti paklusni ir nekelianti sunkumų. Ji sako: „*negalėjau būt bloga mergaitė, nes globėjai nėra mano tėvai*“ (R3). Ši citata rodo, kad gerumas ir paklusnumas čia nėra tik asmeninė savybė. Tai tampa prisitaikymo strategija, padedančia išlaikyti vietą šeimoje, kurioje ji ilgą laiką jautėsi ne iki galo sava.

R3 pasakojime geros ir stropios mergaitės tapatumas glaudžiai susijęs su mokymusi. Ji prisimena, kad globėjai ją skatino mokytis ir apie ją kalbėdavo kaip apie „*gerą mergaitę, sakydavo visiem, kad vat gera mergaitė mokinasi*“ (R3). Mokykla jai buvo vieta, kurioje ji galėjo patirti pripažinimą. Tai rodo, kad mokymasis jai tapo ne tik galimybe, bet ir savivertės palaikymo būdu. Teigiami mokytojų vertinimai padėjo kurti savęs kaip gebančios, stropios ir vertos pripažinimo žmogaus vaizdinį.

Tačiau ši „geros mergaitės“ pozicija turi ir pažeidžiamą pusę. R3 pasakoja, kad ginčiuose su globėjais dažnai pasilikdavo savo nuomonę sau: „*jeigu kažką norėdavau kontraargumentuot, kad tai nėra teisinga, [...] sau pasilikdavau*“ (R3).

Šis tapatumo modelis persikelia ir į savarankiško gyvenimo pradžią. R3 paaiškina, kad jai sunku prašyti pagalbos, nes ji bijo tapti „nebepatogi“. Tai leidžia matyti, kad savarankiškumas jos pasakojime nėra tik brandos ar stiprybės ženklas. Jis taip pat susijęs su pažeidžiama saviverte ir baime, kad pagalbos poreikis gali sumažinti jos vertę kitų akyse. Tokiu būdu „gera mergaitė“ tampa ne tik pozityviu savęs vaizdiniu, bet ir reikalavimu nuolat įrodyti, kad esi verta priėmimo, nesukeli sunkumų ir sugebi susitvarkyti pati.

R7 pasakojime tapatumo ir savivertės pažeidžiamumas atsiskleidžia per nuolatinį savęs kvestionavimą. Kalbėdama apie sunkumus globos namuose, patyčias ir pagalbos stoką, ji svarsto: „*gal čia aš tokia buvau*“ (R7). Ši frazė rodo, kad dalyvė ne tik pasakoja apie patirtą skriaudą, bet ir abejoja, kiek jos patirtis yra teisėta. Vietoj aiškaus įvardijimo, kad aplinka buvo nesaugi ar nepakankamai palaikanti, atsiranda abejonė savimi – gal problema buvo joje pačioje.

R7 pasakojime ši abejonė savimi kartojasi ir kalbant apie santykius su kitais vaikais. Ji prisimena, kad kai kurie globos namų vaikai stovyklose apsimesdavo jos nepažįstantys, ir sako: „*man visada gyvenime taip būdavo – kažkas negerai, kažkas su manim ne taip*“ (R7). Ši citata labai aiškiai parodo, kaip pasikartojantis atstūmimas tampa vidiniu savęs suvokimu. Dalyvė ne tik patiria, kad kiti ją atstumia, bet ima svarstyti, kad gal ji pati yra „ne tokia“.

R7 savo vaikystę apibūdina kaip išgyvenimą: „*ta vaikystė buvo žiauri*“ (R7), o paklausta, kas svarbiausia apie ją pačią, atsako: „*gal kad išgyvenau*“ (R7). Šis savęs apibūdinimas svarbus, nes jis rodo ne tiek pasiekimų, kiek išlikimo tapatumą. Dalyvė save mato kaip žmogų, kuris sugebėjo

išgyventi sudėtingas patirtis, tačiau kartu jos pasakojime išlieka pažeidžiamas jausmas, kad praeityje nebuvo į ką atsiremti. Ji sako: „*nebuvo kam pasakyti, nebuvo į ką atsiremti*“ (R7). Todėl savarankiško gyvenimo pradžia jai susijusi ne tik su praktiniu mokymusi gyventi, bet ir su bandymu atkurti savivertę po ilgalaikio atstūmimo ir nepalaikymo.

Svarbu tai, kad R7 pasakojime tapatumas nėra vien neigiamas. Dabartinį gyvenimą ji apibūdina kaip gerėjantį: „*dabar gal net geriausi mano gyvenimo momentai yra*“ (R7), o kalbėdama apie dabartį sako: „*atrodo, kad aš jau bendrauju su žmonėmis*“ (R7). Šios citatos rodo, kad tapatumas nėra užfiksuotas praeities patirtyse. Nors vaikystėje ji jautėsi atstumta, nematoma ir „ne tokia“, dabartyje atsiranda naujas savęs vaizdinys – žmogaus, kuris kuria šeimą, dirba, bendrauja ir po truputį atsistoja ant kojų.

Taigi tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad savarankiško gyvenimo pradžia yra susijusi ne tik su naujomis atsakomybėmis, bet ir su mėginimu atsakyti į klausimą, kas aš esu, kiek esu vertas kitų pagalbos ir kokią vietą turiu tarp kitų žmonių.

DISKUSIJA

Šiame skyriuje aptariama, kaip tyrimo informacija padeda geriau suprasti jaunuolių, turinčių globos patirtį, perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą. Diskusijoje empiriniai duomenys siejami su teorinėje darbo dalyje aptartomis perspektyvomis ir ankstesnių tyrimų įžvalgomis. Taip pat reflektuojama, kuo šio tyrimo rezultatai papildė esamą žinojimą apie perėjimą iš globos, kokius praktinius klausimus jie kelia socialinio darbo laukui ir kokie tyrimo ribotumai turi būti įvertinti interpretuojant rezultatus.

Šio tyrimo rezultatai leidžia išskirti tris tarpusavyje susijusias savarankiško gyvenimo po globos sąlygas: praktinius išteklius, santykių tęstinumą ir pripažinimu grįstą savęs įprasminimą. Praktiniai ištekliai apima būstą, pajamas, darbą, finansinį raštingumą, buities įgūdžius ir gebėjimą orientotis pagalbos sistemoje. Santykių tęstinumas apima bent kelis patikimus žmones, į kuriuos jaunuolis gali kreiptis nebijodamas būti atstumtas, sukontroliuotas ar nuvertintas. Pripažinimu grįstas savęs įprasminimas reiškia galimybę matyti save ne tik kaip „buvusį globotinį“, „probleminį vaiką“ ar žmogų, kuriam reikia pagalbos, bet kaip vertingą, gebantį ir ateitį kuriantį asmenį. Visos šios sąlygos tyrimo dalyvių pasakojimuose buvo glaudžiai susijusios: pagalba buvo veiksmingesnė tada, kai ji rėmėsi santykiu, o santykis tapdavo palaikančiu tada, kai jaunuolis jame jautėsi pripažintas ir nepaliktas vienas.

Vis dėlto svarbu paminėti, kad visos šios sąlygos vienodai stipriai atsiskleidė ne visuose tyrimo dalyvių pasakojimuose. Kai kuriuose atvejuose jaunuoliai turėjo tam tikrų praktinių išteklių, pavyzdžiui, socialinį būstą ar darbą, tačiau stokojo saugumo, platesnio palaikymo tinklo ar

pasitikėjimo pagalba. Kituose pasakojimuose kaip tik santyčiai tapo pagrindine atrama, nors praktinis pasirengimas buvo trapus. R6 atveju ryškiausiai matyti, kaip tęstinis globos namų darbuotojų palaikymas, bendruomeniškumas ir praktinė pagalba galėjo tapti kompensuojančiu ištekliumi. Tuo tarpu R1 ar R7 pasakojimuose labai aiškiai atsiskleidžia, kad materialus ar formalus aprūpinimas negali kompensuoti saugaus ryšio, meilės, emocinės apsaugos ir pasitikėjimo stokos.

Tyrimo rezultatai patvirtina teorinėje dalyje aptartą nuostatą, kad globos patirtį turinčių jaunuolių perėjimas į suaugystę dažnai vyksta pagreitiniai. Pivoriūtės (2024) aptariamas šiuolaikinės jaunystės nelinijškumas, kai jaunuoliai gali bandyti, klysti, keisti kryptį ir grįžti atgal, globą palikusių jaunuolių atveju įgyja kitokią prasmę. Šio tyrimo dalyvių pasakojimai rodo, kad galimybė saugiai klysti dažnai buvo ribota. R2 atveju klaidos reiškė skolas ir nuolatinę grėsmę prarasti socialinį būstą. R7 atveju negebėjimas planuoti pinigų ar buities nebuvo tik asmeninis neatsakingumas, bet ir nepakankamo pasirengimo savarankiškam gyvenimui pasekmė. R1 atveju savarankiško gyvenimo pradžia apskritai buvo patiriama ne kaip galimybė, bet kaip grėsmė atsidurti visiškame socialiniame paribyje.

Šiame kontekste tyrimo duomenys papildė studentės Muliuolytės (2024) tyrimo įžvalgas apie būsto, finansų, darbo, vienišumo ir socialinės paramos svarbą globą palikusiems jaunuoliams. Šios temos išryškėjo ir šiame tyrime, tačiau biografinė analizė leido pamatyti, kad jos nėra vien atskiros problemos. Jos įsirašo į platesnę gyvenimo istoriją. Pavyzdžiui, skolos R2 pasakojime nėra tik finansinė našta – jos tampa nuolatinės savikontrolės ir baimės simboliu. R7 finansinis nepasirengimas nėra tik žinių trūkumas – jis susijęs su patirtimi, kad iš globos išeita neturint aiškaus supratimo, kaip „gyventi“. R1 atveju praktinė pagalba neatsiskiria nuo gilesnio nepasitikėjimo, gėdos ir beprasmybės jausmo.

Tyrimo dalyvių patirtys taip pat patvirtina savideterminacijos teorijos teiginį, kad žmogaus veikimui ir gerovei svarbi ne tik autonomija, bet ir kompetencija bei susietumas (Ryan ir Deci, 2000). Tyrimo duomenys rodo, kad vien gyvenimas atskirai dar nereiškia tikros autonomijos. Jaunuolis gali būti „savarankiškas“ išoriškai, bet viduje jaustis vienišas, nepasirengęs, nevertas pagalbos ar priverstas viską kontroliuoti pats. Todėl savarankiškumas globos patirties kontekste neturėtų būti suprantamas kaip gebėjimas nieko neprašyti. Priešingai, tyrimo rezultatai rodo, kad brandesnis savarankiškumas atsiranda tada, kai jaunuolis gali atpažinti savo poreikius, prašyti pagalbos, naudotis ištekliais.

Santykių svarba šiame tyrime atsiskleidė kaip vienas ryškiausių savarankiškumo veiksnių. R3 savarankiško gyvenimo pradžią palengvino partneris ir draugai, R6 – globos namų darbuotojai ir bendruomenė, R7 – brolio ir vyro ryšys. Šie duomenys patvirtina Jones (2014) ir Paulsen bei Thomas (2018) mintis, kad socialinė parama ir pripažinimas yra esminės perėjimo iš globos sąlygos. Tačiau šio tyrimo rezultatai leidžia šią mintį dar labiau sukonkretinti: santykiai svarbūs ne tik todėl, kad

suteikia pagalbą, bet ir todėl, kad leidžia jaunuoliui patirti, jog jis nėra vienas su savo gyvenimu. Būtent ši patirtis mažina savarankiško gyvenimo pavojingumą.

Kita vertus, tyrimas parodė, kad santykiai gali būti ne tik palaikantys, bet ir žeidžiantys. R1 pasakojime artimi šeimos ryšiai siejosi su smurtu, manipuliacija ir gėda. R5 globos namus prisimena kaip nesaugią aplinką, kurioje patirtas smurtas iš kitų vaikų, o suaugusiųjų reakcija buvo nepakankama. R7 pasakojime globos namai užtikrino maistą, rūbus ir gyvenamąją vietą, tačiau nesuteikė meilės, ryšio ir jausmo, kad ji yra svarbi. Šie rezultatai tiesiogiai siejasi su prieraišumo teorija. Bowlby (1969), Mikulincer, Shaver ir Pereg (2003) bei Golding (2003) padeda suprasti, kodėl pagalbos priėmimas kai kuriems jaunuoliams nėra savaime suprantamas. Jeigu ankstesni santykiai mokė, kad kiti žmonės gali būti pavojingi, nepatikimi ar atstumiantys, pagalba vėliau gali būti patiriama ne kaip saugumas, bet kaip rizika.

Šio tyrimo duomenys rodo, kas gali būti svarbu socialinio darbo praktikai, kad pagalbos atsisakymas, uždarumas, konfliktai ar noras viską daryti pačiam neturėtų būti greitai aiškinami kaip motyvacijos stoka. Jie gali būti susiję su ankstesnėmis santykių patirtimis, kuriose pagalba nebuvo patikima arba buvo susijusi su kontrole, atstūmimu, skola ar gėda. Todėl Prendergast, Seddon ir Davies (2026) mintis apie įsitraukimą į pagalbą kaip santykiu grįstą procesą šiame tyrime pasitvirtina labai aiškiai. Formaliai egzistuojanti paslauga dar nereiškia, kad jaunuolis galės ja pasinaudoti. Pagalba tampa veiksminga tik tada, kai ji jaunuoliui tampa patikima, suprantama ir negrėsminga.

Tyrimo rezultatai papildė ir studentės Rupšienės (2024) tyrimo išvadas apie globos patirties, stigmos, saugių santykių stokos ir nepasitikėjimo kitais reikšmę savarankiško gyvenimo pradžioje. Šiame tyrime stigma ir tapatumo pažeidžiamumas atsiskleidė ne tik tiesiogiai kalbant apie globos statusą, bet ir per tai, kaip dalyviai pasakojo apie save. R1 save apibūdina per „negero vaiko“ ir „blogo taško“ logiką. R3 kuria „geros mergaitės“ tapatumą, kurioje svarbu būti patogiai, stropiai ir nekelti sunkumų. R7 pasakojime pasikartojantis atstūmimas virsta klausimu, ar „gal su manimi kažkas ne taip“. Šios pasakojimo formos rodo, kad globos patirtis veikia ne tik gyvenimo sąlygas, bet ir savęs suvokimą.

Šiuo požiūriu tyrimas pratęsia Zbarauskaitės (2009) darbą apie globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimą. Zbarauskaitės tyrime tapatumo klausimas analizuotas globos laikotarpiu, o šiame darbe matyti, kad tapatumo pažeidžiamumas neišnyksta išėjus iš globos. Priešingai, savarankiško gyvenimo pradžia gali dar labiau išryškinti klausimus: kas aš esu po globos, ar esu vertas pagalbos, ar galiu priklausyti kitiems, ar mano praeitis mane apibrėžia? Todėl perėjimas į savarankišką gyvenimą yra ir tapatumo kūrimo procesas.

Wagnerio (2008) pripažinimo ir prasmės perspektyva leidžia geriau suprasti, kodėl tyrimo dalyvių pasakojimuose toks svarbus yra ne tik pagalbos faktas, bet ir tai, kaip jaunuolis joje matomas. R3 atveju mokykla ir pasiekimai tapo pripažinimo erdve. R6 globos namuose patyrė bendruomenės

priėmimą, todėl globa jos pasakojime įgijo ne tik kontrolės ar priežiūros, bet ir priklausymo reikšmę. R7 ilgą laiką stokojo pripažinimo, todėl jos savarankiškumas vėliau kūrėsi per bandymą atkurti savivertę saugesniuose santykiuose. Šie rezultatai leidžia teigti, kad pripažinimas nėra papildomas emocinis poreikis. Jis yra viena iš sąlygų, leidžiančių jaunuoliui kurti prasmingą biografinį pasakojimą ir ateities kryptį.

Svarbu ir tai, kad tyrimo rezultatai neleidžia globos sistemos vertinti vienareikšmiškai. Kai kurių dalyvių pasakojimuose globa siejama su nesaugumu, apleistumu ar nepakankamu pasirengimu savarankiškam gyvenimui. Tačiau R6 atvejis rodo, kad globa tam tikromis aplinkybėmis gali veikti ir kaip kompensuojanti aplinka. Globos namai jai suteikė saugumą, pagalbą motinystėje, bendruomenę ir tęstinį ryšį. Todėl tyrimo rezultatai nepatvirtina supaprastintos išvados, kad globos sistema yra tik žalojanti arba tik padedanti. Greičiau jie rodo, kad globos poveikis priklauso nuo santykių kokybės, emocinio prieinamumo, pasirengimo savarankiškumui ir to, ar jaunuolis globos aplinkoje jaučiasi matomas kaip žmogus, o ne tik prižiūrimas kaip globotinis.

Šiame tyrime išryškėjo ir keli ribotumai. Pirmiausia, tyrime dalyvavo septyni jaunuoliai, todėl tyrimo rezultatai negali būti statistiškai apibendrinami visiems globos patirtį turintiems jaunuoliams Lietuvoje. Vis dėlto kokybinio biografinio tyrimo tikslas ir nebuvo reprezentatyvumas. Svarbiausia buvo atskleisti skirtingas gyvenimo trajektorijas, pasakojimo būdus ir prasmes, kurias jaunuoliai suteikia savo perėjimui į savarankišką gyvenimą.

Antra, tyrimo dalyviai buvo pasiekti per globos centrus ir nevyriausybines organizacijas. Tai reiškia, kad tyrime labiau atsiskleidė tų jaunuolių patirtys, kurie bent tam tikru gyvenimo etapu buvo susiję su pagalbos sistema. Mažiau matomos liko tų jaunuolių patirtys, kurie visiškai nutolo nuo paslaugų, yra sunkiau pasiekiami arba nenori kalbėti apie globos patirtį. Galima manyti, kad būtent šios grupės patirtys galėtų dar stipriau atskleisti paslaugų neprieinamumo, nepasitikėjimo ir socialinės atskirties temas.

Trečia, tyrimas buvo retrospektyvus. Dalyviai pasakojo apie savo vaikystę, globos patirtį ir savarankiško gyvenimo pradžią iš dabartinės perspektyvos. Todėl jų pasakojimai nėra suprantami kaip tikslus įvykių atkūrimas. Jie veikiau parodo, kaip jaunuoliai šiandien supranta savo gyvenimo kelią, ką išryškina, ką nutyli ir kokias prasmes suteikia praeičiai. Šis ribotumas kartu yra ir tyrimo stiprybė, nes būtent kelionės iš globos įprasminimas buvo pagrindinis šio darbo objektas.

Ketvirta, tyrimo tema buvo jautri, todėl dalis patirčių galėjo būti papasakotos fragmentiškai. Kai kuriuose interviu ypač svarbu buvo ne tik tai, kas pasakyta, bet ir tai, kaip pasakyta: pauzės, trumpi atsakymai, pasikartojančios frazės, sunkumas prisiminti ar nenoras plėtoti tam tikrų temų. Tai riboja galimybę vienodai išsamiai rekonstruoti visus atvejus, tačiau kartu leido matyti, kad pasakojimo fragmentiškumas pats gali būti reikšminga patirties forma.

Tyrėjos vaidmuo taip pat turėjo įtakos tyrimo procesui. Tyrėja turi darbo su jaunuoliais, paliekančiais globos sistemą, patirties, todėl tema buvo ne tik akademiškai, bet ir asmeniškai reikšminga. Ši patirtis padėjo geriau suprasti paslaugų, palydėjimo, santykių ir jaunuolių kasdienybės kontekstą. Kita vertus, ji kėlė riziką pernelyg greitai atpažinti pažįstamas situacijas, remtis prielaidomis ar norėti dalyviams padėti ne tik kaip tyrėjai, bet ir kaip specialistei. Dėl to tyrimo metu buvo svarbu sąmoningai laikytis naratyvinio interviu principų: nepertraukti, neaiškinti už dalyvį, nevertinti ir leisti jo gyvenimo istorijai skleistis pagal jo paties logiką.

Ši refleksija svarbi todėl, kad tyrimo rezultatai parodė ne tik jaunuolių pažeidžiamumą, bet ir pagalbos sistemos sudėtingumą. Ne visada galima aiškiai pasakyti, kad pagalba buvo arba suteikta, arba nesuteikta. Kartais ji buvo formaliai prieinama, bet emociškai nepriimtina. Kartais darbuotojai bandė padėti, tačiau jaunuolis dar negalėjo pagalbos priimti. Kartais ta pati sistema vienam žmogui buvo patirta kaip nesaugi, o kitam tapo svarbia atrama. Todėl tyrėjos refleksyvumas padėjo vengti supaprastintų vertinimų ir jautriau matyti dalyvių pasakojimų prieštaringumą.

Remiantis šio tyrimo rezultatais, kituose tyrimuose būtų prasminga:

- įtraukti daugiau jaunuolių, kurie šiuo metu yra visiškai nutolę nuo pagalbos sistemos arba nebeturi ryšio su globos centrais ir nevyriausybėmis organizacijomis;
- atlikti ilgalaikį tyrimą, kuriame tie patys jaunuoliai būtų kalbinami skirtingais perėjimo etapais: prieš išeinant iš globos, išėjus ir praėjus keliems savarankiško gyvenimo metams;
- palyginti skirtingas globos formas – institucinę globą, bendruomeninius globos namus, šeimynas ir globėjų šeimas – žvelgiant ne tik į formalius skirtumus, bet ir į santykių kokybę bei pasirengimą savarankiškumui;
- papildomai tirti socialinių darbuotojų, globėjų ir palydėjimo paslaugos specialistų patirtis, kad būtų galima geriau suprasti, kaip pagalbos santykis kuriamas iš abiejų pusių;
- plačiau analizuoti jaunų mamų, turinčių globos patirtį, savarankiškumo ir motinystės trajektorijas, nes R6 ir R7 pasakojimai rodo, kad motinystė gali tapti ir prasmės šaltiniu, ir papildoma atsakomybės našta.

Galiausiai šis tyrimas patvirtina ir kartu papildo teorinėje dalyje aptartas prielaidas. Jis patvirtina, kad globą paliekančių jaunuolių savarankiškumas priklauso ne tik nuo praktinių įgūdžių, bet ir nuo santykių, pripažinimo, pasitikėjimo bei galimybės kurti prasmingą gyvenimo pasakojimą. Kartu tyrimas parodo, kad savarankiškumas gali būti labai dviprasmis: išoriškai jis gali atrodyti kaip laisvė ar brandos ženklas, tačiau jaunuolio patirtyje būti susijęs su baime, našta, vienišumu ar būtinybe nuolat kontroliuoti save.

IŠVADOS

Pagrindinis darbo tikslas buvo atskleisti, kaip globos patirtį turintys jaunuoliai pasakojimuose rekonstruoja ir įprasmina perėjimą iš globos į savarankišką gyvenimą. Išanalizavus mokslinę literatūrą ir tyrimo duomenis galima formuluoti tokias išvadas:

1. Teorinė analizė išryškino, kad globos sistema jaunuolio gyvenime atlieka ne tik apsaugos ar priežiūros funkciją. Ji taip pat kuria kasdienę socialinę aplinką, kurioje formuojasi jaunuolio pasitikėjimas kitais, savęs vertinimas, priklausymo jausmas ir pasirengimas ateičiai. Šis požiūris leido kritiškai įvertinti savarankiškumo sampratą, kai jaunuolio perėjimas iš globos vertinamas daugiausia pagal jo gebėjimą susitvarkyti su būstu, finansais, darbu ar mokslu. Darbe pagrįsta, kad šie praktiniai aspektai yra svarbūs, tačiau jie neatsiejami nuo santykių saugumo, pasitikėjimo kitais, pripažinimo, tapatumo formavimosi ir galimybės savo gyvenimą suvokti kaip prasmingą.
2. Tyrimo dalyvių biografiniai pasakojimai parodė, kad santykiai yra viena svarbiausių savarankiškumo sąlygų. Saugūs, palaikantys ryšiai su globėjais, socialiniais darbuotojais, partneriais, draugais ar kitais reikšmingais žmonėmis padeda jaunuoliams lengviau pereiti į savarankišką gyvenimą, priimti sprendimus ir išlaikyti pasitikėjimą savimi. Tuo tarpu nutrūkę, nesaugūs ar skausmingi santykiai gali apsunkinti pagalbos priėmimą, pasitikėjimą kitais ir savo ateities kūrimą. Todėl tyrimas patvirtino, kad pagalba jaunuoliams neturėtų būti suprantama vien kaip paslaugų suteikimas – ji turi būti kuriama kaip patikimas, tęstinis ir jaunuolį pripažįstantis santykis.
3. Tyrimu nustatyta, kad globos patirtį turinčių jaunuolių tapatumo formavimasis yra glaudžiai susijęs su tuo, kaip jie interpretuoja savo praeitį ir kokią ateitį gali įsivaizduoti. Biografiniai pasakojimai atskleidė ne tik patirtus sunkumus, bet ir jaunuolių pastangas kurti nuoseklesnį savęs supratimą: atsiriboti nuo skaudžių patirčių, ieškoti priklausymo, įrodyti savo vertę, kurti santykius, mokytis, dirbti ar padėti kitiems. Tai rodo, kad savarankiškumas yra susijęs ne tik su išoriniu funkcionavimu, bet ir su vidiniu klausimu – kas aš esu po globos patirties ir kokią gyvenimą galiu kurti toliau.
4. Tyrimo tikslas buvo pasiektas: pasakojimai atskleidė, kad perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių patirtyse yra nevienareikšmis: vieniems jis siejasi su laisve, savęs kūrimu ir naujomis galimybėmis, kitiems – su nesaugumu, vienišumu, atsakomybės našta ir pagalbos stoka. Ne iki galo aišku liko tai, kaip šios patirtys keičiasi ilgesnėje laiko perspektyvoje – pavyzdžiui, po kelerių metų savarankiško gyvenimo, kai jaunuoliai jau būna sukaupę daugiau patirties, susikūrę naujus ryšius arba susidūrę su naujais sunkumais.

LITERATŪRA

1. Adomaitis, M., ir Vaitiekienė, N. (2016). *Socialinių darbuotojų patyčių prevencinė veikla vaikų globos namuose*. Mokslo Taikomieji Tyrimai Lietuvos Kolegijose, t. 1(12), p. 53–61. Prieiga internete: <http://ojs.kaunokolegija.lt/index.php/mttlk/article/view/108> [Žiūrėta: 2026-02-25].
2. Appleton, P. (2024) *What Matters and Who Matters to Young People Leaving Care : A New Approach to Planning*. First edition. Bristol, England: Policy Press.
3. Bakhtin, M. M. et al. (1981) *The dialogic imagination : four essays*. 1st ed. Austin: University of Texas Press.
4. Boddy, J. (2019) *Troubling Meanings of “Family” for Young People Who Have Been in Care: From Policy to Lived Experience*. Journal of family issues. 40 (16), 2239–2263.
5. Bowlby, J. (1969). Attachment and loss. Volume I. Attachment. Second edition. Prieiga internete: https://mindsplain.com/wp-content/uploads/2020/08/ATTACHMENT_AND_LOSS_VOLUME_I_ATTACHMENT.pdf [Žiūrėta: 2026-05-15].
6. Erikson, E. H. (2004) *Vaikystė ir visuomenė*. Vilnius: UAB ‘Katalikų pasaulio leidiniai’.
7. Furey, R. ir Harris-Evans, J. (2021) *Work and resilience: Care leavers’ experiences of navigating towards employment and independence*. Child & family social work. 26 (3), 404–414.
8. Giddens, A. (2004) *Modernity and self-identity : self and society in the late modern age*. Cambridge: Polity.
9. Glynn, N. (2021) *Understanding care leavers as youth in society: A theoretical framework for studying the transition out of care*. Children and youth services review. 121.
10. Golding, K. (2003) *Helping Foster Carers, Helping Children: Using Attachment Theory to Guide Practice*. Adoption & fostering. 27 (2), 64–73.
11. Gvaldaitė, L. & Šimkonytė, S. (2016) *Vaikų globos namų deinstytucionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį? STEPP: socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* (Online). 1255–73.
12. Gvaldaitė, L. (2021). *Bendruomenės įgalinimas (įsigalinimas) ir lyderystė*. Iš Šumskienė, E., Daunienė, E., Žalimienė, L. et al. *Keisti ir keistis: adaptyvioji lyderystė socialiniame darbe*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Hedenstrom, M. (2021) *Aging out of foster care: The experiences of former foster youth who successfully navigated this transition*. Developmental child welfare. 3 (2), 166–181.

14. Howard, A. H. et al. (2023) *The Relationship between Sense of Belonging and Well-Being Outcomes in Emerging Adults with Care Experience*. International journal of environmental research and public health. 20 (13), 6311.
15. Jones, L. P. (2014) *The Role of Social Support in the Transition From Foster Care to Emerging Adulthood*. Journal of family social work. 17 (1), 81–96.
16. Klimaitė, V. (2014) *Prasmės ieškojimo ar atkūrimo po trauminės artimojo netekties tyrimų problemos*. Psichologija. 49 –115.
17. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija (2022) *Stiprinama socialinę atskirtį patiriančių jaunuolių integracija į bendruomenę*. Prieiga internete: <https://socmin.lrv.lt/lt/naujienos/stiprinama-socialine-atskirti-patirianti-jaunuoliu-integracija-i-bendruomene/> [Žiūrėta: 2026-02-28].
18. Maguire, D., et al. (2024). *A Systematic Review of the Impact of Placement Instability on Emotional and Behavioural Outcomes Among Children in Foster Care*.
19. Maynes, M. J. et al. (2008) *Telling Stories: The Use of Personal Narratives in the Social Sciences and History*. 1st edition. Ithaca: Cornell University Press.
20. Marcia, J. E. (1966) *Development and validation of ego-identity status*. Journal of personality and social psychology. 3 (5), 551–558.
21. Mikulincer, M. et al. (2003) *Attachment Theory and Affect Regulation: The Dynamics, Development, and Cognitive Consequences of Attachment-Related Strategies*. Motivation and emotion. 27 (2), 77–102.
22. Moen, T. (2006) *Reflections on the Narrative Research Approach*. International journal of qualitative methods. 5 (4), 56–69.
23. Muliuolytė, J. et al. (2024) *Išėjusių iš globos įstaigų jaunuolių savarankiško gyvenimo patirtys*. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:210640394/MAIN>. [Žiūrėta: 2026-05-15].
24. O'Connell, B. et al. (2025) *A thematic synthesis of foster carer experiences when engaging in attachment-informed interventions for children in care*. Children and youth services review. 179.
25. Paulsen, V. ir Thomas, N. (2018) 'The transition to adulthood from care as a struggle for recognition', Child & Family Social Work, 23(2), p. 274–282.
26. Pivoriūtė, M. (2024) „Kaip atrasti save, tapti sėkmingu, finansiškai nepriklausomu ir patirti jaunystę?“ *Lietuvos studentų amžiaus ketvirčio krizės patirtys*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
27. Pivoriūtė, M. ir Poškauskaitė, K. (2019) *Kai nebetenkina „per daug ir per kažkaip“: egzistenciniai pokyčiai kintant gyvenimo ritmui* / Milda Pivoriūtė, Karolina Poškauskaitė.

Sociologija. Mintis ir veiksmai. Prieiga internete:
<https://epublications.vu.lt/object/elaba:81031111/MAIN> . [Žiūrėta: 2026-04-09].

28. Prendergast, L. et al. (2026) *My Strongest Card Is 'I'm Not a Social Worker.'* Practitioner Perspectives on Care-Leavers' Service Engagement. Practice (Birmingham, England). 38 (1), 39–55.
29. Pryce, J. et al. (2017) *Transition to Adulthood of Former Foster Youth: Multilevel Challenges to the Help-Seeking Process*. Emerging adulthood (Thousand Oaks, CA). 5 (5), 311–321.
30. Ryan, R. M. ir Deci, E. L. (2000) *Self-Determination Theory and the Facilitation of Intrinsic Motivation, Social Development, and Well-Being*. The American psychologist. 55 (1), 68–78.
31. Rosenthal, G. (1993). *Reconstruction of life stories: Principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews*. In R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *The narrative study of lives*, Vol. 1, p. 59–91). Sage Publications, Inc.
32. Rupšienė, L. (2024) *Jaunuolių, patyrusių globą, savarankiško gyvenimo istorijos*. Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinių mokslų fakultetas, Socialinio darbo katedra.
33. Sinclair, I. et al. (2005) *Foster placements : why they succeed and why they fail*. 1st ed. London ; Jessica Kingsley Publishers.
34. SOS Children's Villages International (2018) *Prepare for leaving care: Final publication*. Innsbruck: SOS Children's Villages International. Prieiga internete: <https://www.sos-childrensvillages.org/prepare-for-leaving-care> [Žiūrėta: 2026-04-09].
35. Speičytė-Ruschhoff, E. (2021). *Kaip treniruoti vidinius adaptyviosios lyderystės „raumenis“? Studijų kurso „bendruomenės įgalinimas“ kontekstas*. Iš Šumskienė, E., Daunienė, E., Žalimienė, L. et al. *Keisti ir keistis: adaptyvioji lyderystė socialiniame darbe*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
36. Starr, M. et al. (2024) *Understanding how young people transitioning from out-of-home care acquire and develop independent living skills and knowledge: A systematic review of longitudinal studies*. PloS one. 19 (6), e0304965.
37. Sulimani-Aidan, Y. (2014) *'Care leavers' challenges in transition to independent living'*, Children and Youth Services Review, 46, p. 1–10.
38. Špečkauskaitė, I. (2025) *Palydimosios globos vaidmuo stiprinant jaunuolių, paliekančių globos sistemą, pasirengimą savarankiškam gyvenimui*. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:239025960/MAIN>. [Žiūrėta: 2026-05-15].
39. Švedaitė-Sakalauskė, B. (2019) *Tirti pagal grindžiamąją teoriją : mokymo(si) knyga*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

40. Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (2025) *Vis daugiau tėvų globos netekusių vaikų auga šeimos aplinkoje*. Prieiga internete: <https://vaikoteises.lrv.lt/lt/naujienos/vis-daugiau-tevu-globos-netekusiu-vaiku-auga-seimos-aplinkoje-L30/> [Žiūrėta: 2026-04-10].
41. Vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba (2026) *Statistika apie globojamus vaikus Lietuvoje*. Prieiga internete: <https://vaikoteises.lrv.lt/public/canonical/1774329809/2793/2025%20m.%20veiklos%20ataskaitos%20pristatymasG.pdf> [Žiūrėta: 2026-04-15].
42. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2025). *Vaiko teisių gynėjai apžvelgė praėjusius metus: pranešimų skaičius stabilizavosi, patikimiausias pranešėjas – vaikas*. Prieiga internete: <https://vaikoteises.lrv.lt/lt/naujienos/vaiko-teisiu-gynejai-apzvelge-praejusius-metus-pranesimu-skaicius-stabilizavosi-patikimiausias-pranesejas-vaikas/> [Žiūrėta: 2026-05-15].
43. Wagner, H. (2008). *Prasmės suradimas tarp neapibrėžtų modernaus gyvenimo modelių ir asmeninės savivertės siekio*. Iš vokiečių kalbos vertė B. Švedaitė-Sakalauskė. Acta Paedagogica Vilnensia, 20. Prieiga internete: <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2008.20.7522>. [Žiūrėta: 2026-04-29].
44. Waugh, J. et al. (2023) ‘*Getting by and getting ahead in Australia: a conceptual approach to examining the individual impact of informal social capital on care-leaver transitions*’, in Samuel Keller et al. (eds) *Living on the Edge*. 1st edition. Bristol, UK: Policy Press. p. 223–242.
45. Zbarauskaitė, A. (2009) *Globos namuose gyvenančių paauglių tapatumo išgyvenimas: biografinio pasakojimo interpretacinė analizė*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas. 181 p. Prieiga internete: <https://epublications.vu.lt/object/elaba:1864281/MAIN> [žiūrėta 2026-01-25].
46. Ziv, Y. et al. (2018) *Early childhood trauma in high-risk families: associations with caregiver emotional availability and insightfulness, and children’s social information processing and social behavior*. Attachment & human development. 20 (3), 309–332.
47. Žydzūnaitė V. ir Sabaliauskas S. (2017) *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams.

1. TYRIMO DUOMENYS

I interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

Pirmiausia gyveno kūdikių namuose, tačiau šio laikotarpio neprisimena. Vėliau buvo perkeltas į vaikų globos namus, kur ima ryškėti pirmieji jo aiškesni prisiminimai. Vienas ankstyviausių prisiminimų susijęs su broliu, kurį pirmą kartą pamatė. Apie emociją šio susitikimo metu jis kalba mažai, tačiau pats faktas iškyla kaip vienas pirmųjų.

Mokyklinio amžiaus pradžia žymima probleminiu elgesiu. R1 mini, kad jau pirmoje klasėje buvo laikomas „negeru“ vaiku: nesimokė, mušdavosi. Anot jo, šiam laikotarpiui didžiausią įtaką turėjo nepalanki aplinka ir teigiamų pavyzdžių trūkumas. Vėlesnė vaikystė ir paauglystė globos sistemoje apibūdinama kaip tęstinis sunkumų laikotarpis: auklėtojų neklausymas, bėgimai, rūkymas, alkoholio ir kitų medžiagų vartojimas, mokyklos nelankymas.

Svarbus lūžis buvo globos formos kaita, kai iš didesnės institucijos jis pateko į šeimynų ar butų sistemą. Iš pradžių šį perkėlimą jis siejo su lūkesčiu, kad bus geriau, tačiau vėliau patirtį apibūdino kaip šoką: naujoje vietoje jautėsi prasčiau, ilgėjosi ankstesnės aplinkos, kurioje, jo suvokimu, buvo daugiau bendravimo ir veiklos. Maždaug nuo septynerių metų prasidėjo intensyvus psichotropinių medžiagų vartojimas. Pats tiriamasis vartojimą sieja su atminties spragomis ir bendru gyvenimo blogėjimu.

Artėjant pilnametystei ryškus stabilumo laikotarpis: likus keliems mėnesiams iki aštuoniolikos metų R1 nustojo vartoti, nes išsigando būsimo išėjimo iš globos ir galimų pasekmių „gyvenimo prie konteinerio“. Sulaukęs pilnametystės jis išėjo iš globos sistemos ir pateko į „x organizacijos“ aplinką, kur maždaug metus nevartojo. Vis dėlto šis laikotarpis netapo ilgalaikio stabilumo pradžia. Reikšmingą vietą jo biografijoje užima konfliktiški santykiai su artimaisiais: brolio smurtas paauglystėje, nutrūkęs ryšys su sese ir ambivalentiškas santykis su tėvu, kuris po pilnametystės imtas suvokti kaip manipuliuojantis, žalojantis ir kartu vienas iš nedaugelio likusių ryšių. Interviu metu R1 apibūdina save esantį „blogame taške“: užsimena apie vartojimą, gyvenamos vietos nestabilumą, stiprų uždarumą, beprasmybę ir suicidines mintis.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

R1 gyvenimo istoriją pasakoja sunkiai ir epizodiškai. Nuo pat interviu pradžios pasakojimas organizuojamas ne per nuoseklią chronologiją, bet per stabdymą, atsitraukimą ir kartojamą nuostatą, kad jis „nemoka pasakoti“, „neprisimena“ arba „nenori prisiminti“. Todėl pasakojimas konstruojamas ne kaip vientisa gyvenimo istorija, o kaip kelių pasikartojančių svarbių momentų seka: blogas elgesys, vartojimas, kitų įtaka, pavyzdžių nebuvimas, uždarumas ir dabartinis „blogas taškas“. Šia prasme jo naratyvas yra labiau ciklinis: skirtingi gyvenimo etapai sujungiami į vieną pasikartojančios nesėkmės istoriją.

R1 ypač akcentuoja neigiamą savo gyvenimo visumą. Jis pasitelkia apibendrinimus, tokius kaip „vien tik nesąmonės“, „sunki vaikystė“, „nieko gero nebuvo“, ir taip suteikia savo biografijai neigiamą prasmę. Eksperimentavimas alkoholiu ir kitomis narkotinėmis medžiagomis jo pasakojime tampa ne vien patirtis, bet pagrindiniu aiškinimu: juo aiškinamos atminties spragos, gyvenimo blogumas ir dabartinė krizė. Greta to dažnai pabrėžiama aplinkos įtaka ir pozityvių pavyzdžių nebuvimas, todėl pasakojime atsakomybė už savąjį gyvenimo kelią stipriai perkeliama į išorę.

Vis dėlto pasakojimas tampa konkretnesnis ir emociškai gyvesnis tada, kai kalbama apie santykius su broliu ir tėvu. Būtent šiose vietose atsiranda daugiau detalių, aiškesni vertinimai ir ryškesnė emocija. Tai leidžia matyti, kad pasakojime svarbu ne tik globos patirtis ar vartojimas, bet ir žalingi, išduodantys ar nesaugūs ryšiai. Tuo tarpu pozityvūs ar bent santykinai stabilūs epizodai, tokie kaip buvimas „x organizacijoje“, nevartojimo laikotarpis, mokslai ar darbas, pasakojime lieka nuvertinti. Taip konstruojama savi reprezentacija kaip žmogaus, kuris buvo ir tebėra neturintis nei kontrolės, nei aiškos vidinės atramos.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento gyvenimo ir papasakoto gyvenimo linijas, pirmiausia išryškėja kontrastas tarp įvykių gausos ir jų nutylėjimo pasakojime. Nors iš faktų matyti daugybė reikšmingų įvykių, perėjimų ir lūžių – ankstyva globos patirtis, santykiai su broliu, perkėlimai tarp globos formų, ilgalaikis vartojimas, trumpas stabilus laikotarpis prieš ir po pilnametystės – pats R1 savo gyvenimą pateikia tarsi jame „nebūtų ko pasakoti“. Tai rodo, kad dabartinė krizės perspektyva visą praeitį perrašo į vieną neigiamą patirtį.

Antras svarbus kontrastas susijęs su atmintimi. Nors R1 nuolat teigia, kad neprisimena ar nenori prisiminti, tam tikri epizodai jo pasakojime prisimenami gana tiksliai – ypač tie, kurie susiję su gėda, pykčiu, smurtu ar išdavystės patirtimi. Tai leidžia manyti, kad „neprisimenu“ veikia ne tik kaip kognityvinė spraga, bet ir kaip gynyba nuo skausmingų patirčių.

Trečias kontrastas matomas tarp įvykių ir jų nuvertinimo pasakojime. Gyvenimo linijoje galima pastebėti savikontrolę: vartojimo sustojimą prieš pilnametystę, metus nevartojimo „x organizacijoje“, tam tikrus žingsnius į daugiau struktūros turintį gyvenimą. Tačiau papasakotoje linijoje šie momentai neįleidžiami kaip reikšmingi pokyčiai. Tai leidžia svarstyti, kad pasiekimų nuvertinimas saugo nuo vilties ir kartu nuo galimo nusivylimo: pripažinus, kad pokytis buvo įmanomas, dabartinė būseną nebegalėtų būti suvokiama vien kaip neišvengiama pasekmė.

Taigi galima manyti, kad R1 pasakojimo tikslas nėra vien atkurti gyvenimo eigą. Labiau tikėtina, kad pasakojimas atlieka apsauginę funkciją: leidžia dabartinę krizę pateikti kaip logišką ir neišvengiamą ankstesnės biografijos rezultatą, išvengiant gilesnio susidūrimo su gėda, kaltės klausimu ir galimų alternatyvų matymu.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Pirmiausia yra matoma probleminio savęs tapatybė, kai „blogo vaiko“ pozicija palaipsniui išsiplečia į bendrą savęs suvokimą kaip žmogaus, atsidūrusio „blogame taške“. Antra, visą biografiją minima priklausomybės tema, kuri tampa ir išbūvimo būdu, ir gyvenimo blogumo paaiškinimu. Trečia, labai ryški ryšio ir pasitikėjimo griūtis: svarbiausi artimieji santykiai pasakojime pasirodo kaip smurto, manipuliacijos ar atstūmimo šaltiniai, todėl uždarumas tampa apsaugine strategija. Ketvirta, perėjimas iš globos patiriamas ne kaip savarankiškėjimas, o kaip išėjimas į vienatvę be vidinių ir išorinių atramų. Galiausiai, dabartinę situaciją persmelkia bejėgiškumo ir beprasmybės logika, kuri pasiekia egzistencinės krizės lygį.

II interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

R2 apie vaikystę iki maždaug ketverių metų beveik nieko neprisimena. Nuo maždaug 4 metų jis patenka į vaikų globos namus, kuriuose gyvena iki pilnametystės ir kiek ilgiau. Šį ilgą gyvenimo etapą jis apibūdina gana miglotai: mini mokymąsi, įvairias veiklas, tačiau detalesnio kasdienybės ar santykių paaiškinimo beveik nepateikia. Vis dėlto iš pasakojimo galima matyti, kad vaikų namai jam buvo pagrindinė augimo aplinka, iš kurios formavosi jo paauglystės ir ankstyvos suaugystės patirtys.

Paauglystėje ryškėja rizikingas elgesys. Maždaug 15–16 metų pradeda formotis „kompanija“, su kuria siejasi alkoholis, narkotikų vartojimas, konfliktai su policija, taisyklių laužymas ir bėgimai nuo policijos. Maždaug devintoje klasėje jis išmetamas iš mokyklos, o mokyklos netektį įvardija kaip reikšmingą lūžį, juolab kad mokykla jam buvo tapusi beveik „namais“. Išėjęs iš vaikų globos namų,

R2 pereina į „x organizacijos“ etapą, kuriame gyvena apie pusantrų metų. Vėliau, kaip iš globos sistemos išėjęs jaunuolis neturintis artimųjų, jis gauna socialinį būstą.

Pastaruosius kelerius metus R2 gyvena socialiniame būste ir dirba įvairius darbus, pavyzdžiui, prekybos centruose. Šis gyvenimo etapas paženklintas nuolatine kova su skolomis ir baime prarasti būstą. Iš pasakojimo taip pat matyti ankstesni teistumo ar rimtų nusižengimų epizodai. Dabartinėje situacijoje R2 akcentuoja, kad jau kelerius metus nebeturi reikalų su policija, nevartoja alkoholio ar narkotinių medžiagų taip, kaip anksčiau, dirba ir sąmoningai nebepalaiko ryšių su buvusią kompaniją. Reikšmingas lūžis jam yra tėvo mirtis: tėvas anksčiau reguliariai lankydavo vaikų namuose, o po jo mirties, pasak R2, „dingo visi artimi“.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

Jo pasakojimo karkasą sudaro aiški seka: vaikų namai, x organizacija, socialinis būstas, darbas, skolos, taisyklės. Tai rodo, kad savo gyvenimą jis pirmiausia suvokia per sistemos etapus ir perėjimus tarp jų, o ne per išsamų vidinių išgyvenimų ar santykių pasakojimą. Pasakojime svarbi vieta tenka ne tik tam, kas įvyko, bet ir tam, kokias išvadas iš to reikia pasidaryti. Dėl to R2 dažnai pereina nuo įvykio prie moralinės formuluotės: reikia nevartoti, reikia dirbti, nereikia veltis į blogą kompaniją, nereikia prisidaryti skolų. Tokiu būdu pasakojimas tampa ne vien savęs pristatymu, bet ir perspėjimu ar pamoka kitiems.

Pagrindinis pasakojimo centras yra rizikingas elgesys: bloga kompanija, vartojimas, policija, baudos, kalėjimo grėsmė. Greta to dabar pasakojime stipriai išryškėja skolos, kurios veikia kaip nuolatinė įtampa: jos „valgo iš vidaus“, kelia grėsmę būstui. Darbas jo pasakojime įgauna dvigubą reikšmę: viena vertus, tai pagrindinė stabilumo ir išlikimo sąlyga, kita vertus, tai našta, siejama su nuovargiu ir nuasmeninimu. Todėl savarankiško gyvenimo pasakojimas yra stipriai susietas su institucijomis, skolomis, darbu ir kontrole.

Kita vertus, pasakojime yra ir nutylėjimų. Ankstyvoji vaikystė iki patekimo į globą lieka beveik visiškai uždaryta, globos priežastys neišplėtojamose, o teistumo ar nusikaltimų detalės išlieka miglotos. Emociniai ryšiai taip pat nėra plačiai išskleidžiami, išskyrus tėvo figūrą ir kai kuriuos reikšmingus suaugusiuosius, pavyzdžiui, vaikų globos namų direktorę. Tai leidžia manyti, kad R2 pasakojime svarbiau parodyti save kaip žmogų, kuris „suprato gyvenimą“ ir dabar stengiasi gyventi tvarkingai. Interviu jis konstruoja save kaip iš klaidų pasimokusį, atsakingesnį ir gebantį perspėti kitus žmogų. Tuo pačiu jis išlaiko ir „tvarkingo“ žmogaus savivaizdį: pripažįsta savo klaidas, bet neleidžia joms visiškai apibrėžti dabartinio savęs.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijas, ryškiausias kontrastas matomas tarp gyvenimo sudėtingumo ir pasakojimo moralinio supaprastinimo. Faktinė gyvenimo seka rodo nelengvą kelią: ankstyvą institucionalizaciją, paauglystės rizikas, išmetimą iš mokyklos, reikšmingų ryšių praradimą, pereinamąjį „x organizacijos“ etapą, socialinio būsto gavimą, darbo paieškas ir nuolatinį finansinį nesaugumą. Tačiau pasakojime ši patirtis dažnai suspaudžiama į gana aiškia schemą: nevartoti, dirbti, laikytis atokiau nuo blogos kompanijos ir kontroliuoti savo gyvenimą.

Antras svarbus kontrastas susijęs su atsakomybe. Vienose vietose R2 pabrėžia, kad kompanija jį „išvedė iš kelio“, kitose pripažįsta, jog pats aktyviai dalyvavo rizikingose veiklose. Ši dviguba pozicija rodo bandymą prisiimti atsakomybę, bet kartu neapibrėžti savęs vien kaip „blogo“ ar visiškai sugadinto žmogaus. Panašus prieštaravimas ryškėja ir dabarties vertinime: nors jis sako, kad dabar „viskas gerai“ ir nesiskundžia, iš pasakojimo aiškiai matyti didelė įtampa dėl skolų, būsto grėsmės, pervargimo ir galimo atkritimo rizikos. Tai leidžia manyti, kad viešai deklaruojamas stabilumas yra ne tiek objektyvus būklės apibūdinimas, kiek palaikoma savi disciplinos forma ir savotiška savitaiga.

Trečias kontrastas susijęs su priežastingumo kūrimu. Nors jo išgyvenamas rizikas galima sieti su ilgalaikiais paauglystės procesais, aplinkos įtaka ir socialinių ryšių stoka, pasakojime stipriai išryškinama tėvo mirtis kaip kertinis lūžis, po kurio „prasideda viskas“. Tai rodo retrospektyvų priežastingumo konstravimą: iš dabarties perspektyvos ieškoma vieno aiškaus įvykio, kuris suteiktų gyvenimo chaosui suprantamą logiką.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Svarbi tema yra paauglystės tinklas, kuriame kompanija, vartojimas ir policija sudaro alternatyvią priklausymo ir socializacijos erdvę. Dabar centrinė tema tampa skolos, kurios veikia kaip nuolatinis nestabilumo ir atkritimo rizikos šaltinis. Darbas pasirodo kaip savarankiškumo sąlyga, tačiau kartu ir kaip alinanti disciplina. Ryškiai juntama vienvėsių ir socialinio tinklo susiaurėjimo tema: atsiribojimas nuo buvusios kompanijos padeda išlaikyti blaivumą ir kontrolę, bet kartu reiškia socialinę izoliaciją.

Savarankiškumas šiame atvejuje išryškėja ne kaip išlaisvinantis etapas, bet kaip nuolatinio savi disciplinavimo ir pusiausvyros palaikymo procesas, kuriame siekiant „atitikti“ kitų lūkesčius tenka atsisakyti ankstesnio savęs ir kurti naują, socialiai priimtina tapatybę.

III interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

R3 gyvenimo pradžia susijusi su nestabilia ir emociškai nesaugia biologine šeima. Ji augo su motina, tačiau ankstyvąją vaikystę prisimena kaip skaudžią: namuose buvo alkoholio vartojimas, nesaugūs motinos partneriai, matytas smurtas, nuolatinė įtampa ir bendras nestabilumas. Apie biologinį tėvą ji beveik nieko nežino, todėl ankstyvieji reikšmingi ryšiai daugiausia siejasi su motina, vyresniais broliais ir seserimi.

Vėliau, institucijoms atpažinus problemą, R3 buvo paimta iš namų ir apgyvendinta vaikų globos namuose. Pats paėmimo momentas jos biografijoje žymi stiprų lūžį: ji prisimena nenorą būti paimtai, stiprų prisirišimą prie namų. Globos namuose šilto ryšio ji nepatyrė, santykiai su kitomis mergaitėmis buvo šalti, konkurencingi, stokojantys artumo. Tam tikru metu biologinė sesuo mėgino ją globoti, tačiau dėl netinkamų materialinių sąlygų to padaryti negalėjo.

Po to R3 pateko į šeimyną Anykščiuose. Šis etapas jai svarbus kaip pirmasis aiškesnis socializacijos ir savarankiškumo ugdymo laikotarpis. Ten ji gyveno tarp kitų vaikų, mokėsi taisyklių, tvarkos, buitinių pareigų, maisto gaminimo, atsakomybės už bendrą gyvenimą. Šeimyna padėjo įgyti praktinių savarankiško gyvenimo įgūdžių. Vis dėlto šis gyvenimo etapas nutrūko ne dėl jos pačios pasirinkimų ar elgesio, o dėl aplinkybių: šeimynoje buvo per daug vaikų, todėl pirmenybė teikta vietinio rajono vaikams.

Tuomet atsirado dabartiniai globėjai Rokiškyje. Šis perėjimas į globėjų šeimą objektyviai galėtų būti vertinamas kaip perėjimas į stabilesnę ir daugiau resursų turinčią aplinką, tačiau pačiai R3 pradžia buvo itin sunki. Atvykusi ji pateko į šeimą, kurioje jau buvo savi vaikai, o pati jautėsi svetima. Globėjos mažoji dukra pyko dėl dalijamo dėmesio, kiti šeimos nariai taip pat ne iškart priėmė R3. Ji jautė, kad namai nėra jos, kad net elementarūs dalykai, kaip maistas ar vieta namuose, priklauso ne jai. Dar daugiau – kai kurie šeimos nariai, ypač močiutė, buvo nusiteikę priešiška. Iš interviu matyti, kad priešiškumas buvo susijęs ne tik su pačia R3, bet ir su stereotipiniu „probleminio globojamo vaiko“ vaizdu.

Pirmieji gyvenimo metai pas globėjus pažymėti sunkumais, konfliktais su globėja, stipriu neteisybės jausmu ir nuolatiniu lyginimuisi su biologiniais globėjų vaikais. R3 labai aiškiai jautė, kad jos atžvilgiu taikomi griežtesni reikalavimai, ypač buities srityje. Už neidealiai atliktas pareigas sekdamo bausmės, o biologiniams vaikams būdavo leidžiama daugiau. Ši nelygybės patirtis buvo viena svarbiausių jos emocinių žaizdų. Tuo metu ji idealizavo biologinę motiną bent vienu aspektu – kad ši jos nevaržydavo ir „nedarydavo problemos“ iš dalykų, kurie jai svarbūs.

Santykis su globėjais pradėjo keistis paauglystės pabaigoje. Didelį vaidmenį čia suvaidino globėjos vyras, kuris konfliktinėse situacijose skatino kalbėtis ir tarpininkaudavo. Ilgainiui, ypač 17–18 gyvenimo metais, kai R3 užtelėjo, gerai mokėsi, tapo brandesnė, santykis su globėjais sušilo. Ji buvo pradedama matyti kaip „gera mergaitė“, gabi, atsakinga, verta pasididžiavimo. Vėlyvojoje paauglystėje ir mokyklos baigimo laikotarpiu ji jau jautėsi labiau priimta, o paskutiniaisiais metais

globėjus ėmė vadinti mama ir tėčiu. Taigi priklausymas šeimai atsirado ne iškart, o palaipsniui, tarsi „užsitarnaujant“ vietą per brandą, mokymąsi ir patogų elgesį.

Mokykla viso gyvenimo eigoje tapo esmine alternatyvia erdve. Jei namuose dominavo nesaugumas, kontrolė ir konfliktai, tai mokykloje ji patyrė pripažinimą, sėkmę ir pozityvų grįžtamąjį ryšį. Ji gerai mokėsi dar gyvendama su biologine motina, nors tam nebuvo tinkamos sąlygos. Vėliau mokykloje atsiskleidė jos veiklumas, lyderystė, komunikabilumas, dalyvavimas renginiuose. Mokslas tapo ne tik pasiekimų sritimi, bet ir emocinio kompensavimo mechanizmu.

Nuo maždaug penktos klasės R3 skaitė psichologines knygas, ieškodama atsakymų apie savo gyvenimą ir būdų pozityviau suprasti absurdiškas gyvenimo aplinkybes. Tai rodo ankstyvą refleksyvumą ir aktyvų mėginimą susivokti savyje. Vėliau tai virsta studijų pasirinkimu – ji studijuoja psichologiją.

Po mokyklos baigimo prasidėjo savarankiško gyvenimo etapas didmiestį. Šis perėjimas jai kėlė daug baimės dėl finansų, būsto, ateities ir sprendimų. Vis dėlto ji labai palengvino artimas santykius su tuometiniu draugu, kuris tapo svarbia atrama: kartu ieškojo būsto, kraustėsi, organizavo buitį. Vėliau, jau pasibaigus santykiams, kitą persikraustymą ji vėl organizavo ne su globėju, o su draugu pagalba. Tai rodo išliekantį sunkumą priimti globėjų paramą net tada, kai ryšys jau šiltas.

Studijų laikotarpiu savivaldybės socialinės išmokos jai tampa pagrindiniu resursu, nes prašyti globėjų finansinės pagalbos ji nepajėgia. Ji renkasi gyventi viena, nes savos erdvės poreikis jai labai didelis, o bendras gyvenimas kelia grėsmę pakartoti ankstesnius buitinius konfliktus ir priklausomybę nuo kitų.

Ryšiai su biologine šeima ilgainiui silpsta. Su broliais ryšio nėra dėl jų priešiško, nusikalstamo elgesio ir pavydo. Su seserimi ryšys taip pat nutrūksta, nes R3 patiria, kad yra reikalinga tik dėl dovanų ar pinigų. Tačiau svarbi lieka sesers dukra, kuriai ji norėtų suteikti tai, ko pati negavo: dėmesį, orientaciją, motyvaciją mokytis, geresnio gyvenimo pavyzdį. Šis santykis rodo jos pastangą simboliškai „atliepti“ savo pačios vaikystės stoką per kitą vaiką.

Dabar save ji apibūdina kaip „atsistojusią ant kojų“, tačiau vis dar nešančią stiprų vaikystės jautrumą, nepasitikėjimą savo teise prašyti pagalbos ir didelę orientaciją į ateities saugumą.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

R3 pasakojimas nuo pat pradžių kuriamas kaip emociškai jautrus. Dar prieš pradėdama pasakoti gyvenimo istoriją, ji įvardija šią temą kaip skaudžią ir reaguoja ašaromis. Skirtingai nei R1 ar R2, čia pasakojimą sudaro ne institucijų, taisyklių ar moralinių išvadų logika, o santykių ir netekties patirtis. Ji pasakoja ne tiek apie sistemą, kiek apie tai, ką reiškė būti paimtai, atskirtai, nesaugiai ir ilgėtis savų žmonių.

R3 save pasakojime reprezentuoja kaip labai jautrią, refleksyvią, empatišką, anksti subrendusią asmenybę. Ji akcentuoja ne maištą ar agresiją, bet gebėjimą suprasti kitus, teisinti jų elgesį, ieškoti prasmės, pozityviai žiūrėti į gyvenimą. Net kalbėdama apie globėjos šaltumą ar šeimos narių priešišumą, ji dažnai pereina prie jų perspektyvos aiškinimo: „svetimas vaikas“, „gal normalu“, „aš suprasdavau“.

Pasakojime ypač ryški „geros mergaitės“ figūra. Ji pabrėžia, kad negalėjo būti bloga, buvo paklusni, gerai mokėsi, daug padėdavo, nekeldavo problemų, neprašydavo pinigų, neapsunkindavo kitų. Toks savęs suvokimas kartojasi daug kartų ir turi dvigubą funkciją: viena vertus, ji rodo pasididžiavimą savo pastangomis; kita vertus, leidžia netiesiogiai parodyti, kad net ir taip stengdamasi ilgai nesijautė pilnai priimta.

Pasakojime daug vietos skiriama mokslui, psichologijai ir saviugdai. Tai ne šiaip faktai, o pagrindiniai įrankiai, per kuriuos ji aiškina savo išlikimą ir augimą. Mokykla vaizduojama kaip erdvė, kurioje ji buvo „kitas vaikas“ – laisvesnė, aktyvesnė, matoma. Psichologinės knygos ir studijos pateikiamos kaip savęs gelbėjimo ir savęs kūrimo kelias.

Svarbus pasakojimo elementas – pagalbos tema. Ji nuosekliai grįžta prie to, kad negali prašyti globėjų pagalbos, pinigų, praktinės paramos. Tai pasakojama ne kaip vienkartinis faktas, o kaip ilgalaikis įsitikinimas. Ji save vaizduoja kaip žmogų, kuris turi susitvarkyti pats, nes kitaip taptų nepatogus.

Dar vienas svarbus pasakojimo bruožas – ji nuolat reflektuoja savo vaikystės poveikį dabartinėms nuostatomis. Pavyzdžiui, norą gyventi vienai ji aiškina ne dabartiniu patogumu, o ankstesne buitinių konfliktų patirtimi. Karjeros siekį ji susieja su ankstyvu nesaugumu. Santykį su sesers dukra – su noru duoti tai, ko negavo pati.

Pasakojimo pabaigoje išryškėja ateities orientacija. Nors vaikystė išlieka skaudžiausia tema, pasakojimas neužsibaigia trauma – jis užbaigiamas noru turėti saugius namus, šeimą, karjerą, stabilumą. Taigi ji konstruoja save kaip žmogų, kuris iš skausmingos pradžios juda į tvarkingą, saugų, prasmingą gyvenimą.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Perėjimas iš biologinės šeimos, kur buvo alkoholis, smurtas ir nesaugumas, į globos bei vėliau globėjų aplinką galėtų būti laikomas gyvenimo pagerėjimu. Tačiau pasakodama R3 nesutinka paprastai priimti šios „sėkmės istorijos“ logikos. Ji netgi tiesiai sako, kad kartais geriau būtų buvę likti vaikų namuose, nes ten visi „vienodi“, o svetimoje šeimoje tenka kasdien patirti nepritapimą ir nelygybę. Šis kontrastas rodo, kad svarbiausia jai buvo priklausymo ir vienodo priėmimo jausmas.

Išgyventame gyvenime biologinė motina siejama su alkoholiu, netvarka, nesaugumu ir smurtine aplinka. Tačiau pasakojime R3 ilgai išlaiko motinos artumą: motina „nedraudavo“, „nedarydavo problemos“, „suprastų“. Tai rodo ne motinos globos tinkamumą, o emocinį vaiko lojalumą ir ankstyvą prisirišimą. Tik vėliau pasakojime įvyksta poslinkis: motina praranda „mamos funkciją“, o globėjai palaipsniui perima tikrų tėvų vietą.

Išgyvento gyvenimo linijoje matyti, kad R3 ilgainiui iš tiesų buvo priimta globėjų šeimoje: santykiai sušilo, ji pradėjo vadinti globėjus mama ir tėčiu, ryšys su močiute pagerėjo, globėja ėmė ją pristatyti kaip dukrą. Tačiau pasakojime šis priėmimas nėra vaizduojamas kaip duotybė. Jis atrodo tarsi pasiektas per ilgą įrodinėjimą, gerą mokymąsi, brandą, prisitaikymą, patogumą kitiems. Tokia interpretacija leidžia manyti, kad esminė jos patirtis buvo ne „mane priėmė“, o „aš turėjau užsitarnauti teisę būti priimta“.

Papasakotame gyvenime R3 save pristato kaip savarankišką, gebančią susitvarkyti, neprašančią pagalbos, išsinuomojusią būstą, gebančią gyventi viena. Tačiau išgyvento gyvenimo logikoje šis savarankiškumas kyla ne vien iš brandos, bet ir iš gynybos: ji anksti išmoko, kad pagalbos prašymas gali reikšti buvimą nepatogia, nepageidaujama ar mažiau verta. Todėl savarankiškumas čia turi dvejopą prasmę – tai ir stiprybė, ir nesaugumas.

Vienas ryškiausių kontrastų tas, kad R3 kalba brandžiai, refleksyviai, beveik analitiškai, geba interpretuoti save ir kitus, paaiškinti šeimos narių motyvus. Tačiau visą pasakojimą persmelkia neišnykęs ryšys su vidine „maža mergaite“, kuri buvo išsigandusi, nepriimta, trokšianti būti apkabinta. Tai rodo, kad pasakojime susitinka dvi laiko perspektyvos: reflektuojantis suaugusysis ir pažeidžiamas vaikas.

Santykiai su globėjais šiandien yra šilti, tačiau pasakojime nuolat grįžta tezė, kad ji vis tiek negali pilnai remtis jais kaip tėvais. Ji grįžta pas juos, bet kartais vėl pasijunta svetima ir nori atgal į savo namus. Vadinasi, priklausymas buvo pasiektas, bet ne iki galo patiriamas kaip saugus ir besąlygiškas.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Visa R3 istorija sukasi apie klausimą, kur ir kam ji priklauso. Biologinėje šeimoje buvo ryšys, bet tai nesukūrė saugumo. Vaikų namuose ir šeimynoje buvo struktūra, bet tai nepadėjo pajusti artumo. Globėjų šeimoje atsirado galimybė priklausyti, tačiau pirmiausia teko patirti stiprų svetimumo ir nelygybės jausmą. Tik vėliau priklausymas šeimai po truputį sukuriamas.

R3 labai anksti susikuria prisitaikymo strategiją: būti gera, nekonfliktiška, stropia, neproblemiška, neprašyti per daug. Ši strategija padėjo išgyventi ir būti priimtai, bet kartu formavo vidinį draudimą reikšti poreikius.

Mokymasis jai tampa ne tik pasiekimų keliu, bet ir emocinės kompensacijos šaltiniu. Kai namuose trūko pripažinimo, mokykla suteikė priėmimą. Vėliau mokslas ir karjera tampa pagrindine saugios ateities kūrimo priemone.

Ji pagalbos nori, jos reikia, tačiau kartu ją sunku priimti. Globėjų pagalba emociškai siejasi su skola, nepatogumu, priklausomybe ir galimu atstūmimu. Todėl saugiau remtis draugais, stipendijomis, institucine parama ar pačia savimi.

Jos ateities vaizdinys labai aiškus: gražūs namai, stabili šeima, vaikai, karjera. Šis idealus vaizdinys kyla ne iš pertekliaus, o iš stokos patirties. Tai simbolinė priešprieša jos vaikystės chaosui.

Santykis su sesers dukra ir vėliau su globėjų dukra rodo, kad R3 svarbu būti vyresne, palaikančia, nukreipiančia figūra kitam vaikui. Čia atsiskleidžia jos noras transformuoti savo stoką į rūpestį kitu.

IV interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

Tiriamąjį gyvenimo pradžią pasižymi ankstyvomis netektimis ir nestabilia šeimos aplinka. Maždaug trejų metų amžiaus jis neteko motinos, o tėvas paliko šeimą. Iki patekimo į globos sistemą kurį laiką juo rūpinosi močiutė, tačiau dėl jos alkoholio vartojimo ši globos forma nebuvo galima ilgiau. Šios aplinkybės lėmė ankstyvą emocinio saugumo trūkumą ir nestabilumą.

Vėliau respondentas pateko į vaikų globos instituciją, kur praleido apie dvejus metus. Po šio laikotarpio jis buvo įvaikintas globėjų/krikšto tėvų ir gyveno jų šeimoje iki maždaug keturiolikos metų. Šis gyvenimo etapas išsiskiria kaip santykinai stabilus: jis lankė bažnyčią, mokėsi, sportavo, dalyvavo stovyklose ir užsiėmė įvairiomis veiklomis. Tai buvo laikotarpis, kuriame atsirado struktūra, disciplina ir aiškesnė kasdienybės tvarka.

Tačiau šis stabilumas nutrūko dėl konflikto globėjų šeimoje su kitu įvaikintu vaiku. Dėl šios situacijos vaikų teisių institucijos nusprendė visus vaikus paimti iš šeimos, ir jis buvo grąžintas į globos sistemą. Nuo maždaug 14 metų jis vėl gyveno institucijose ir per keletą metų pakeitė kelias globos vietas. Šis laikotarpis pasižymi dideliu nestabilumu: dažni pabėgimai, buvimas gatvėje.

Paauglystėje ryškėja rizikingas elgesys ir priklausomybės. Respondentas pradėjo vartoti įvairias narkotines medžiagas: iš pradžių inhaliuojamas, vėliau stipresnius narkotikus. Šis laikotarpis susijęs su priklausomybe, perdozavimo epizodais ir gydymusi psichiatrinėje ligoninėje.

Pereinamuoju laikotarpiu į savarankišką gyvenimą respondentas tam tikrą laiką gyveno „x organizacijoje“ būste, tačiau šios galimybės neišnaudojo iki galo ir iš jos pasitraukė. Vėlesniu laikotarpiu jo gyvenime atsiranda pokyčio ženklų: pradeda dirbti, kas suteikia struktūrą kasdienybei ir padeda mažinti narkotikų vartojimą. Nors keitė kelis darbus, dabar yra siekis stabilizuoti gyvenimą, dirbti ir savarankiškai nuomotis būstą.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

Respondento pasakojimas yra gana aiškiai struktūruotas per gyvenimo lūžius ir reikšmingus etapus. Skirtingai nei kai kuriuose kituose atvejuose, čia matomas gana nuoseklus naratyvas, kuriame svarbiausi įvykiai pateikiami kaip priežastinės grandys. Pasakojimo centre atsiduria keli stiprūs įvykiai, per kuriuos konstruojama visa gyvenimo kelionė.

Pirmiausia ryški netekties linija. Motinos mirtis pasakojime įgauna itin stiprią simbolinę reikšmę ir pristatoma kaip esminis gyvenimo lūžis. Ji idealizuojama, o jos netektis tampa pagrindiniu atskaitos tašku, iš kurio aiškinami vėlesni sunkumai. Greta to pasakojime atsiranda „prarastų galimybių“ naratyvas: gyvenimas pas globėjus apibūdinamas kaip laikotarpis, kuriame buvo reali galimybė gyventi „teisingai“ – laikytis disciplinos, mokytis, sportuoti ir kurti struktūruotą gyvenimą.

Institucinė globa pasakojime vaizduojama kritiškai. Respondentas pabrėžia emocinio dėmesio stoką, paviršutinišką priežiūrą ir aplinką, kurioje vaikai gyvena tarp kitų panašių patirčių turinčių vaikų. Tai pateikiama kaip viena iš priežasčių, paaiškinančių pabėgimus, gyvenimą gatvėje ir įsitraukimą į narkotikų vartojimą. Priklausomybės patirtis pasakojime įgauna „uždaro rato“ logiką: emocinis skausmas skatina vartojimą, o vartojimas dar labiau gilina problemas.

Pasakojimo pabaigoje atsiranda savirefleksija ir pokytis. Respondentas kalba apie momentą, kai suprato, kad toks gyvenimo būdas niekur neveda („lemputė galvoje“), ir pradėjo prisiimti atsakomybę už savo veiksmus. Darbas ir kasdienė rutina pateikiami kaip pagrindiniai pokyčio veiksniai. Interviu jis konstruoja save kaip žmogų, kuris patyrė nuopuolį, tačiau geba reflektuoti savo patirtį, suvokia jos priežastis ir siekia atsitiesti. Papildomai pasakojime atsiranda ir platesni socialiniai apibendrinimai apie vaikų dėmesio trūkumą šeimose, kas rodo bandymą savo patirtį perkelti į bendresnį kontekstą.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijas, pirmiausia išryškėja motinos netekties išskyrimas kaip pagrindinės priežasties. Nors biografijoje matyti daug reikšmingų įvykių – globos nutūkimas, pakartotinė institucionalizacija, dažni perkėlimai, priklausomybės, – pasakojime šie

įvykiai dažnai interpretuojami per vieną centrinį lūžį. Tai rodo, kad dabartinėje perspektyvoje respondentas siekia sukurti aiškų priežastingumą, kuris suteiktų gyvenimo chaosui struktūrą.

Antras svarbus kontrastas susijęs su globėjų laikotarpio idealizavimu. Faktinėje linijoje tai buvo vienas iš kelių gyvenimo etapų, tačiau pasakojime jis įgauna simbolinę reikšmę kaip „teisingo gyvenimo kelias“. Laikotarpis institucinėje globoje atvirkščiai, vaizduojama kaip aplinka, vedanti į deviantinį elgesį. Tokia priešprieša leidžia respondentui aiškiau struktūruoti savo gyvenimo kelionę į „gerą“ ir „blogą“ etapus.

Trečias kontrastas matomas savęs pozicionavime. Respondentas vienu metu pateikia save kaip aplinkybių paveiktą žmogų (netektys, institucijų trūkumai), tačiau kartu prisiima atsakomybę už savo pasirinkimus ir kalba apie sąmoningą pokytį.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Šiame atvejuje išryškėja kelios pagrindinės temos. Pirmiausia matoma ankstyvos netekties ir emocinio ryšio trūkumo tema, kuri tampa visos biografijos pagrindu. Antra, labai svarbi stabilios globos reikšmė: gyvenimas pas globėjus išsiskiria kaip vienintelis struktūruotas ir pozityvus laikotarpis. Trečia, institucinė globa siejama su emocinio dėmesio stoka ir deviantinio elgesio aplinka. Ketvirta, paauglystėje ryškėja gatvės socializacija ir priklausomybių tema, kuri įgauna saviDestruktyvaus etapo apibūdinimą. Galiausiai svarbi savirefleksijos ir pokyčio tema – respondentas geba reflektuoti savo patirtį ir sieja stabilizaciją su darbu, rutina ir asmeniniu apsisprendimu.

V interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

Respondentas į vaikų globos instituciją pateko labai anksti – maždaug dvejų metų amžiaus, nes biologiniai tėvai neturėjo galimybių jo auginti. Visą vaikystę ir paauglystę jis praleido globos namuose. Tam tikru laikotarpiu turėjo globėjus iš Visagino, pas kuriuos galėdavo vykti per atostogas ar šventes, tačiau šie nuolatine globa netapo.

Gyvenimas globos institucijoje buvo pažymėtas nesaugumu. Respondentas mini, kad vaikystėje patyrė smurtą iš kitų globos namų vaikų – buvo mušamas, skriaudžiamas. Dėl šių patirčių kartais pabėgdavo iš globos namų, kelias dienas negrįždavo ir būdavo ieškomas policijos. Šeimos ryšiai išliko trūkinėjantys: su viena seserimi ryšys nutrūkęs arba labai silpnas, su vienu broliu palaikomas, su kitu – ne. Su biologine mama kontaktas iš dalies išlaikytas – susiskambina, kartais susitinka.

Mokykloje respondentui sekėsi sunkiai. Jis dažnai praleisdavo pamokas, neklausydavo mokytojų, turėjo elgesio problemų ir būdavo siunčiamas pas direktorių. Kartais globos namų darbuotojai turėdavo atvykti į mokyklą jo nuraminti. Nors lankė sporto treniruotes, jų ilgainiui atsisakė.

Paauglystėje pradeda vartoti alkoholį su draugais. Maždaug 17 metų gyveno pereinamuosiuose globos namų butuose. Sulaukęs pilnametystės persikėlė į „x organizacijos“ bendrabutį, kur susidūrė su savarankiško gyvenimo sunkumais: kelis kartus buvo išmestas dėl taisyklių pažeidimų, susijusių su alkoholio ar narkotikų vartojimu ir draugų atsivedimu. Vėliau susidūrė su priklausomybėmis, skolomis ir antstolių problemomis.

Dabartinėje situacijoje savarankiškas gyvenimas išlieka sudėtingas, tačiau respondentas išreiškia aiškią kryptį: nori atsikratyti skolų, nustoti vartoti ir stabilizuoti savo gyvenimą. Taip pat įvardija siekį ateityje sukurti šeimą ir gyventi stabiliai.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

Daugelis gyvenimo įvykių pateikiami trumpomis, neišplėtotomis frazėmis, be išsamesnio paaiškinimo ar emocinio komentaro. Dažnai pasitelkiami trumpi atsakymai („tai va tiek“, „net nežinau“, „kaip ir ne“), kurie rodo, kad pasakojimas nėra išsamiai reflektuotas ar struktūruotas. Tai gali būti susiję tiek su ribotu gebėjimu tą daryti, tiek su emociniu atsiribojimu nuo patirčių.

Pasakojime beveik nėra emocijų. Net kalbėdamas apie smurtą, pabėgimus ar priklausomybes, respondentas išlieka gana neutralus ir neatskleidžia gilesnių išgyvenimų. Dėl to gyvenimo istorija labiau pateikiama kaip faktų seka nei kaip subjektyviai išgyventa patirtis.

Svarbi pasakojimo linija yra asmeninės atsakomybės akcentavimas. Respondentas pripažįsta, kad dažnai neklausė darbuotojų ar kitų suaugusiųjų patarimų ir rinkosi veikti savaip. Tai susiję su „savo kailiu patyrimu“ – jis pabrėžia norą viską išbandyti pačiam, net jei tai vedė į neigiamas pasekmes. Tokiu būdu savo gyvenimo sprendimus jis aiškina kaip sąmoningą pasirinkimą, o ne vien aplinkybių nulemtą procesą.

Vienas ryškesnių pasakojimo elementų – dėkingumas institucinei paramai. Respondentas ne kartą pabrėžia „x organizacijos“ darbuotojų pagalbą, kurie jį „traukdavo iš bėdų“ ir padėdavo grįžti į stabilesnį gyvenimą. Tai yra vienas iš nedaugelio aiškiai pozityviai įvardijamų aspektų.

Taip pat reikšmingas svajonių ar ateities planavimo trūkumas vaikystėje. Respondentas nurodo, kad tuo metu net negalvojo apie ateitį, kas gali rodyti gyvenimą orientuotą į kasdienį išgyvenimą, o ne ilgalaikį planavimą.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijas, pirmiausia išryškėja trauminių patirčių sumenkinimas. Nors biografijoje matyti smurtas globos namuose, pabėgimai, priklausomybės ir finansiniai sunkumai, pasakojime šios patirtys pateikiamos labai neutraliai ir trumpai. Tai gali rodyti emocinį atsiribojimą arba bandymą normalizuoti sudėtingas patirtis.

Antras svarbus kontrastas susijęs su savarankiškumo suvokimu. Paauglystėje respondentui svarbi buvo laisvė ir išėjimas iš globos, tačiau dabartinėje perspektyvoje savarankiškas gyvenimas apibūdinamas kaip sudėtingas ir kupinas iššūkių. Taigi atsiranda įtampa tarp lūkesčio (laisvė, savarankiškumas) ir realybės (skolos, priklausomybės, nestabilumas).

Trečias kontrastas matomas atsakomybės interpretacijoje. Respondentas linkęs aiškinti savo sunkumus per asmeninius sprendimus ir draugų įtaką, tuo tarpu struktūriniai veiksniai – ilgametė institucinė socializacija, smurtas, emocinio palaikymo trūkumas – pasakojime lieka mažai reflektuojami. Tai rodo, kad jo pasakojime dominuoja jo atsakomybė.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Šiame atvejuje išryškėja kelios pagrindinės temos. Pirmiausia – didžioji gyvenimo dalis praleidžiama globos sistemoje. Antra – nesaugumo patirtys vaikystėje, susijusios su smurtu ir pabėgimais. Trečia – probleminė paauglystė, kurioje atsiranda elgesio sunkumai, konfliktai ir alkoholio vartojimas. Ketvirta – sudėtingas perėjimas į savarankišką gyvenimą, pasižymintis priklausomybėmis, skolomis ir sunkumais laikantis taisyklių. Penkta – institucinė pagalba kaip svarbus stabilumo šaltinis. Galiausiai – aiškus siekis keisti gyvenimą, atsikratyti skolų, nutraukti vartojimą ir kurti stabilesnę ateitį.

VI interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

R6 ankstyvosios vaikystės beveik neprisimena. Iš jos pasakojimo galima suprasti, kad iš pradžių ji gyveno su abiem tėvais, tačiau jiems išsiskyrus, maždaug nuo dešimties metų liko gyventi su tėvu. Motina iš jos kasdienio gyvenimo faktiškai pasitraukė, todėl didžiąją vaikystės dalį R6 augo su tėvu ir jo sugyventine.

Paauglystėje gyvenimas su tėvu buvo pažymėtas alkoholio vartojimu, nestabilumu ir ankstyva rūpesčio našta. Tėvas gerdavo, šaukdavo, žemindavo, reikalaudavo atnešti maisto ar gėrimų, o R6 jautėsi atsakinga už jo būklę. Ji negalėdavo laisvai išeiti iš namų, negalėdavo lankyti mokyklos, nes jautė pareigą jį prižiūrėti, padėti jam griūvant ar kitaip rūpintis juo. Taip jos gyvenime anksti atsirado suaugusiojo atsakomybės, kurios įprastai neturėtų tekti vaikui. Santykis su seserimi vaikystėje taip

pat buvo įtemptas: sesuo jai kėlė baimę ir veikė kaip griežta, kontroliuojanti figūra. Vis dėlto vėliau, abiem tapus motinomis, šis santykis tapo šiltesnis ir artimesnis.

Reikšmingas lūžis įvyko ankstyvoje paauglystėje, kai R6 pastojo. Maždaug 15 metų ji sužinojo, kad laukiasi, 16 metų susilaukė pirmojo vaiko. Į vaikų globos namus pateko dėl nėštumo ir neįmanomų gyvenimo su tėvu sąlygų. Iš pasakojimo matyti, kad jai buvo pateikta labai ribota dilema – rinktis tarp nėštumo nutraukimo ir globos namų. Galiausiai ji nusprendė vaiką pasilikti ir pateko į globos namus, kur gyveno apie dvejus–dvejus su puse metų.

Gyvenimą globos namuose R6 apibūdina kaip stabilumo, pagalbos ir priežiūros laikotarpį. Ten ji augino kūdikį, tęsė mokslus, o auklėtojos bei bendruomenė jai padėjo rūpintis vaiku: prižiūrėdavo, paimdavo iš darželio, lydėdavo pas gydytojus, atliepdavo jos ir vaiko poreikius. Nors bendrame gyvenime būta konfliktų, pavydo ir įtampų, vis dėlto globos namų patirtį ji vertina teigiamai. Vėliau gimė ir antras vaikas, o motinystė tapo svarbiausia jos gyvenimo ašimi.

Išėjusi iš globos namų R6 ilgėjosi ten buvusio šurmulio ir bendruomeniškumo. Vėliau jos gyvenime atsirado vyras, ji ėmė kurti savarankiškesnį gyvenimą. Ryšys su globos namais nenutrūko – ji ten sugrįžta su vaikais, lankosi, jaučia, kad darbuotojai ją ir jos vaikus tebelaiko savais. Santykis su tėvais išlieka dviprasmiškas: jie padeda tiek, kiek gali, tačiau dėl priklausomybės alkoholiui R6 tenka mokytis riboti savo įsitraukimą ir nesirūpinti jais labiau nei savimi. Dabartinėje situacijoje jos ateities orientacija pirmiausia susijusi su vaikais – jų sveikata, gerove ir apsauga nuo „blogio kelio“. Klausimas apie jos pačios studijas ar profesinį kelią lieka antrinis ir iki galo neišspręstas.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

R6 pasakojimas prasideda gana glaustai ir apibendrintai. Ji nekuria išsamios vaikystės istorijos, o veikiau greitai pereina prie vėlesnių lūžių, ypač prie nėštumo, motinystės ir patekimo į globos namus. Tai rodo, kad „aš“ pasakojime ryškiausiai ima formuotis būtent nuo motinystės laikotarpio.

Pagrindinis pasakojimo centras yra ankstyvas nėštumas, vaikų gimimas ir gyvenimas globos namuose. Būtent šiose vietose pasakojimas tampa ilgesnis, konkretesnis ir gyvesnis. Svarbu tai, kad globos namai jos naratyve neįgauna trauminės reikšmės. Priešingai, tai vieta, kur ji patyrė pagalbą, priežiūrą, bendruomeniškumą ir saugumą, kurio trūko gyvenime su tėvu. Todėl ji save reprezentuoja ne kaip auką, patekusią į blogą instituciją, o kaip žmogų, kuris sunkiomis aplinkybėmis rado veikiančią atramą.

Pasakojime R6 nuosekliai kuria save kaip atsakingą, neprobleminę ir rūpestingą merginą bei motiną. Ji pabrėžia, kad nevartojo, nekėlė sunkumų, rūpinosi vaiku, mokėsi ir stengėsi. Greta to matomas nuolatinis tėvų švelninimas: nors pasakoja apie alkoholizmą, nepatikimumą ir emocinį

apleidimą, ji linkusi aiškinti jų elgesį kaip ligos ar gyvenimo aplinkybių pasekmę, o ne smerkti. Tai rodo lojalumo šeimai ir nenorą visiškai atsisakyti ryšio su tėvais.

Dar viena svarbi pasakojimo ypatybė – pasirinkimo kalba. R6 ne kartą pabrėžia, kad ji „pasirinko“ pasilikti vaiką, „pasirinko“ globos namus, nors kartu iš pasakojimo matyti, kad tikroji pasirinkimo laisvė buvo labai ribota.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijas, pirmiausia išryškėja kontrastas tarp sunkios vaikystės ir santūraus jos pateikimo. Biografijoje matyti tėvų skyrybos, motinos pasitraukimas iš kasdienio gyvenimo, tėvo alkoholizmas, emocinis nesaugumas, ankstyvas rūpinimasis priklausomu suaugusiuoju, baimę keliantis santykis su seserimi, ankstyvas nėštumas ir spaudimas rinktis tarp aborto bei globos. Vis dėlto pasakojime visa tai pateikiama ramiai, be stipraus dramatizavimo ar protesto. Tai leidžia manyti, kad ši patirtis yra normalizuota ir emociškai „sutvarkyta“, nors objektyviai ji galėjo būti labai sunki.

Antras svarbus kontrastas susijęs su pasirinkimo klausimu. Išgyvento gyvenimo linijoje matyti, kad R6 buvo ribojama: jai buvo siūlomi keli kitų suformuluoti variantai, o pasirinkimo laisvė buvo sąlyginė. Tačiau papasakotoje linijoje ji išlaiko save kaip aktyvią sprendėją – tą, kuri pasirinko vaiką, pasirinko globą ir pasirinko savo kelią. Toks pasakojimo organizavimas padeda išsaugoti veiklios, atsakingos moters poziciją ir apsaugo nuo visiško savęs matymo kaip stumiamos aplinkybių.

Trečias kontrastas matomas globos reikšmėje. Nors viešajame diskurse globa dažnai siejama su praradimu, R6 biografijoje ji atlieka kompensuojančią funkciją. Pasakojime globa tampa tuo, ko nebuvo biologinėje šeimoje: saugumu, priežiūra, bendruomeniškumu ir atsaku į poreikius. Taigi kontrastas čia atsiranda ne tarp „geros šeimos“ ir „blogos institucijos“, o tarp nesaugios biologinės šeimos ir palaikančios globos aplinkos.

Galiausiai išryškėja nuolatinis rūpinimasis kitais, kaip vaikas rūpinosi tėvu, vėliau kaip mama rūpinasi vaikais, o pasakojime jos pačios poreikiai lieka beveik nuošalyje. Nors ji jau reflektuoja, kad turi mokytis mažiau gelbėti tėvus, savęs suvokimas vis dar daugiausia organizuojamas per atsakomybę už kitus.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Pirmiausia – tėvų priklausomybės tema. Antra – ankstyvas atsakomybės perėmimas, kai dar iki motinystės ji buvo priversta rūpintis priklausomu tėvu. Trečia, motinystė tampa tuo pagrindu, per kurį

ji supranta save, savo ateitį ir gyvenimo prasmę. Ketvirta – globa kaip palaikanti ir kompensuojanti bendruomenė, kurioje ji pirmą kartą patyrė adekvatų rūpestį ir pagalbą. Penkta – lojalumo šeimai ir ribų mokymosi tema: ji nesiekia smerkti tėvų, tačiau po truputį mokosi saugoti save.

Ši atvejį galima apibūdinti kaip ankstyvo rūpinimosi, kompensuojančios globos ir motinystės centruotos tapatybės trajektoriją. R6 gyvenimo istorijoje matomas judėjimas nuo vaiko, kuris rūpinosi priklausomu tėvu, prie jaunos motinos, kuri rūpinasi savo vaikais, o dabartyje – pamažu ir prie moters, kuri mokosi šalia rūpinimosi kitais atpažinti ir save.

VII interviu duomenų analizė

1. Išgyvento gyvenimo rekonstrukcija

Tiriamosios ankstyvoji vaikystė iš pradžių buvo santykinai stabili: ji gyveno su abiem tėvais ir broliu, tėvai dirbo. Vis dėlto vėliau šeimos gyvenime išryškėjo intensyvus alkoholio vartojimas, konfliktai, smurtas ir nuosmukis. Šiuo laikotarpiu ji jau patyrė patyčias iš kiemo vaikų. Maždaug 7–8 metų amžiaus vaikai buvo paimti policijos ir su broliu pateko į globos sistemą.

Didžiąją vaikystės ir paauglystės dalį respondentė praleido globos namuose. Materialinės sąlygos ten buvo patenkinamos – buvo maisto, drabužių, bazinis aprūpinimas. Tačiau ši patirtis buvo pažymėta stipriu emocinės paramos trūkumu. Ji patyrė patyčias mokykloje dėl savo išvaizdos ir globos statuso, dažnai turėjo gintis muštynėmis, jautėsi nepriimta ir atstumta. Taip pat jos pasakojime matyti nusivylimas socialinių darbuotojų neveiksmumu. Institucinėje globoje buvo taikomos kontrolės priemonės: ji tris kartus pateko į krizių centrą, turėjo susitikimų su psichiatru.

Paauglystėje ryškėjo psichologiniai sunkumai. Maždaug 15 metų atsirado savęs žalojimo epizodai. Ji vengė mokyklos, jautėsi tarsi esanti „už sistemos“, o santykiai išliko paviršiniai ir nestabilūs. Vis dėlto jos gyvenime buvo ir tam tikrų pozityvių atramų: ryšys su broliu, savanorių buvimas ir kūrybinė veikla, ypač piešimas.

Vėlyvuoju globos laikotarpiu susiformavo romantinis ryšys su dabartiniu partneriu. Iš globos ji išėjo anksti, neišnaudojusi galimybės pasilikti sistemoje ilgiau. Gavusi apie 10 000 eurų iš paveldėto turto, ji netrukus susidūrė su finansinio nestabilumo sunkumais: dirbo epizodiškai, pinigai buvo išleisti, trūko gyvenimo įgūdžių, ypač susijusių su finansais ir savarankišku gyvenimu.

Dabar respondentė gyvena su partneriu, augina vaiką, o savo gyvenimą vertina kaip stabiliausią ir geriausią iki šiol. Stabilumą ji sieja su santykiais ir profesinėmis svajomis.

2. Papasakoto gyvenimo rekonstrukcija

Ji grįžta tarp skirtingų gyvenimo laikotarpių, o chronologija nėra griežtai išlaikoma. Vis dėlto pasakojime aiškiai išsiskiria emociškai intensyvūs epizodai – patyčios, savęs žalojimas, emocinio

ryšio stoka, išgyvenimas globos sistemoje. Šie epizodai sudaro pasakojimo centrą ir rodo, kad jai svarbiausia ne tiek atkurti faktų seką, kiek perteikti, kaip buvo jaučiamasi gyvenant nuolatinio atmetimo ir nesaugumo sąlygomis.

Pasakojime ypač ryški patyčių ir emocinio apleistumo tema. Ji pabrėžia, kad „visur tyčiojosi“, o globos namus apibūdina kaip vietą, kur materialiniai poreikiai buvo patenkinti, tačiau trūko meilės, šilumos ir emocinio ryšio. Tokiu būdu vaikystė ir paauglystė jos naratyve įgauna „išgyvenimo laikotarpio“ prasmę.

Pasakojime santykiai išryškinami kaip esminis gelbstintis veiksnys. Brolis ir dabartinis partneris pateikiami kaip žmonės, su kuriais įmanomas artimesnis ryšys ir atrama.

Ji yra refleksyvi, tačiau kartu ne iki galo tikra dėl savo teisės vertinti patirtį – tai matyti iš formuluočių, tokių kaip „gal čia aš tokia buvau“. Šitaip pasakojime atsiranda abejonės savimi ir dalinė kaltės internalizacija.

3. Išgyvento ir papasakoto gyvenimo kontrastavimas

Lyginant išgyvento ir papasakoto gyvenimo linijas, pirmiausia išryškėja kontrastas tarp materialiai „tvarkingos“ globos ir labai skaudžios emocinės patirties. Biografijoje matyti kad globos namai užtikrino bazinės gyvenimo sąlygas, tačiau pasakojime šis aprūpinimas nekompensuoja emocinio apleistumo, patyčių ir nepriklausymo jausmo. Tai rodo, kad gyvenimo kelionės interpretacijoje emocinis ryšys yra svarbesnis už fizinį saugumą ar materialinį aprūpinimą.

Antras svarbus kontrastas matomas šeimos vertinime. Nors išgyvento gyvenimo linijoje šeimoje buvo alkoholizmas, smurtas ir nesaugumas, pasakojime šeima vis tiek iš dalies idealizuojama kaip vieta, kur buvo daugiau meilės nei globos namuose. Taigi šeimos figūra pasakojime veikia ne kaip saugumo, bet kaip trokštamo artumo simbolis.

Trečias kontrastas susijęs su identitetu. Vienur ji pateikia save kaip išgyvenusią, kuri sugebėjo atlaikyti labai sunkias aplinkybes, kitur – kaip pasyvią sistemos auką, kurios niekas neišmokė gyventi savarankiškai. Šis dviprasmiškumas rodo bandymą suderinti dvi tapatybės pozicijas: stiprios ir ištvėrusios bei kartu nepakankamai parengtos ir sistemos paliktos.

4. Tema ir pagrindinės gyvenimo trajektorijos analizė

Pirmiausia – išgyvenimo logika, apimanti fizinį, emocinį ir socialinį išgyvenimą. Antra – nuolatinio atmetimo patirtis, kuri tęsiasi nuo šeimos iki globos namų, mokyklos ir bendraamžių aplinkos. Trečia – emocinio ryšio trūkumas, kuris tampa pagrindine trauminės patirties ašimi. Ketvirta – institucinis nepakankamumas: materiali pagalba buvo teikiama, tačiau emocinis atsakas ir veiksminga pagalba liko riboti. Penkta – santykiai kaip svarbiausias resursas: pirmiausia brolio,

vėliau partnerio ryšys tampa atrama. Šešta – nepasiruošimas savarankiškam gyvenimui, ypač praktinių ir finansinių įgūdžių stoka. Galiausiai ryški ir transformacijos tema: dabartinis gyvenimo etapas suvokiamas kaip stiprėjimo, dalinio atsistatymo ir socialinio įsitvirtinimo laikotarpis.

Respondentės gyvenimo istorijoje matomas ankstyvas nesaugumas, ilgalaikis socialinis atmetimas, psichologinė krizė ir sunkus perėjimas į savarankišką gyvenimą, tačiau vėliau atsiranda stabilumas per artimą santykį, motinystę ir pamažu kuriamą gyvenimo struktūrą. Tai atvejis, kuriame materialinis aprūpinimas nekompensavo emocinio nepritekliaus, o pagrindinis atsitiesimo ištekliai atsirado ne sistemoje, bet reikšminguose santykiuose.

Priedas Nr. 2

DIRBTINIO INTELEKTO (DI) NAUDOJIMO DEKLARACIJA

Studentas/ė: Urtė Černiauskaitė

Baigiamojo darbo tema: Kelias iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių biografiniuose pasakojimuose

Vadovaudamasis/i „Dirbtinio intelekto naudojimo Vilniaus universitete gairėmis“, patvirtinu, kad rengdamas/a šį baigiamąjį darbą:

1. Prisiimu atsakomybę už viso darbe pateikto turinio kūrimą ir jo originalumą. Patvirtinu, kad generatyvinio DI įrankiai buvo naudojami tik kaip pagalbinė priemonė, o ne kaip darbo bendraautoris ar autorius.

2. Atlikau turinio patikrą (validaciją). Visi DI sugeneruoti faktai, nuorodos ir duomenys buvo patikrinti pirminiuose šaltiniuose.

3. Užtikrinau duomenų saugą. Į DI sistemas nekėliau konfidencialių tyrimo duomenų, asmens duomenų ar nepublikuotos medžiagos.

4. Pateikiau įrodymus. Tais atvejais, kai buvo generuojamas didesnės apimties tekstas ar turinys, visa generavimo išklotinė (transkripcija) pateikiama darbo prieduose (kaip nurodyta lentelėje žemiau)

DI įrankių naudojimo ataskaita:

DI įrankis (nurodomas pavadinimas ir versija)	Naudojimo tikslas (trumpai identifikuojama, ką darėte?)	Taikymo vieta darbe (skyrius / puslapis)	Studento indėlis ir validacija (kaip pakeitėte ar patikrinote rezultatą?)	Ar pridėta išklotinė? 1 (Priedo Nr.)
GPT-5.5 Thinking	Literatūros apžvalga, teksto redagavimas, vertimas,	Pagal poreikį pirmoje dalyje – teorijoje, psl 9-23. Santraukos.	Literatūros apžvalgą tikrindavau originalaus	Taip, 3 priedas

	santraukos rašymas		šaltinio santraukoje, išvadose, rezultatuose. Teksto redagavimas buvo keičiamas, įrankis padėjo randant sinonimus. Teorijos dalis taip pat buvo tikrinama lietuvių kalbos pedagogės.	
--	-----------------------	--	--	--

Priedas Nr. 3

DI SUGENERUOTA SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA

Baigiamajame magistro darbe „Kelias iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių biografiniuose pasakojimuose“ analizuojama, kaip globos patirtį turintys jaunuoliai rekonstruoja ir įprasmina perėjimą iš globos sistemos į savarankišką gyvenimą. Tyrimo problema siejama su tuo, kad formalios pagalbos priemonės ir praktinio pasirengimo kriterijai nepakankamai atskleidžia, kaip patys jaunuoliai išgyvena savarankiško gyvenimo pradžią, kokias reikšmes suteikia globos patirčiai, santykiams, pagalbai ir savo ateities galimybėms. Tyrimo objektas – jaunuolių kelias iš globos į savarankišką gyvenimą.

Darbe taikyta kokybinė tyrimo prieiga. Empirinis tyrimas atliktas naudojant biografinį naratyvinį interviu. Tyrime dalyvavo septyni 19–25 metų jaunuoliai, augę vaikų globos namuose, bendruomeniniuose globos namuose, šeimynoje arba globėjų šeimoje ir jau turintys savarankiško gyvenimo patirties. Duomenų analizė grindžiama biografinės atvejo rekonstrukcijos logika: buvo atkuriamas išgyvento gyvenimo įvykių seka, analizuojama papasakoto gyvenimo struktūra, jų tarpusavio santykis ir kiekvieno dalyvio pagrindinė gyvenimo trajektorija.

Tyrimo rezultatai parodė, kad perėjimas iš globos į savarankišką gyvenimą jaunuolių pasakojimuose atsiskleidžia kaip nevienareikšmis ir dažnai staigus atsakomybės šuolis. Savarankiško gyvenimo pradžia siejama ne tik su būsto, darbo, pajamų, skolų ar buities klausimais, bet ir su

vienišumu, nepasitikėjimu pagalba, santykių nutrūkimu bei ribotomis galimybėmis saugiai klysti. Kartu išryškėjo, kad santykių tęstinumas yra vienas svarbiausių palaikančių veiksnių: reikšmingi ryšiai su globėjais, darbuotojais, partneriais, draugais ar šeimos nariais padeda jaunuoliams išlaikyti stabilumą, priimti pagalbą ir kurti gyvenimo kryptį.

Analizė taip pat atskleidė, kad savarankiškumas nėra vien gebėjimas gyventi be kitų pagalbos. Jaunuolių pasakojimuose jis pasirodo kaip dviprasmė patirtis: vieniems siejasi su laisve ir galimybe kurti kitokį gyvenimą, kitiems – su našta, gynyba, savikontrole ar baime likti vieniems. Tapatumo ir savivertės klausimai išlieka svarbūs ir palikus globą: dalyviai mėgina atsiriboti nuo skaudžių patirčių, įrodyti savo vertę, ieškoti priklausymo ir suprasti, kokią vietą globos patirtis užima jų gyvenimo istorijoje. Tyrimas parodė, kad globa gali būti patiriama skirtingai – kaip palaikanti ir kompensuojanti aplinka arba kaip vieta, kurioje materialus aprūpinimas nepakeičia emocinio saugumo, pripažinimo ir priklausymo poreikio.